

JOURNAL OF AWARENESS (JOA)

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal

Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

E-ISSN : 2149-6544

Yıl / Year : 2016

Cilt / Volume : 1

Sayı / Issue : 2

www.ratingacademy.com.tr

JOURNAL OF AWARENESS (JoA)

e-ISSN: 2149-6544

Volume / Cilt: 1

Issue / Sayı: 2

Year / Yıl: 2016

CONTENT / İÇİNDEKİLER

Referred Manuscripts / Hakemli Makaleler

ÜLKELERİN GİNİ KATSAYISI, GÖÇ, SUÇ VE MUTLULUK DEĞİŞKENLERİ AÇISINDAN BULANIK VE DAYANIKLI KÜMELEME METOTLARI İLE SINIFLANDIRILMASI

CLASSIFICATION OF THE COUNTRIES BY FUZZY AND ROBUST CLUSTER METHODS BASED ON GINI COEFFICIENT, MIGRATION, CRIME AND HAPPINESS FACTORS

Selay GİRAY & Özlem YORULMAZ & Özlem ERGÜT.....1-16

THE EFFECTS OF 2008 FINANCIAL CRISIS ON STATE AND BUSINESSMEN IN TURKEY

Başak ERGÜDER.....17-30

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ YOLUNDA BİR ADIM: KOMİSYON BAŞKANLIĞI SEÇİMİ ÜZERİNE BİR SINAV

A STEP IN THE DEMOCRACY IN THE EUROPEAN UNION: AN EXAMINATION ON THE CHOICE OF COMMISSION PRESIDENCY

Didem SAYGIN & Mehlika Özlem ULTAN31-44

2008 KÜRESEL KRİZİNİN TURİZM İSTATİSTİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ÇOK DEĞİŞKENLİ İSTATİSTİKSEL TEKNİKLER VE TOPSIS METODU İLE ANALİZİ

ANALYSING THE EFFECTS OF 2008 GLOBAL ECONOMIC CRISES ON TOURISM STATISTICS WITH MULTIVARIATE STATISTICAL TECHNIQUES AND TOPSIS

Selay GİRAY & Özlem YORULMAZ & Özlem ERGÜT.....45-73

ABSTRACTING & INDEXING

[Directory of Research Journals Indexing \(DRJI\)](#)

[Bielefeld Academic Search Engine \(BASE\)](#)

[Google Scholar](#)

[ASOS Index](#)

[AcademicKeys](#)

[I2OR](#)

[Scientific World Index](#)

[Polish Scholarly Bibliography \(PBN\)](#)

[Cosmos Impact Factor](#)

[Research Bilbe](#)

[Scholarsteer](#)

[RootIndex](#)

PKP|INDEX

[PKP | Index](#)

[Journal Index](#)

[Scientific Indexing Services](#)

International Services For Impact Factor And Indexing (ISIFI)

[International Society for Research Activity \(ISRA\)](#)

SCPIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION

[Scipio.ro](#)

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

OWNER / SAHİBİ

Rating Academy Ar-Ge, Yazılım, Danışmanlık, Yayıncılık, Eğitim ve Organizasyon Ltd. Şti.

CHIEF EDITOR / BAŞ EDITÖR

Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

INVITED MANUSCRIPTS EDITOR / DAVETLİ MAKALELER EDITÖRÜ

Gürol SÖZEN, Mimar Sinan University, Turkey

REFEREED MANUSCRIPTS EDITOR / HAKEMLİ MAKALELER EDITÖRÜ

Nihat FALAY, İstanbul University, Turkey

WEB EDITOR / WEB EDITÖRÜ

Cumali YAŞAR, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

Contact / İletişim:

Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Çanakkale / TÜRKİYE

Gsm : +90 555 477 00 66

E-mail : joa@ratingacademy.com.tr ; msahin@ratingacademy.com.tr

Web: <http://ratingacademy.com.tr/journals/index.php/JoA>

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

Adrian RUNCEANU, Constantin Brancusi University from Targu Jiu, *Romania*

Agnieszka SZPLIT, The Jan Kochanowski University, *Poland*

Andreas YUMARMA, President University, *Indonesia*

Francisco Fernando Ribeiro RAMOS, Coimbra Business School, *Portugal*

Goran PERIC, Business School of Applied Studies, *Serbia*

Hasan KAPLAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Helena SANTOS-RODRİGUES, Instituto Politécnico de Viana do Castelo, *Portugal*

Irvan TRANG, Sam Ratulangi University, *Indonesia*

Lyudmila ZINCHENKO, Bauman Moscow State Technical University, *Russian Federation*

Mahmaod Ibrahim AL-RAWAD, Al Hussein Bin Talal University, *Jordan*

Mario J. PINHEIRO, Universidade de Lisboa - UL, *Portugal*

Michal CHMIELECKI, Clark University, *United States*

Mumtaz Hussain SHAH, University of Peshawar, *Pakistan*

Neşet AYDIN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Octavio REYES, Universidad Virtual del Estado de Guanajuato (UVEG), *Mexico*

Olayinka Idowu KAREEM, Philipps University of Marburg, *Germany*

Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Paola FERRETTI, Dipartimento di Economia e Management University of Pisa, *Italy*

Sameh AJLOUNI, Yarmouk University, *Jordan*

Sibel GÜVEN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Slobodan Rajko ČEROVIĆ, Singidunum University, *Serbia*

Turgay BERKSOY, Marmara University, *Turkey*

REFeree BOARD / HAKEM KURULU

Andreas YUMARMA, President University, *Indonesia*

Aysun Ferrah Güner, *Turkey*

Başak ERGÜDER, Istanbul University, *Turkey*

Derya ÖZTÜRK, Ordu Üniversitesi, *Turkey*

Hasan KAPLAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Hasret Çomak, İstanbul Arel University, *Turkey*

Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU, Mersin University, *Turkey*

Irvan TRANG, Sam Ratulangi University, *Indonesia*

Mahmaod Ibrahim AL-RAWAD, Al Hussein Bin Talal University, *Jordan*

Neşet AYDIN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Nihal EMİNOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Ozlem YAYINTAS, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Rüya ATAKLI YAVUZ, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Sameh AJLOUNI, Yarmouk University, *Jordan*

Serdar ORNEK, Kocaeli University, *Turkey*

Sibel GÜVEN, Çanakkale Onsekiz Mart University, *Turkey*

Turgay BERKSOY, Marmara Üniversitesi, *Turkey*

ÜLKELERİN GİNİ KATSAYISI, GÖÇ, SUÇ VE MUTLULUK DEĞİŞKENLERİ AÇISINDAN BULANIK VE DAYANIKLI KÜMELEME METOTLARI İLE SINIFLANDIRILMASI

Selay GİRAY

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
E-mail: selaygiray@marmara.edu.tr

Özlem YORULMAZ

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
E-mail: yorulmaz@istanbul.edu.tr

Özlem ERGÜT

Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
E-mail: ozlem.ergut@marmara.edu.tr

ÖZET

Göç, kişilerin yerleşmek amacıyla bir yerden başka bir yere gitmeleri hareketidir. Göç kavramı; göç edilen yerdeki kişileri toplumsal, kültürel ve ekonomik açılardan etkileyen bir olgudur.

Bir ülkede (bölgede) gelir dağılımının dengeli olup olmadığını ölçmeye yarayan Gini katsayısı (toplanma oranı) ülkedeki suç oranları ve göç etme / göç alma ile ilişkilendirilebilecek bir göstergedir.

Suç, yaşanan topluma (mekana) ve zamana göre farklı tanımlanabilen disiplinler arası ve durağan olmayan bir kavramdır. Suç konusunda yapılan çalışmalar genel olarak hükümlülerin, şehirlerin, ülkelerin incelendiği, veri kaynaklarının tanıtıldığı ve panel verilerin kullanıldığı çalışmalar olmak üzere gruplandırılabilir.

Mutluluk ise güncelliğini her zaman koruyan, disiplinler arası bir kavramdır. Bu açıdan suç olgusuna benzemektedir. Mutluluk araştırmaları düşünürlerin, sanatçıların ve davranış bilimcilerin olduğu kadar siyaset bilimcilerin, işletmecilerin ve iktisatçıların da ilgisini çekmektedir.

Bu çalışma kapsamında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Türkiye; birbirleri ile etkileşim halinde değişkenler olan göç, Gini katsayısı, suç oranları ve mutluluk açısından alternatif kümeleme teknikleri (Bulanık Kümeleme ile Dayanıklı Kümeleme metotları) ile gruplanacaktır. Ulaşılan bulgular karşılaştırmalı olarak incelenecek, Türkiye'nin diğer ülkelere göre yeri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gini Katsayısı, Bulanık Kümeleme, Dayanıklı (Robust) Kümeleme

JEL Sınıflaması: C38, C14

CLASSIFICATION OF THE COUNTRIES BY FUZZY AND ROBUST CLUSTER METHODS BASED ON GINI COEFFICIENT, MIGRATION, CRIME AND HAPPINESS FACTORS

ABSTRACT

Migration is the movement of people from one place to another in order to settle. The concept of migration is a phenomenon that affects whole people in migrated places in terms of cultural, economic and social aspects.

Gini coefficient which is used for measuring the balance in income distribution in a country (region) is a variable which can be related to happiness and crime rates.

As an ever-actual phenomenon, crime can differentiate depending on the society (place) and time. There is a consensus that crime is an interdisciplinary and not-static, meaning dynamic, concept. Studies on the concept of crime can be usually grouped as those which examine the convicted, cities and countries, those which introduce data sources and others which use panel data.

Happiness is another concept, like crime, which is always actual. This is because everyone wants to be happy. Happiness studies attract the attention of thinkers, artists and behaviourists as well as political scientists, management scientists and economists.

In this paper European Union countries and Turkey will be grouped according to migration rates, Gini coefficient, crime rates and happiness variables using multivariate analysis technique (fuzzy clustering and robust clustering). Findings on the structure of the relation will be interpreted in comparison with other findings in the literature.

Keywords: Gini Coefficient, Fuzzy Clustering, Robust Clustering

JEL Classification: C38, C14

1. GİRİŞ

Göç, topluluklar arasındaki yerleşim değişikliği olarak tanımlanabilir (Bağırkan, 1990: 27). Yaşanılan göç olgusu, insan hareketliliğinin bir ifadesidir. Bu hareketlilik ulusal sınırlar içinde olduğu gibi ulusal sınırlar dışında da olur (Gençler ve Apak, 2007: 333). Uluslararası literatürde temel olarak sıkça itici ve çekici faktörler olarak açıklanan, gönderici ülkelerdeki işsizlik ve aşırı demografik büyümenin yol açtığı olumsuzluklar ile alıcı ülkelerdeki yüksek ücretler, emek talebi ve aile birleşmesi gibi pozitif koşulların varlığı, bu nitelikleri içeren ülkelere yönelik uluslararası göçe neden olmaktadır (Mahsoor ve Quillin, 2006). Bir toplumdaki diğerine hareket olgusu ise doğal olarak gidilen yerdeki toplumun nüfusunun artmasına ve terkedilen toplumun nüfusunun azalmasına yol açar. Dolayısıyla göç olgusunun, başta (uluslararası) nüfus dağılımı olmak üzere pek çok temel gösterge üzerinde etkisi bulunmaktadır (Bağırkan, 1990: 27).

Gini katsayısı (Toplanma Oranı) çeşitli iktisadi faktörlerin (gelir, sermaye toprak gibi) bireyler arasında dengeli dağılıp dağılmadığının ölçümüne olanak sağlayan bir katsayıdır (Doğan ve Tek: 2007, 99). Bu katsayı; Lorenz eğrisi grafiğinde (kusursuz) eşitlik çizgisi ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, eşitlik çizgisinin altında kalan tüm alana oranına eşittir (Filiztekin ve Çelik, 2010: 124). 0 ile 1 arasında değerler alan katsayının sıfır olması eşit dağılım durumu olarak yorumlanır (Doğanoğlu ve Gülcü 2001: 51). Katsayı 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliği artmakta, sıfıra yaklaştıkça da eşitsizlik azalmaktadır (Aydın, 2012: 150). Özet olarak toplanma oranı ile gelirin eşit dağılıp dağılmadığı; eşit dağılım yok ise, buradaki çarpık dağılımın derecesi saptanmaktadır (Bülbül, 2000: 261). Gelir dağılımı

eşitsizliğinin derecesi (Gini katsayısı değeri), suç oranları üzerinde etkili olabilecek bir göstergedir.

Suç olgusunun çeşitli tanımları söz konusu olup temel bir tanımı toplumsal normlara aykırı bir davranış sergilemek olarak yapılabilir (Karababa, 2007: 4). Bir davranışın suç olarak nitelendirilmesi için kanuna aykırı olması ve cezasının olması da gerekmektedir. Yasalarla belirlenmemiş eylemler suç olarak sayılmamaktadır. Bazı kriminologlara göre ise yasal bakış açısından suç, ceza yasalarını ihlal eden insan davranışıdır.

Sosyal bilimlerde önemini koruyan araştırma alanlarından olan suç konusu; genellikle kapsamı, makroekonomik belirleyicileri açısından, bireyi suça iten faktörler, suç türleri ve zamana ya da mekana göre suç türlerinin dağılımı açısından ve son olarak da suçlu profilleri açısından ele alınmaktadır.

Suç konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde suç konusunun gelir dağılımı eşitsizliğinin yanı sıra mutlulukla da ilişkilendirildiği görülmüştür (Davies ve Hinks, 2010; Alesina, Tella ve MacCulloch, 2004; Tella ve Ernesto, 2009; Powdthavee, 2005). Bir ülkedeki suç oranı, o ülkede yaşayan kişilerin mutlulukları üzerinde etkili olabilecek bir kavramdır.

Mutluluk kavramı da, suç olgusu gibi tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de önemini koruyan bir kavramdır. Bunun temel nedeninin mutluluğun herkes tarafından istenmesi olduğu söylenebilir. Bu sebeple mutluluk üzerine dünyada ve Türkiye'de çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Mutluluk, M.Ö. 300'lü yıllardan bu yana araştırılmaktadır.* 11. yüzyılda *Yusuf Has Hacib* tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* ise, günümüz Türkçesi'ne *Mutluluk Veren Bilgi* şeklinde çevrilmiştir. Mutluluk felsefi, dini, biyolojik vs olmak üzere çeşitli açılardan araştırılmıştır. Tarihi bu kadar eskiye dayanan ve farklı açılardan ele alınan mutluluk konusu, günümüzde de güncelliğini korumakta, halen bu konuda çok fazla çalışma yapılmaktadır. Yaşam memnuniyeti, moral ve öznel iyi olma hali (subjektif esenlik) terimleri mutluluk yerine kullanılabilen kavramlardır. En temel şekilde kişinin mutluluk düzeyi; bir kişinin genel olarak hayatının toplam kalitesini ne kadar olumlu değerlendirdiği şeklinde nitelendirilebilir. Davranış bilimcilerin olduğu kadar siyaset bilimcilerin, işletmecilerin ve iktisatçıların da ilgisini çekmekte olan mutluluk konulu çalışmalarda genellikle mutluluğun makro ya da mikro belirleyicileri araştırılmıştır. Bunun yanı sıra belli mekan ve/veya meslek grupları gibi çeşitli özellik gösteren bireyler için yaşam memnuniyetleri spesifik olarak incelenmiş, mutluluk ve sosyodemografik özellikler arasındaki ilişkiler irdelenmiştir (Bülbül ve Giray, 2011: 114-116).

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Yürütülen literatür taraması sonucunda ulaşılan başlıca çalışmalar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Sampson and Wooldridge (1986) tarafından gerçekleştirilen "Evidence That High Crime Rates Encourage Migration Away from Central Cities" isimli çalışmada 70 ilde 250.000 veya daha fazla nüfusa sahip 55 Amerika Birleşik Devletleri şehrinden elde edilen veriler kullanılmıştır. 1970 ve 1980 yıllarında hem nüfus sayımı verilerini hem de resmi olarak kaydedilen suç tarihlerinin kullanıldığı çalışmada çoklu regresyon analizi gerçekleştirilerek kuzey konumu, vergi oranları, yaş, istihdam, ırk bileşimi ve üretim tabanının etkileri incelenmiştir. Suçun hem net göç hem de ırk bileşimi için negatif bir etkiye

* Örneğin Aristoteles'e göre mutlu olmanın yolu; erdem, iyilik ve ölçülülükten geçer.

sahip olduğu, suçun dış göçte en önemli kestiricilerden biri iken, kuzey yerleşiminin de olumsuz bir etkisi olduğu çalışma sonucunda ulaşılan başlıca bulgular arasındadır.

Melossi (2003) yapmış olduğu "In a Peaceful Life' Migration and the Crime of Modernity in Europe/Italy" isimli çalışmada, göç hareketleri ve buna eşik eden göçmenlerin cezalandırılması ve bugün Avrupa ceza sisteminde yabancıların aşırı temsiline boyutunu tahmin ettikten sonra, İtalyan davasındaki durumu ve bu ülkedeki yabancıların suç işleminin özelliklerini incelemiştir.

Alesina, Tella ve MacCulloch (2004) tarafından gerçekleştirilen "Inequality and Happiness: Are Europeans and Americans Different?" isimli çalışma kapsamında 128106 kişiye yapılan anket çalışması verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Avrupa'da eşitsizlik ile mutluluk arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ancak Amerika'da böyle bir durum gözlenmemiştir.

Powdthavee (2005) "Unhappiness and Crime: Evidence from South Africa" isimli çalışmada suç mağdurlarının yaşam kalitesini araştırmıştır. Güney Afrika'daki OHS97 anketinden elde edilen yatay kesit verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada mağdurların mağdur olmayanlara göre daha düşük bir iyi oluş halini bildirdikleri gösterilmiştir. Daha yüksek suç alanlarında yaşayan mağdur olmayanlar için mutluluk daha düşük olmakla birlikte, referans grubundaki bölgesel suç oranının yüksek olması durumunda cezai mağduriyetin daha az acı verdiği yönünde kanıtlar bulunmuştur.

Tella ve Schargrotsky (2009) tarafından yapılan "Happiness, Ideology and Crime in Argentine Cities" adlı çalışmada, altı Arjantin şehrinde yaşayan bir grup bireyin mağduriyet, öznel iyi olma ve ideoloji hakkında kendi beyanlarına dayanan verileri kullanılarak yapılan analiz sonucunda mutluluk ve mağduriyet deneyimi arasında bir ilişki bulunmamakla birlikte, mağduriyet deneyimiyle ideolojik konumlardaki değişiklikler arasında bir korelasyon olduğu saptanmıştır.

Davies ve Hinks (2010) tarafından gerçekleştirilen "Crime and Happiness Amongst Heads of Households in Malawi" isimli çalışmada 2005 kişi üzerinde çalışılarak suç ile mutluluk arasındaki bağ araştırılmıştır. Uygulanan çeşitli ekonometrik analizler sonucunda erkekler ve kadınlar için bu etkileşimin farklı olduğu saptanmıştır. Erkekler için saldırıya uğramanın mutluluk üzerinde negatif etkisi olduğu, kadınlar için ise kendini güvensiz hissetmenin (tehlikede olma) mutluluk üzerinde negatif etkiye sahip olduğu çalışma sonucunda ulaşılan başlıca bulgular arasındadır.

Bartram (2011) tarafından gerçekleştirilen "Economic Migration and Happiness: Comparing Immigrants' and Natives' Happiness Gains from Income" isimli çalışmada Dünya Değerleri Anketi'nden elde edilen veriler kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin, ABD'deki göçmenler için yerli halklara göre daha güçlü olduğu bulunmuş olmakla birlikte, gelir ve mutluluk arasındaki birlikteliğin göçmenler için bile halen göreceli olarak zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Polgreen ve Simpson (2011) "Happiness and International Migration" isimli çalışmalarında bir ülkedeki mutluluğun, ülkenin sınırdaki insan akışını nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla, 1981-2004 yılları arasında 84 ülke için mutluluk endeksi değerlerini veren Dünya Değerleri Araştırması verileri ile üç farklı göç veri kümesini (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nden elde edilen göç oranları, ABD Nüfus Sayımı'ndan elde edilen göç oranı ve Birleşmiş Milletler'den elde edilen net göç oranı) birleştirerek bir analiz yapmışlardır. Çalışma sonucunda mutluluğun göç oranlarıyla U şeklinde bir ilişkiye sahip olduğu ve bu ilişkinin ABD'ye göç eden akışlar için de geçerli olduğu saptanmıştır.

3. ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Çalışmanın Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi yürütülen literatür taraması sonucunda sosyal bilimlerde önemini her daim koruyan iki konunun (suç olgusu ve mutluluk kavramlarının) göç ve gelir dağılımı dengesizliği ile ilişkilendirildiği görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı öncelikle bahsedilen dört gösterge arasındaki ilişki yapısını incelemektir. Ardından Avrupa ülkelerinin bu göstergeler açısından durumları çok değişkenli istatistiksel analiz teknikleri ile incelenerek benzer yapı sergileyen ülke gruplarının belirlenebilmesi için verilere Kümeleme Analizi uygulanmıştır.

Kümeleme Analizi, çok değişkenli analiz tekniklerindedir. Bu analiz tekniğinde birimler (ülkeler, işletmeler, bireyler vs) p tane değişken dikkate alınarak sınıflandırılır. Analiz sonucunda her bir birimin yer aldığı küme (sınıf veya grup) bellidir. Ancak sosyal bilimler konulu çalışmalarda kesin yorumlar yapmaktan kaçınılmalıdır. Herhangi bir birimin atandığı küme önemli olup, ilgili birimin bu kümeye hangi olasılıkla atandığını da bilmek daha yararlı olacaktır. Böylece daha sağlıklı yorumlara ulaşılabilecektir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan veri kümesine Klasik Kümeleme Analizi yerine Bulanık Kümeleme Analizi uygulanarak daha detaylı sonuçlara ulaşmak amaçlanmıştır.

Bulanık Kümeleme Analizi alternatif kümeleme algoritmalarındandır. Teknik, metodoloji bölümünde kısaca açıklanacaktır. Bir diğer alternatif kümeleme algoritması ise veri kümesinde aykırı gözlem olması halinde tercih edilen Dayanıklı Kümeleme Analizidir. Gerek hiyerarşik gerekse hiyerarşik olmayan dayanıklı kümeleme yöntemleri literatürde mevcut olmakla beraber burada hiyerarşik olmayan kırılmış ortalamalar kümeleme analizine kullanılmıştır.

Çalışma kapsamındaki veri kümesi derlenirken en güncel verilerle ve minimum kayıp gözlem ile çalışmak hedeflenmiştir. Bu nedenle Avrupa ülkeleri için veriler derlenmiştir. Uluslararası göç verileri (yüz binde) Dünya Bankası veri bankasından 2012 yılı için hesaplanmıştır. Mutluluk verileri 2012-2014 için worldhappiness.report web sitesinden derlenmiştir. Suç oranları 2007 yılı için Eurostat web sitesi veri bankası yardımıyla hesaplanmıştır. Çalışma kapsamında suç istatistiklerinden polis tarafından kaydedilen suçlar ile çalışılmıştır. Gini katsayısı değerleri için Gini indeksi Dünya Bankası 2012 yılı tahminlerine (Dünya Bankası web sitesinden) ulaşılabilmektedir.

4. METODOLOJİ

4.1. Bulanık Kümeleme Analizi

Bulanık Kümeleme Analizi, bulanık mantık kuramından yola çıkılarak geliştirilmiş bir tekniktir (Erilli, 2014: 36).

Klasik kümeleme yöntemleri her bir birim için kesin kararlar alarak bir kümeye atarlarken, Bulanık Kümeleme Analizi'nde her bir birimin oluşan kümelere ait olma derecesini gösteren ağırlık katsayıları hesaplanmaktadır (Giray, 2015: 90). Bir birim (ülke) için ağırlık katsayılarının toplamı her zaman 1 olmak üzere, bir birimin bir kümede olma olasılığı tüm olası kümeler arasında 0 ile 1 arasında değişmekte olup birim, ait olma olasılığının en yüksek olduğu kümede yer almaktadır. Kümeye aidiyet ise $[0,1]$ aralığında olacak şekilde herhangi bir eğriyle ifade edilebilmektedir (Armutlulu, 2014: 72). Bir başka ifadeyle; bulanık kümelemede klasik kümelemeden farklı olarak her bir birim birden fazla alt kümeye farklı derecelere ait olabilmektedir (Atalay ve Tortum, 2010: 336).

Diğer kümeleme yöntemlerine benzer olarak Bulanık Kümeleme de uzaklık ölçümlerine dayanır (Erilli, 2014: 36).

Bulanık Kümeleme Analizi'nin en yaygın kullanılan algoritması Kaufman ve Rousseeuw tarafından geliştirilen Fanny algoritmasıdır (Giray ve Gülel, 2014: 241). Algoritmanın uygulanabilmesi için analiz kapsamındaki değişkenlerin tümü nicel olmalıdır. Fanny algoritmasının amaç fonksiyonu aşağıdaki gibidir (Kaufman ve Rousseeuw, 1990: 50).

$$C = \sum_{v=1}^K \frac{\sum_{i,j=1}^n u_{iv}^2 u_{jv}^2 d(i,j)}{2 \sum_{j=1}^n u_{jv}^2} \quad (1)$$

$d(i,j)$ = i. ve j. birim arasındaki uzaklık

K = toplam küme sayısı

u_{iv} = i. birimin v kümesine olan bilinmeyen üyeliği ($u_{iv} \geq 0$ ve $\sum_{v=1}^K u_{iv} = 1$)

u_{jv} = j. birimin v kümesine olan bilinmeyen üyeliği

n = Toplam birim sayısı

Amaç fonksiyonunun minimizasyonu hedeflenmektedir (Kılıç ve Diğerleri, 2011: 33).

Kısıtlar aşağıda yer almaktadır:

$$u_{iv} \geq 0 \text{ ve } \sum_{v=1}^K u_{iv} = 1 ; i=1, \dots, n \text{ ve } v=1, \dots, K. \quad (2)$$

Kısıtlar ile küme üyelikleri pozitif değerler olmakta ve bir birim için kümelerle ait olma katsayıları toplamı 1'e eşit çıkmaktadır. Amaç fonksiyonu bu kısıtlar altında yinelemeli bir algoritma ile minimize edilerek katsayılar matrisine ($U_{n \times K}$) ulaşılır (Tütmez ve Tercan, 2006: 39-47). Eğer her birim tüm kümelerde eşit üyelik katsayısına sahip ise; kümeleme "tamamen bulanık" olarak adlandırılır. Kümelemenin ne derece bulanık olduğunu Dunn'ın Parçalama Katsayısı belirtmektedir.

$$F(u) = \sum_{i=1}^n \sum_{v=1}^K \frac{u_{iv}^2}{n} \quad (3)$$

Bu katsayı üyelik değerlerinin kareler toplamına dayanmaktadır. Kümelemenin tamamen bulanık olması durumunda (u_{iv} değerlerinin $1/k$ 'ya eşit olduğu durumda) katsayı $1/k$ değerini alacak, kümelemenin çok net (katı) olduğu durumda ise (her bir gözlem / birime ait u_{iv} değerlerinin ($v-1$) tanesinin 0, 1 tanesinin 1 olduğu durum: kesin küme durumları) 1'e eşit olacaktır. Dunn'ın Parçalama Katsayısı minimum değeri 0, maksimum değeri 1 olacak şekilde normalleştirilebilir. • Bulanıksızlık Endeksi olarak isimlendirilen Normalleştirilmiş Dunn Katsayısı 0 ile 1 aralığında değer alır (Kılıç ve diğerleri, 2011: 33).

$$F_k(U) = \frac{k \cdot F(u) - 1}{k - 1} \quad (4)$$

Alternatif olarak Kaufman Ayrıştırma Katsayısı'ndan da yararlanılabilmektedir. Normalleştirilmiş Kaufman katsayısının 0'a yakın olması güçlü kümelenmeyi göstermektedir. Küme sayısı belirlenirken Bulanıksızlık İndeksi $F_k(U)$ değerinin mümkün olduğunca büyük olması istenirken, $D_c(U)$ değerinin ise mümkün olduğunca küçük olması istenmektedir (NCSS: 448-2). Kümelerin uygunluğu ve kümelerin kararlılık yapısı için Gölge istatistiği adı verilen bir ölçü de kullanılabilir. Bu katsayılar literatürde "Küme Geçerlilik İndeksleri" olarak da yer almaktadır (Alpaslan ve diğerleri, 2011: 1). Bulanık Kümeleme Analizi'nde küme sayısının belirlenmesinde en çok tercih edilen yöntem, $k= 2,3,4, \dots$ için analizi

* Bu sayede katsayı küme sayısından bağımsız hale gelecek şekilde standartlaştırılmış olur.

gerçekleştirmek, Normalleştirilmiş Dunn Katsayılarını ve Normalleştirilmiş Kaufman Katsayılarını kontrol etmektir (Giray, 2015: 93).

4.2. Dayanıklı (Robust) Kümeleme Analizi

Kaufman ve Rousseeuw (1990) tarafından önerilen PAM yaklaşımı dayanıklı kümeleme analiz tekniklerinin gelişiminde rolü önemlidir. Bu yaklaşım k Ortalamalar tekniğine benzerdir ve veri kümesinde az sayıda aykırı gözlem olması halinde k Ortalama tekniğinden daha iyi sonuç verdiği vurgulanmıştır. Garcia- Escudeno ve Gordaliza (1999) çalışmalarında PAM yaklaşımının aykırı gözlem sayısının artmasıyla beraber direncini kaybetmeye başlayacağını belirtmişlerdir.

Yazarlar k kırılmış ortalamalar yaklaşımını önermişlerdir, k-kırılmış ortalamalar tekniği küme merkezlerine en uzak olan birimleri değerlendirmeye almaz (Yorulmaz, 2016: 119). Bu teknikte k tane kümenin grup içi varyansını en küçüklenir, K Ortalamalar tekniğine benzer şekilde rastgele küme merkezleri belirlenir, birimlerden küme merkezlerine en yakın olan $(1-\alpha)$ oranındakiler muhafaza edilir ve kalanlar kırılır. K Ortalamalar tekniğinden farklı olarak aykırı gözlemlerin küme içerisinde belirlenme ve bu gözlemlerin kırılması sürecini içerir, eş zamanlı olarak da birimlerin ait oldukları kümeler güncellenir. Böylece aykırı gözlemler sonuçları etkilemez. Algoritma kümeler içerisinde maksimum homojen yapı ile kümeler arasında maksimum heterojen yapıya ulaşıncaya sona erer.

Amaç fonksiyonu şöyle tanımlanır (Yorulmaz, 2016: 120):

$$\min_{z \in Z} \min_{\bar{x}} \sum_{i=1}^n z_i \min_{c=1, \dots, m} \sum_{j=1}^p (x_{ij} - x_{cj})^2 \quad (5)$$

Eşitlikte yer alan z_i , n boyutlu ikili (binary) vektöre ve Z tüm olası ikili vektörler kümesine karşılık gelir. Eşitlikte $z_i=0$ olduğunda, K-ortalamar tekniği amaç fonksiyonu elde edilir. Birimler arasındaki mesafe değerlendirilirken ağırlıklandırılmış MCD (RMCD) algoritması ile elde edilen kovaryans matrisi ve ortalama vektörü ile hesaplanmış Mahalanobis uzaklıkları kullanılır. Bu uzaklıklar hesaplandıktan sonra sıraya dizilerek $(1-\alpha)$ oranındakiler kırılır ve α kırılma oranı üzerinden z_i vektörü ($z_{i1} = z_{i2} = \dots = z_{i_{n(1-\alpha)}} = 1$), kalan birimler sıfır olacak şekilde tanımlanır.

5. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada analizler NCSS 2007 ve R programından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada öncelikle betimleyici istatistikler hesaplanmıştır.

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
<i>Gini</i>	24,40	39,30	30,10	4,20
<i>Mutluluk</i>	4,80	7,59	6,40	0,92
<i>Suç Oranı</i>	1396,17	14279,74	5481,40	2891,56
<i>Net Göç Oranı</i>	-5674,09	9173,06	989,19	2751,98

Görüldüğü gibi çalışma kapsamındaki ülkelerin ortalama Gini katsayısı değeri yaklaşık 30 olarak elde edilmiştir. Mutluluk değişkeni için ortalama yaklaşık 6; suç oranı için ortalama yüz binde 5481, net göç oranı ortalaması ise 989 olarak elde edilmiştir.

5.1. Bulanık Kümeleme Analizi Sonuçları

Çalışmada ilk olarak $k = 2,3,4,5$ için analiz sonuçları ve sırasıyla Dunn Katsayısı, Bulanıksızlık İndeksi (Standartlaştırılmış Dunn Katsayısı), Kaufman Katsayısı, Standartlaştırılmış Kaufman Katsayısı aşağıdaki gibi elde edilmiştir:

Tablo 2. Bulanık Kümeleme'de Küme Sayısının Belirlenmesi

<i>Küme Sayısı</i>	<i>F(U)</i>	<i>F_c(U)</i>	<i>D(U)</i>	<i>D_c(U)</i>
2	0,58	0,16	0,21	0,43
3	0,40	0,10	0,38	0,58
4	0,30	0,07	0,51	0,68
5	0,24	0,05	0,59	0,73

Tablo 2 'de görüldüğü gibi en yüksek $F_c(U)$ değerini ve en düşük $D_c(U)$ değerini veren küme sayısı 2'dir. Ortalama Gölge İstatistiği değerleri de kontrol edilmiş, negatif değer görülmemiş, en yüksek Ortalama Gölge İstatistiği değeri de yine küme sayısı 2 olduğunda elde edilmiştir. Bu değer 0,50'ye yakındır. Küme geçerlilik indekslerine göre küme sayısı 2 olarak belirlenmiştir.

Analiz sonucunda oluşan iki kümeye ilişkin betimleyici istatistik değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 3. Kümelere İlişkin Medoid Değerleri

<i>Değişken</i>	<i>Küme 1</i>	<i>Küme 2</i>
Gini	28	34,2
Mutluluk	7,2	5,1
Suç Oranı	7163	3780
Net Göç Oranı	1745	-1

Tablo 3'te görüldüğü gibi Gini katsayısı değerleri Küme 1'de daha düşüktür. Aynı zamanda bu kümede mutluluk ortalama skoru diğer kümeye göre daha yüksektir. Suç oranlarının ise Küme 2'de Küme 1'e göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Kümelerde yer alan ülkeler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Kümelerde Yer Alan Ülkeler

Küme 1	Küme 2
Avusturya	Portekiz
Belçika	Estonya
Çek Cum.	Yunanistan
Danimarka	İspanya
Finlandiya	Macaristan
Fransa	İtalya
Almanya	Letonya
İzlanda	Polonya
Lüksemburg	Slovenya
Hollanda	Slovak C.
Norveç	Litvanya
İsveç	Türkiye
İsviçre	
İngiltere (BK)	

Tablo incelendiğinde Türkiye'nin Gini katsayısı, mutluluk ve suç bakımından İspanya, İtalya, Yunanistan, Macaristan, Estonya, Litvanya ve Polonya gibi çeşitli ülkelerle aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu kümede Gini katsayısı ortalaması diğer kümeye göre daha yüksek, mutluluk ve suç oranları ise diğer küme ortalamasına göre daha düşüktür. Küme 1'de çoğunlukla gelişmiş AB ülkelerinin toplandığı dikkat çekmiştir. Küme 1'in net göç oranı ortalaması pozitif iken Küme 2'nin net göç oranı ortalaması sıfıra oldukça yakındır.

Ülkelerin bu kümelere atanma olasılıkları ise Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5. Ülkeler, Küme Üyelikleri ve Olasılıkları Matrisi

Ülke	Küme	Olasılık(1)	Olasılık(2)
1 Avusturya	1	0,8060	0,1940
2 Belçika	1	0,7495	0,2505
3 Çek Cum.	1	0,5251	0,4749
4 Danimarka	1	0,7886	0,2114
5 Estonya	2	0,2311	0,7689
6 Finlandiya	1	0,8000	0,2000
7 Fransa	1	0,5697	0,4303
8 Almanya	1	0,7310	0,2690
9 Yunanistan	2	0,2307	0,7693
10 Macaristan	2	0,3243	0,6757
11 İzlanda	1	0,6401	0,3599
12 İtalya	2	0,3106	0,6894
13 Letonya	2	0,2758	0,7242
14 Lüksemburg	1	0,5971	0,4029
15 Hollanda	1	0,7686	0,2314
16 Norveç	1	0,7103	0,2897
17 Polonya	2	0,2816	0,7184
18 Portekiz	2	0,2137	0,7863
19 Slovak C.	2	0,4034	0,5966
20 Slovenya	2	0,4740	0,5260
21 İspanya	2	0,3223	0,6777
22 İsveç	1	0,6345	0,3655
23 İsviçre	1	0,6459	0,3541
24 Türkiye	2	0,3454	0,6546
25 İngiltere(BK)	1	0,5324	0,4676
26 Litvanya	2	0,3385	0,6615

Tablo 5'te verilen küme üyelik olasılık değerleri incelendiğinde Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve İngiltere (Birleşik Krallık)'ın nispeten iki kümenin kesişiminde kalmış ülkeler olduğu söylenebilir.

Bulanık Kümeleme bulgularının kontrolü için analiz kapsamındaki değişkenlerin anlamlı olup olmadığı Bağımsız Örneklem t testi incelenmiştir. Dört değişkenin de kümelemede anlamlı olduğu saptanmıştır.

Son olarak küme üyelikleri gruplayıcı değişken olarak alınarak Diskriminant Analizi uygulaması ile bulguların güvenilirlik ve geçerliliği incelenmek istenmiştir. Değişkenlerin Normal dağılımdan anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Homojenlik varsayımı altında gerçekleştirilen Diskriminant Analizi bulgularına göre anlamlı olarak elde edilen diskriminant fonksiyonu ile doğru sınıflandırma oranı % 100'dür. •

5.2. Dayanıklı Kümeleme Analizi Sonuçları

Klasik kümeleme yaklaşımı uygulanırken analiz öncesinde aykırı gözlemlerin Mahalanobis uzaklığı ile belirlenmesi ve eğer küme sonuçlarını etkileyecek ise de veriden çıkarılması önerilir (Alpar, 2013: 319). Ancak bu noktada, aykırılık kavramının birimlerin gruplanmasıyla elde edilen küme içinde geçerli olan bir kavram olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Yorulmaz, 2016: 118). Bununla birlikte, Mahalanobis uzaklığı klasik kovaryans matrisine dayalı olduğundan aykırı gözlemler tarafından yönlendirilecektir. Bu nedenle, aykırı gözlem belirlemesini ve düzenli gözlemlerin atamasını eşzamanlı yapan k kırılmış ortalamalar yaklaşımı ile veri kümesinde yer alan olası aykırı gözlemlerin varlığı ile bu olası gözlemlerin küme merkezlerine olan etkileri değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında kullanılan veri kümesi için Bulanık Kümeleme analizi ile uygun küme sayısı 2 olarak belirlenmiş olduğundan çalışmanın bu aşamasında da küme sayısı 2 olarak alınmıştır.

Bu metotla oluşturulan kümelerin merkezlerine ilişkin bilgiler Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Dayanıklı Kümeleme Analizi Sonucu Bulunan Küme Merkezleri

	Küme 1	Küme 2
<i>Gini</i>	28.98	32.58
<i>Mutluluk</i>	7.25	5.8
<i>Suç Oranı</i>	8182	3633
<i>Net Göç Oranı</i>	2385.1	-486.9

Tablo 6 ve Tablo 3'de yer alan bilgiler kıyaslandığında, Gini Katsayısı ve Mutluluk indeksi açısından küme merkezlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bununla beraber, Suç oranı ve özellikle Net Göç Oranı açısından dayanıklı ve bulanık kümeleme yaklaşımları arasındaki fark artmıştır. Bu farklılık aykırı gözlem varlığının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Küme üyeliklerine ilişkin bilgiler değerlendirilirken Lüksemburg'un herhangi bir kümeye atanmadığı, diğer gözlemlerden farklı bir yapı sergilediği görülmektedir.

Nitekim Lüksemburg ve Lüksemburg dışındaki ülkelerin ilgili betimleyici istatistikleri de elde edilen bu sonucu doğrulamaktadır.

* Standartlaştırılmış değişkenlerle de aynı uygulama gerçekleştirilmiş, sonuçların aynı olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Lüksemburg ve Lüksemburg Dışındaki Ülkelerin İlgili Betimleyici İstatistikleri

	Gini	Mutluluk	Suç Oranı	Net Göç Oranı
Lüksemburg	31.28	6.4	5481	989.2
Lüksemburg hariç	34.8	6.95	5885.9	9173.1

Literatür taramasında Lüksemburg'un diğer Avrupa ülkelerinden -örneğin ekonomik performansına göre- nispeten daha farklı bir konumda olduğu (farklı yıllar bazında ilk sırada yer aldığı) çalışmalara rastlanmıştır.*

Dayanıklı Kümeleme analizi sonuçlarına göre ülkeler ve ait oldukları kümeler Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8. Dayanıklı Kümeleme Analizi Sonuçlarına Göre Kümelerde Yer Alan Ülkeler

Küme 1	Küme 2
Çek Cum.	Avusturya
Estonya	Belçika
Fransa	Danimarka
Yunanistan	Finlandiya
Macaristan	Almanya
İzlanda	Hollanda
İtalya	Norveç
Polonya	İsveç
Portekiz	İsviçre
Letonya	İngiltere
Slovak Cum.	Litvanya
Slovenya	
İspanya	
Türkiye	

Tablo 5 ve Tablo 8'de yer alan küme üyelikleri kıyaslandığında dayanıklı yaklaşımla ile aykırı gözlem olarak belirlenen Lüksemburg'un bulanık kümeleme de Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya... gibi ülkelerin yer aldığı Küme 1'e dahil olduğu görülmektedir. Çek Cumhuriyeti, Fransa ve İzlanda'nın ait olduğu kümeler her iki yaklaşımda da farklıdır. Fakat bunun dışındaki sonuçlar uyumludur. Her iki tekniğe göre Türkiye ile aynı kümede yer alan ülkeler Estonya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Letonya, Polonya, Portekiz, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti ve İspanya'dır. Bulanık Kümeleme sonuçlarına göre bu kümede Litvanya da yer almaktadır. Dayanıklı Kümeleme analizi sonuçlarına göre Çek Cumhuriyeti, Fransa ve İzlanda ülkeleri de Türkiye'nin yer aldığı kümede yer almaktadır.

* Bk. Selay Giray (2015), "Comparing the Effect of Global Crisis 2008 on the Economic Performance of Turkey with EU Member States: Factor Analysis and TOPSIS Application"

6. SONUÇ

Bu çalışmada Gini katsayısı, göç, mutluluk ve suç olgusuna göre seçili ülkelerin kümelenmesi istatistiksel yöntemlerle incelenmiştir. Çalışmada yatay kesit verisi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan istatistik teknikler Bulanık Kümeleme ve Dayanıklı Kümeleme analizleridir.

Bulanık Kümeleme Analizi uygulaması sonucunda 2 ülke grubu oluşmuştur. Türkiye'nin göç, mutluluk, Gini katsayısı, suç oranları bakımından Estonya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Letonya, Polonya, Portekiz, Slovakya, İspanya ve Litvanya ile aynı kümede yer aldığı saptanmıştır. Bu kümede Gini katsayısı diğer kümeye göre nispeten yüksek; bir başka deyişle gelir dağılımı eşit dağılımdan daha uzaktır. Mutluluk skoru ve suç oranı ise diğer kümeye göre daha düşüktür. Bu kümede net göç değişkeni için ortalama ise sıfıra yakındır. Diğer kümede yer alan ülkelerin Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç, İsveç gibi gelişmiş ülkeler olduğu dikkat çekmiştir. Küme üyelik olasılık değerleri incelendiğinde ise Çek Cumhuriyeti, İngiltere (Birleşik Krallık) ve Slovenya'nın iki kümenin kesişiminde kalmış ülkeler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Dayanıklı Kümeleme Analizi bulgularına göre ise Türkiye benzer ülkeler ile (Yunanistan, Estonya, Macaristan, İtalya, Letonya, Polonya, Portekiz, İspanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya) aynı kümede yer almaktadır. İki farklı teknikle ulaşılan bulguların bu açıdan paralel olduğu söylenebilir. Bulanık Kümeleme sonucuna göre Türkiye ile aynı kümede yer alan Litvanya; Dayanıklı Kümeleme sonucuna göre Küme 2'ye atanmıştır. Bulanık Kümeleme sonucunda atanamayan ülkelerden olan Çek Cumhuriyeti, Dayanıklı Kümeleme analizi bulgularına göre Türkiye ile aynı kümede yer alan bir ülkedir. Lüksemburg ise Dayanıklı Kümeleme bulgularına göre aykırı gözlem olarak nitelendirilmiştir.

Bu çalışmada değerlendirilen veriler açısından durum ortaya koyulmuştur. Ülke sayısı arttıkça veya konuya zaman boyutunu da dikkate alarak hem yatay hem dikey kesiti birlikte değerlendiren panel verilerle yaklaşılması haline elde edilecek sonuçların daha kapsamlı ve yorumlamaya elverişli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Armutlulu, İ.H. (2014), *Belirsizlik ve Fazi Aritmetiği Sosyal Bilimlerin Dili*, Alfa, İstanbul.
- Alesina, A., Tella, R.D. ve MacCulloch, R. (2004), "Inequality and Happiness: are Europeans and Americans Different?": *Journal of Public Economic*, 88(9), 2009-2042. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272703000756>, Erişim Tarihi: 21.1.2016.
- Alpaslan, Faruk, Necati Alp Erilli, Ufuk Yolcu, Erol Eğrioğlu ve Ç.Hakan Aladağ (2011), "Bulanık Kümelemede En Uygun Küme Sayısının Yapay Sinir Ağları ve Diskriminant Analizi İle Belirlenmesi", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 475-488.
- Alpar Reha (2013), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Detay Yayınevi, Ankara.
- Atalay, Ahmet ve Ahmet Tortum (2010), "Türkiye'deki İllerin 1997-2006 Yılları Arası Trafik Kazalarına Göre Kümeleme Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt.16, Sayı.3, 335-343.
- Aydın, Kemal (2012), "Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımının Sosyoekonomik ve Demografik Belirleyicileri", *Çalışma ve Toplum*, 1, 147-166. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873942.pdf>
- Bağırkan, Şemsettin (1990), *Uygulamalı Demografi*, M.Ü. İstatistik ve Ekonometri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Bartram, David (2011), "Economic Migration and Happiness: Comparing Immigrants' and Natives' Happiness Gains from Income." *Social Indicators Research*, Cilt.103(1), 57-76, <http://link.springer.com/article/10.1007/s11205-010-9696-2>
- Bülbül, Şahamet (2000), *Tanımlayıcı İstatistik*, Der Yayınları, İstanbul.
- Bülbül, Şahamet ve Selay Giray (2011), "Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi", *Ege Akademik Bakış*, Cilt.11, 113-123.
- Davies, Simon ve Tim Hinks (2010), "Crime and Happiness Amongst Heads of Households in Malawi", *Journal of Happiness Studies*, Cilt.11, 457-476, <http://link.springer.com/article/10.1007/s10902-009-9152-7>, Erişim Tarihi: 24.12.2014.
- Doğan, Cem ve Murat Tek (2007), "Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi", *AIBU- İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 93-119. <http://iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/article/view/56>
- Doğanoğlu, Fatih ve Aslan Gülcü (2001), "Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 47-65. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/91.pdf>
- Erilli, Alp (2014), "TR72 Bölgesi İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Verilere Göre Bulanık Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.10, Sayı.2, 33-45, <http://iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/article/view/643/936>

- Filiztekin, Alpay ve Murat Alp Çelik (2010), "Türkiye'de Bölgesel Gelir Eşitsizliği", *Megaron*, Cilt.5 (3), 116-127. http://research.sabanciuniv.edu/16550/1/MEGARON_5_3_116_127.pdf
- Garcia-Escudero, Luis Angel ve Alfonso Gordaliza (1999), "Robustness Properties of K Means and Trimmed K-Means", *Journal of the American Statistical Association*, Cilt. 94, No. 447, 956-969, https://www.jstor.org/stable/2670010?seq=1#page_scan_tab_contents
- Gençler Ayhan ve Sudi Apak (2007), "Marginalized Migration, trends and Policies", *Sosyal Siyaset Konferansları Prof.Dr.Haşmet Başar'a Armağan Özel sayısı*, 53.kitap, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yay.No:595, İstanbul.
- Giray, Selay (2015), "Comparing the Effect of Global Crisis 2008 on the Economic Performance of Turkey with EU Member States: Factor Analysis and TOPSIS Application", *Eurasian Journal of Economics and Finance*, Cilt.3 (1), 1-12.
- Giray, Selay (2015), *Suç Olgusunun İstatistiksel Yöntemlerle Analizi*, Der, İstanbul.
- Giray, Selay ve Ferda Esin Gülel (2014), "Avrupa Ülkelerinin İntihar Oranlarına Göre Sınıflandırılması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 235-247.
- Kaufman, Leonard ve Peter J. Rousseeuw (1990), *Finding Groups Data: An Introduction to Cluster Analysis*, John Wileyand Sons, New York.
- Karababa, Ayhan (2007), *Kahramanmaraş'ın Suç Profili ve Çözüm Önerileri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, İktisat ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi, http://kutuphane.ksu.edu.tr/tez/sbe/T00800/Ayhan_karababa_proje.pdf, Erişim Tarihi: 28.12.2014.
- Kılıç, İbrahim, Oktay Emir ve Gonca Kılıç (2011), "Bulanık Kümeleme Analizi İle Ülkelerin Turizm İstatistikleri Bakımından Sınıflandırılması", *İstatistikçiler Dergisi*, 4, 31-38.
- Mansoor, Ali ve Bryce Quillin (2007), *Migration and Remittances Eastern Europe and the Former Soviet Union*, Washington, The World Bank, <http://worldhappiness.report/wpcontent/uploads/sites/2/2015/04/WHR15.pdf>
- Melossi, Dario (2003), "In a Peaceful Life' Migration and the Crime of Modernity in Europe/Italy." *Punishment & Society*, Cilt.5(4), 371-397, <http://pun.sagepub.com/content/5/4/371.short>
- NCSS, <http://www.ncss.com/software/ncss/comparing-means-in-ncss/> , Erişim Tarihi: 24.12.2014.
- Polgreen, Linnea A. ve Nicole B. Simpson (2011), "Happiness and International Migration", *Journal of Happiness Studies*, Cilt.12(5), 819-840, <http://link.springer.com/article/10.1007/s10902-010-9229-3>
- Powdthavee, Nattavudh (2005), "Unhappiness and crime: Evidence from South Africa", *Economica*, Cilt.72 (187), 531-547. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0013-0427.2005.00429.x/pdf> , Erişim Tarihi: 24.3.2016.
- Sampson, Robert J. ve John D. Wooldredge (1986), "Evidence That High Crime Rates Encourage Migration Away From Central Cities." *Sociology and Social Research*, Cilt.70(4), 310-314,

<https://www.ncjrs.gov/App/abstractdb/AbstractDBDetails.aspx?id=102702>

Şahin, Mehmet ve Bahattin Hamarat (2002), “G10- Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyoekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi ile Belirlenmesi”, *ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VI*, Ankara, 1-20.

Tella, Rafael D. ve Ernesto Schargrodsky (2009), "Happiness, Ideology And Crime in Argentine Cities", https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1815967 , Erişim Tarihi: 4.4.2016.

Tütmez, Bülent ve Ercan Tercan (2006), “Bulanık Modelleme Yaklaşımının Tenör Kestiriminde Kullanılması”, *Madencilik*, Cilt. 45, Sayı.2, 39-47.

Yorulmaz, Özlem (2016), *Dayanıklı İstatistiksel Yöntemler ve R Uygulamaları*, Beta Yayınevi, İstanbul.

URL 1: <https://www.r-project.org/>

URL 2: <http://data.worldbank.org/>

URL 3: <http://ec.europa.eu/eurostat>

URL 4: <http://worldhappiness.report/>

THE EFFECTS OF 2008 FINANCIAL CRISIS ON STATE AND BUSINESSMEN IN TURKEY

Başak ERGÜDER

Assist. Prof. Dr., Istanbul University, Turkey, E-mail: berguder@istanbul.edu.tr

Abstract

In this study, it will be aimed to analyze the demands announced to public by the organizations of the capitalist groups after 2008 financial crisis which have an organized power in such an extent they developed a collective action and strategy. The commons and differences of the demands of the capitalist organizations in crisis will be analyzed in terms of internationalization of the capital and internal accumulation dynamics. In this study, it will also be aimed to observe the demands of the different capital fractions in Turkey. Therefore it will be explained the demands of capitalist groups and their relations with the state, which have been the main actors of the issues going on for the capitalists in the sense of win-win game. In Turkey, the process of internal capital accumulation and the situation of capital fractions over international capital accumulation can not be understood without having the knowledge of businessmen-state relations in Turkey. In crisis, the measure packages prepared for many sectors such as real sector and employment markets had been a start on the new structural regulations which effects have been still continuing in Turkey.

Key Words: Businessmen, State, 2008 Financial Crisis, Capitalist Organizations, Turkey.

JEL: G01, H12, H32, H70.

1. INTRODUCTION

Another polemic came up under the name of overcoming crisis while the effects of 2008 Global Crisis were being discussed in Turkey. The simple question of this polemic which was going on about the damage of the crisis to the capitalist was “Was crisis a threat for the capitalists or an opportunity?”. Basic requests of some large capital groups in the ongoing debate about losers and winners of the crisis, measure package declared/prepared by the government after the crisis and many regulations including *Economical Coordination Committee* jointly established by capital organizations and government representatives added the demands of the capital side to the debate about the crisis in Turkey. After the new demands of the capital, it might be suggested that the most significant crisis in Turkey have been experienced due to the demands of the capital groups’ requests for long term structural adjustments and direct incentives in order to take advantage of the crisis atmosphere (Ercan, 2009a:16). In this point, the fact that crisis is not only an advantage but also a disaster for the capital makes it possible to mention different and singular capitals in competition and collaboration with each other and differentiating interests rather than general capital and its single and common interest. “*Despite the fact that singular capitals mainly have a corner on the values created in the production process, they try to be effective on the reality about the objectivities in common with the conjuncture in each phase of conversion and realization of the reality (Ercan: 2009b, 44)*”.

When the crisis has pressure on the existence conditions, capital's existence conditions are possible with a chain of demands for each individual capital group. It's before and after and its reasons and results will be discussed as far as possible. Places of singular capitals in the international capital cycle and their positions in the process of capital accumulation in Turkey to take place in these places are determinative on the relations with the government particularly in the face of crisis. Collective behaviors of singular capitals defined as capital fraction to the extent that they develop a collective behavior/strategy and have an organized power constitutes different demands against the crisis and these demands means acquisition of new opportunities for some capital groups and one step regression to maintain the current situation for the others.

2.EFFECTS OF 2008 CRISIS ON THE RELATION OF CAPITAL FRACTIONS AND STATE

The approach considering capital fraction as the capital having a "sanction power on political level" (Poulantzas, 2004) suggests that fractions come into existence when they have a considerable effect on political level (Ercan,2009b: 44). Hereat, we perceive many capital organizations through their relations with politics and significance of their demands in the political arena. In this point, politics-economics relation is established as a relation of determination and priority. Considering Poulantzas's definition "capital having a sanction power on political level", the act of implementing an analysis on capital groups determined and directed by the politics in the relation established between the capital organizations and political arena may cause that we perceive economics-politics relation in a reductive attitude. With an eye to Turkey, we may overlook the changing demands of capital groups, willing to take place in the international capital cycle, in their integration to world's capital accumulation when it is said that TUSIAD(Turkish Industrialists and Businessmen Association), MUSİAD (Independent Industrialists and Businessmen's Association) and TOBB (Turkish Union of Chamber and Commodity Exchanges) are fractions due to their different political engagements.We need an analysis which will disclose the financial base of "sanction power" of capital groups having a "sanction power on political level" in the analysis of capital fraction. International cycle of capital and level of its relation with the state, in more precise words, the act of defining capital fraction the level of state intervention's internalization by the capital is quite illuminating. State intervention and capital's internationalization level are effective on the creation of fractions (Gültekin-Karakaş, 2009:51). There are two aspects of the state intervention's effect on the integration of singular capitals to the international capital accumulation. The first one is ensuring movement of labour and common exploitation having absolute surplus value towards the relative surplus value in a distinct way by enabling increase of exploitation limits by means of state intervention (Poulantzas, 2004: 196). Part-time working and vocational training programs introduced by the *Employment Package* included in the measure packages that we will discuss forthcoming parts of the article are labour market regulations aiming at increasing the relative surplus value. Second aspect of the state intervention is the act of increasing profitability by depreciating the fixed capital (Poluntzas,2004: 195). Sub contraction, performance of large infrastructure investments by the state, supporting private sector with new funds are all parts of these regulations.

When internationalization and internalization mechanisms are considered as the coordination of capital map, operation of capital and embodiment of this operation in singular capitals come into existence by conversion of capital to an organized power in a particular conjuncture (Ercan, 2009b: 44). Constitution of this organized power is determined differently from the functions of the capital. It would be wrong to analyze capital fractions

considering the difference between industrial, commercial and financial capital and say that each capital function is a capital fraction, however, dominance of different political powers in the chambers of commerce and industry indicates prominence of capital function. While persons from MUSIAD are more dominant in the executive board members of the Istanbul Chamber of Commerce¹, there are persons close to TUSIAD in executive board of Istanbul Chamber of Industry.² This organized power established by the capital is an inconsistent collaboration composed of the different capitals and demands in the state of power block. The fact that recent executive boards of the commerce and industry chambers consist of the persons close to two different capital groups is important for political sanction power to correspond to the demands of capital groups which are an important part of power block and for different blocks to take place in different capital organizations.

Which fractions in Turkey can be distinguished in terms of their roles in the accumulation? With the current macro economic program, new incentives in the financing of industry brings new measures increasing efficiency and improving production technology. These measures have a negative effect on the exporter/industrialist profile created by the previous "high interest low exchange rate" policy with the financing of export with hot money in bank-industrialist relation. It is expected that the competition between interest and exchange fronts maintained before the crisis among industrialists and bankers in Turkey will take a new shape in accordance with the new rules established after the crisis. Indicator of this change is the differentiating needs of the new period. Dominance of relative surplus value rather than absolute surplus value in capital accumulation, or in economic terms, "closure of abundant and cheap money period" causes results in the demand of provision of relative value with "high value-added industrialism". Innovation in industrial production have started to supersede import dependent production and it have become possible to mention high labour efficiency, that is, increase of relative surplus value production by qualifying labour force by means of lifelong education instead of unskilled labour.

Industrial policy, which is advised by Istanbul Chamber of Commerce to the industrialist in Turkey and shaped by high value-added industrialism, conforms to the new needs of capital accumulation. As specified by Küçük, Chairman of ISO, "*when global competition environment is examined, it is seen that we have no chance for a competition depending on cheap cost and especially cheap labour force. Turkey's target should be transition to a production structure having high added-value and based on special information and skill and industrial policies should be designed accordingly (Küçük, 2013)*". Besides, high interest low exchange rate policy got in danger with the bankruptcy of many international banks after the crisis and this period ended. "*Period of abundant and cheap money expired: Banks included in the syndications of Turkish banks like Forts, Dexia, Citibank, Societe Generale are on the rack. ...Turkish companies and banks should bear more serious costs for their short term loans to be returned in a short time.*"

*There are persons from MUSIAD in the executive board of ITO: Şekib Avdagiç-Founder and Member of MUSIAD, Mehmet Develioğlu-Deputy General Director, Member of ASKON, İsrail Kuralay-Old member of the executive board of MUSIAD.

† There are persons close to TUSIAD in the executive board of ISO: Turgay Durak (KOÇ automotive board), Bülent Savaş (BRISA).

Enabling "high value-added industrialism"^{**} and "steady growth" rather than enabling high interest rates and entrance of foreign capital the country are among the targets in the new period. Providing the goods to be exported with a high value-added and innovation-based structure and getting to new markets with new products reminds the necessity of raising bar for the industrialists (Çağlayan, 2009:29). For the employers, the target should be to increase competitive power and a growth model based on industrial export should be adopted (Çağlayan, 2011:7).

However, one of the most significant problems created by the crisis for the industrialists is the problem of financing debts. Total short term loans of financing and real sector institutions was 40 billion dollars in 2003 and became 172 billion dollars in the first quarter of 2008 by increasing about four times more than the previous (Ekinici, 2 October 2008). In the point where industrialists need to make more external loan to return their debts, the problems revealing in financing production brings another issue to the agenda for understanding the crisis over accumulation: Constitution and effects of the crisis, named as finance crisis, influence mainly the real sector and activity area of productive (industrial) capital.

3.POSITION OF TURKISH BUSINESSMEN IN ACCUMULATION IN 2000S:DYNAMIC AND PRIMARY SAVERS

In the face of crisis, "capital in general" may be perceived as an inconsistent power union having common and differentiated demands in the sense of capital accumulation consisting of singular capitals. There are some general acceptances about internal contradictions and differences of capital power in Turkey. One of them is the general meaning of conflict/competition of TUSIAD-MUSIAD. Considering the main parameter of the competition between both capital organizations as capital accumulation, it should be evaluated how much internationalization level of capital accumulation and capital groups represented by both capital organizations interiorize the regulating interventions of the state. There are two main regulators determining the internationalization level in the constitution of capital fractions in Turkish economy. These regulators, "anchors" in economic terms, are the anchors of EU and IMF. Capital organizations support both anchors on a different level with the new market searches in the internationalization mechanism.

"2001 crisis was a crisis of Turkey's integration to world economy. The crisis in 2008 was/is a crisis giving way to that the capital in Turkey can get stronger and fulfill the requirements to dominate in the region (Ercan, 2010)."

When we examine the transformation commenced with 2008 crisis, we see that loan structure has changed and non-bank financial instruments have been applied much more. By the diffusion of relative surplus value production, productivity in industry has increased and export-oriented production has moved from consumption materials to investment materials. In this process, transformation of industry to *"high value-added production structure and global player status is aimed (ISO, 2011: 37)"*.

^{**} Steady growth refers to the growth continuing for at least 5 years in constant and reasonable numbers. (Küçük, 2013).

Change of industry's structure comes into question with 2008 crisis. In this context, the question "Are holdings more advantageous than the capital groups specialized in the area of industrial capital in the point of overcoming the problem of financing with their banks?" comes to mind in the financing of industry. It will be difficult to determine for which holdings the crisis is an opportunity and for which it is destruction without making an important separation within financial capital. We should consider whether the distinction made in 2001 crisis between primary savers dependant on financial protectionism, growing through loan with government debt securities and liquidated in the crisis period and dynamic savers included in international capital cycle "*moving from absolute surplus value to relative surplus value*" (Gültekin-Karakaş, 2009) is still valid. We see that Koç, Sabancı, Tefken, Doğuş groups and TÜSIAD, TOBB, TURKKONFED (Turkish Enterprise and Business Confederation) representing these groups are dynamic savers. Dynamic savers will present an important distinction between themselves and others with their "*accumulation capacities and intends*", just as Ersin Özince, Executive Board Chairman of İş Bank. "*We are straight bankers. They did not save us with the money supplied from IMF. ... We overcame the crisis not with external aids but with our own resources. ... The late Turgut Özal had said "sell your villas and invest capital to your companies". We did that. We sold all properties of our members including lodging buildings. We are mostly joint-stock companies open to exchange. We did not arouse pity for the crisis as in other countries, hide behind this crisis and demanded state guarantee (Vatan Newspaper, 30 May 2009)*".

Dynamic savers are "straight bankers" with the words of Ersin Özince. "The act of selling villas" of dynamic savers is an indicator for that they have the sense of investing for capital accumulation and they do not need "external aid" and "to be saved by the state" and shows that the dynamic savers has an accumulation sense different from the primary savers. But, sense of accumulation is not independent from state and international capital accumulation. We will discuss the meaning of economic measure packages and new regulations after the crisis for "savers" and the fact that the aid requested from the state will not only remove the destruction caused by the crisis, but also strengthen the capital groups.

4.STRATEGY OF CAPITAL CLASS AFTER THE CRISIS: CHAIN OF DEMANDS

Following the declaration of new capital-oriented incentive system and regulations by the state after the crisis, stability and growth have started to be questioned and new opportunities launched for the capital groups have not been questioned that much. Distribution of these opportunities is not considered so troublesome with the provision of economical measures developed in parallel with the demands of capital. The place where the demands of the capital were revealed is the first meeting of the *Economical Coordination Committee* convened on 21 October 2008. Bureaucrats from State Planning Organization (DTP) and Ministry of Treasury and Finance took place in the meeting participated by chairmen of Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges (TOBB), Independent Industrialists and Businessmen's Association (MUSIAD), Turkish Exporters Assembly (TIM) and Union of Participation Banks and also chairmen of Capital Markets Board (CMB), Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) and Central Bank. It may be observed upon the demands of "maintaining the structural adjustment reforms and establishing a new incentive system" that the result of the meeting is the emphasis on turning the crisis to an opportunity. It may be understood that there is an implicit agreement between TOBB, TUSIAD and MUSIAD in relation to EU and structural adjustment reforms when decisions taken in the meeting are evaluated in terms of IMF and EU anchors.

“With an eye to the final declaration from the meeting, it is seen that demands of the capital are diversifying the incentive instruments for supporting real sector; establishing and developing alternative export markets; advancing and concluding the works in scope of revision of bureaucratic transactions and transaction costs in the production process. The demands of capital are also carrying out the work for increasing the efficiency of market inspection and supervision; maintaining structural reforms; sustaining the relations with European Union in a strong attitude in accordance with the National Program to be carried into effect. The structural reforms are facilitating access to foreign financing means and providing source diversity; evaluating reduction of the burdens on financial transactions in frame of budget means (Zaman Newspaper, October 22 , 2008).”

TUSIAD presents its demand of internationalization of the capital group it represents with its insistence on the issue of making an agreement with IMF. For TUSIAD, delay of structural reforms decreases the competitive power of the capital against crisis however functional transformation of the state against crisis may increase the competitive power of the capital upon the fulfillment of financial rule in scope of the agreement to be made with IMF. The demand for autonomy of Revenue Administration comes into prominence when we evaluate the most basic transformation demand about the function of state. In Yalçındağ's opinion, in case that fully independent revenue administration is not established *“...tax base will weaken, Turkish competitive power will be destroyed on national and international level and attraction of investment environment will be fade away for domestic and foreign investors (Radikal Newspaper, April 20, 2009).”*

Another demand of TUSIAD for eliminating all kinds of obstacles which will *“destroy the Turkish competitive power on national and international level and remove the attraction of investment environment for domestic and foreign investors”* is preparation of a new Commerce Law. Bankrupt of companies and obstacles to the mergers of companies restrict the internationalization of the capital and so a new Commercial Law is needed. Dominating statuses of capital fraction represented by TUSIAD has been strengthened upon the fulfillment of TUSIAD's demand for tax reform and provision of the most important competition advantage in terms of structural adjustment with taxes. Tax reductions experienced in industry implies the regulating role of the state as one of the most important interventions after the crisis. Three-month tax deduction in SCT (Special Consumption Tax) in automotive and AVT (Added Value Tax) in house sales devoted to real sector on which the crisis had the biggest effect and price reductions in new tariffs in natural gas to be used in industry reveals the "tax advantage" behind the "tax audit" (Ergüder, 2009:81). To sum up, demands of TUSIAD are stand-by agreement with IMF, structural demands, new Turkish Commercial Law, 5 percent deduction in employment tax and autonomy of revenue administration. IMF anchor is determinant in fulfilling the demands. TUSIAD represents the capital groups willing to move on with IMF. As specified by the Arzuhan Doğan Yalçındağ, who was the Chairman of TUSIAD in 2008 Crisis. *“External investment circles have always regarded an external anchor: EU anchor, IMF anchor. If we had established financial rule 4-5 years ago and increased the tradition, a different situation might have occurred” (Anka new agency, June 19, 2009).*The legal changes to be made in the areas regulating company strategies like Commercial Law are included in the most basic demands in the internationalization of the capital. According to the Commercial Law, *“It will be possible that Turkish companies speaking the language of international market and in line for being global actors will be subject to international regulations rather than national regulations; that new financial sheets will be established in supervision mechanism; that regulators auditing in accordance with the tax principals in Turkey will start to apply an audit in compliance with the market norms; that the system in which the bankrupt traders undertake the all responsibilities will be changed with the regulation enabling foundation of one-person*

companies; that Turkish companies will be able take place among the reliable partnerships needed by the EU countries (ISO, 2011:36)".

Distinction between MUSIAD and TUSIAD was experienced over the question how to finance the current deficit after the crisis. Here, IMF anchor, one of the economic anchors, steps in. MUSIAD represents small and medium scale enterprises and exporters consisting exchange side. One of the differences between TUSIAD and MUSIAD is about the markets to be entered. MUSIAD, in sum, supports that interest is kept on low levels, incentive system is developed for the SMEs (Small and Medium Size Enterprise) in export-oriented sectors, investments in energy and technology are increased and new markets, particularly Gulf countries, are entered.

Post crisis demands of TOBB (Turkish Union of Chambers and Commodity Exchange), having the highest number of members among Turkey's capital organizations and thus representing many capital groups, became more apparent with its campaigns carried out in public. TOBB expressed many times that the most important political demand against the crisis is the need for "new constitution". This demand was also embraced by TUSIAD, one of the most important representatives of dynamic savers and a new and civil constitution proposal was prepared in 2011. Can Paker, a member of TUSIAD, specify this constitution "*constitutions and related laws legislated until today are all government-oriented. They are about state's strength and protection. The new constitution should aim at strengthening the civil society and protecting the individual (Radikal Newspaper, April 18, 2011)*". Accordingly, the new and "civil constitution" should have a "civil" understanding which will contribute to democratization, turn relations with EU and IMF not to a government but to a state policy and include capital's chain of demands.

"Don't lock yourself in the house, go out to market" campaign carried out to increase the domestic demand in the recession period experienced after the crisis indicates that TOBB, having an economy such that company corporations decreased in the rate of 21 percent according to the numbers in August 2009, needed to increasing domestic demand increase in order to overcome the recession. Campaign is such as to increase the domestic demand and support the psychological expectations. This expectation is to pay the cost of the crisis by providing support from large sections of the public and creating a perception that the crisis is not only of the capital but also of all society and the cost will be paid together. With this campaign, TOBB also needed to emphasize the importance of participation in the market economy. This need also aims to eliminate the "capital hostility" which may be caused by the destruction created by the crisis on public. In sum, three main demands of TOBB for the crisis are as follows: First group demands are measures for increasing domestic demand. These measures aim to support tax deductions and low income groups and "Don't lock yourself in the house, go out to market" campaign has been organized for this purpose. Second group demands are measures for providing financing of companies' section and defend sense of new accumulation against transferring the sources to treasury rather than companies and support investment funds. The last demand is the provision of financial discipline and reference point of this demand is the preparation of a medium-term economic program. TOBB requests that democratization with the new constitution demand within political developments, EU membership and negotiations with IMF in liberalism and structural reforms in general are a part of state policy rather than government policy. Demands of TOBB was announced in the final declaration issued after the meeting held by TURKKONFED on 21 April 2009 and the demands for "New constitution, Turkish Commercial Law and IMF-supported macro economic program" became prominent (TURKKONFED, April 22, 2009).

5. DEMANDS OF INDUSTRIALISTS AND EXPORTERS

Evaluating the crisis, the former Chairman of Aegean Exporter Unions Mete Uğuz says “*The crisis did not touch slightly; it swept all over the sector. However nobody wants to express this. They know that the banks will not grant loans when they say that. Hence we admit the expression that the crisis touched slightly (Uğuz, 24th January 2010).*”

The crisis returned to a tense process between the banks and industrialists because of financing problem for the industrialists rather than a chance. The expectation of the industrialist from the state is that the new regulative measures be taken regarding banking and the way of being “real” and dynamic saver instead of “exaggerative”. Industrialists lobbying for exchange rate particularly the capital groups manufacturing in exporting sectors put and emphasis on a legal regulation encouraging a new incentive system and company merges. Among the resolutions taken in a meeting evaluating the crisis in BEYSAD (Union of Sub Industrialists of White Appliances) having 110 member companies, there are demands of loan and financing problem between the industry and banks such as reducing the pressure of banks over the firms and recalling the loans granted by assuring the deposits and solutions for internal dynamics of the cost increase resulting in losing the price advantage in exportation. Among them, the demands for adjusting the interest and exchange rate have become essential (Referans Newspaper, 14th January 2009).

Turkish Exporters Assembly (TIM) supports a new production oriented industrial program and increase in the sources of Export Import Bank. Exporters prepared *Exporters’ Measure Program* calling for the state to its duty after the crisis. The program has two essential prosperities. The first one is that the incentive is requested from the state. Providence of discount of 25% in public input costs only for the year 2009 is included in the program. The other one is that the inventory be taken for industrialism with high added value and necessary needs be determined: It may be possible “*to meet the difficulties in reaching the sector data by taking real inventories of the industry (Referans Newspaper, 14th January 2009).*”

There is a new emphasis on the demands of the industrialists: “The most important factor to evaluate the status of “shining star” well for this time is a strong economy and industry” (Istanbul Chamber of Industry, 2011). The emphasis “The strong industry means strong economy” of the Chairman of Istanbul Chamber of Industry reveals the need for organization on three steps. The first step is to be in *European Enterprise Network* (EEN) and the creation of new chances for SMEs with brand new researches and projects. There have been essential developments in these projects concerning R&D, technology development and innovation. The second step is the cooperation of industry and university. As the chairman of Istanbul Chamber of Industry said, “*the cooperation of industry and university; university and industry having the same agenda items*” are regarded as substantial (Istanbul Chamber of Industry, 2011: 37).

The third step is vocational training. Vocational Training Institution of Istanbul Chamber of Industry Union is substantial for the vocational training. The project of *Skills 10*, the aim of which is to meet the needs of the industry for the intermediate staff, is a substantial step for vocational training. The project, defined as “the fact that employers have qualified workforce without any cost in case they inform their demands” (Istanbul Chamber of Industry, 2011: 20) is enforced by the Ministry of Labour and Social Security, Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges, the Ministry of National Education, Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges University of Economy and Technology, Turkish

Employment Agency and the Prime Ministry. The project defined as “to be pioneer in vocational training” (Istanbul Chamber of Industry, 2011:38) aims to open vocational courses in many districts of Turkey under the curriculum and supervision of chambers of industry and to provide the trainers to be employed in the workplaces which are members of Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges and chambers of industry. This process “aims to increase the factor of human, the only factor to form the whole competition difference, namely qualified workforce in a world where the global competition increases, this competition is degraded to the enterprises and the goods made in China are displayed in Shopping Malls. Project aims to increase both the labour force and competition (Istanbul Chamber of Industry, 2011:22). The competition power between the companies will be increased in the project the employment undertaking of which is defined to be 90%, with the fact that the need for qualified labour force increasing in the industry accumulation is met by the state.

The aim to promote the university-industry cooperation will be fulfilled with the labour force analysis of Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges University of Economy and Technology (Istanbul Chamber of Industry, 2011:38). Public-private partnership is provided with both full authorization of chambers of industry in the financing and management of vocational training and university support. The equipment of 111 Vocational Schools in 81 provinces has been renewed within the project and 90 million TL was spent for this purpose (Istanbul Chamber of Industry, 2011:23).

Moreover, the project is established on an insurance incentive system: The private enterprises having the chance to benefit from the employer insurance premium that could be prolonged for 4.5 years in the omnibus bill shall have the chance to work flexibility and to share the insurance incentives and their costs with the state. *“For example, the state covers the insurance premium for 2 years and for the young between 18-29 and the women with all ages. If the person has been employed in the field that he is educated namely if he has passed this project and graduated from a vocational school, the state covers the employer insurance premium share for additional one year for that person. This duration could be prolonged for 4 years for the graduate of Vocational High School and for additional 6 months in case of demand from Turkish Employment Agency (Istanbul Chamber of Industry, 2011: 39).”*

As Nuri Tuna, Vice Chairman of Board of Istanbul Chamber of Industry said, *“the aims of the industrialists should be “high rated but robust and sustainable growth. One of the most important conditions for such growth infrastructure is improvement of investment and production surrounding and support for competition power” (Istanbul Chamber of Industry, 2011:34). But the most important deficiency is stated to be the competition power in terms of industrialists. The emphasis on the deficiency of the competition power in the expression of “in the strategy of the years 2011-2014, we lack in competition power only in the industrial aim based on the stated information and technology and dense and qualified labour force with high added value” is essential in terms of high energy costs and need for the reorganization of the commercial activities. The expectation of the industrialists concerning an important reform in tax structure which is effective on the omnibus bill which organize the public credits and costs shows the change in the instruments of the intervention of the state in 2008 not the opportunities. In this expectation, the necessity for a reward mechanism for the taxpayers who pays the public credits on a timely basis shows that a state organization which is regulatory for the competition factor is placed in the demands of the industrialists (Istanbul Chamber of Industry, 2011:35).”*

6. CHANGING FUNCTION OF STATE

The changing function of state with the demands of the capital specifies the boundaries of the state intervention and types of the intervention. The question “*which groups of the capital and which types of the internationalization are supported by specific state intervention*” (Gültekin-Karakaş, 2009) has been gaining importance after the crisis period.

“The fact specifying the point of view in Turkey is not the interventionism and protectionism itself. What specifies the entrepreneurship environment is rather the ambiguity regarding the rights and privileges granted to specific sectors having important roles in defining the attitudes of business world (Buğra, 1994:154).”

In this determination of Buğra, it is the ambiguity that immediate and extraordinary measures formed in defining of the coordinates of the businessmen, resulting in property transfer between the capitals and instruments such as tax, emerging in 1930s in the development process of the capitalism in Turkey. The advantages that holding companies having a substantially important tax advantage could spread the profits and costs among its companies after 1980 and the affiliates are exempted from the profits in the taxation of the holding companies that provide the affiliates increase their accumulations by transferring to the head company are effective (Buğra, 1994:260). The institutionalization of the family owned companies has formed their wealth within the relation of state and private sector in a country having shareholders with a history of not more than 100 years.

“The dependence sense of the state against market based alternative power sources and private entrepreneurs may have affected the preferences of the state authorities regarding the support of some companies managed by dependable authorities so as to fulfill the economic functions in various fields(Buğra, 1994:264).” Historical process in the relation of state and businessman in Turkey is formed with the desire of the state that it control the uneasy point of view against businessmen with political connections. This leads to new unearned incomes and formation of a business world complied to be shared by the state in terms of risks.

The crisis initiated an old discussion again concerning the state intervention and incentives. In this discussion, free market economy in which the state intervention is limited has been substituted by the perception of a changing state. The state, the functions of which have been changing is referred with the imputation/stigmatization of “capitalist communist state” (Referans Newspaper, 7th April 2009) and this reference belongs to the change/transformation in the state function. In this new phase, “*although the public area is limited against the society, the state is claimed to be both capitalist and communist with its ‘interventions’. The state makes regular and expropriating interventions for the capital such as expropriation of the banks because of the crisis, saving the bankrupting major companies, state’s being partner to the insurance and mortgage companies, revealing the donation program (Referans Newspaper, 7th April 2009).*”

It is known that the state makes interventions in order to continue the capital accumulation process and has increased these interventions in the recent years. But what is the mechanism of state intervention? As we have discussed before, increasing of the exploitation boundaries and decreasing the value of the fixed capital are the two basic ways of these mechanism. Increasing of the exploitation boundaries is formed with spreading of the relative plus value in the exploitation of plus value. State intervention concerning the increase in the relative plus value is realized by *Employment Program* in the crisis measures.

The matters such as incentive of partial work in the program, sector incentives with forward and backward connections, vocational training and effective use of the unemployed compensation are the matters increasing the labour productivity so they are the interventions increasing the relative plus value production. *The Employment Program* not only increases the labour productivity but also transfers the labour costs from the employer to the state. Governmental representative Nazım Ekren states that “*they have reduced the burden over the employer at the rate of 5% and they will continue to pay the full burden of the employer for the first year of three years for incentive of employment among women and the young particularly the ones who are 18-25 years old (Cihan News Agency, 29th April 2009)*”. Another intervention of the state is for the organic composition of the capital. The decrease in the profit rates gains speed in the crisis period through the change on the organic composition of the capital which is the development law of the capital. The fixed is needed to lose value so as to reverse this trend. This can be provided by taking the capital from the private property and exploiting it. This is provided by continuation of the production of plus value through public enterprises. Most public enterprises providing infrastructure services gives opportunity to transfer the plus value to other parts of the capital by transferring the fixed capital investment cost from the private sector to the state (Poluntzas, 2004:195).

Three basic properties of the omnibus bill, stated to be the most comprehensive reorganization of the Republic history (ISO, March 2011:4) are remarkable: The employer of the insured to be employed as of 31st December 2015 shall be supported by state in terms of insurance premium. The surplus workers working in the permanent staff of Special Provincial Directorates could be employed in the needy local authorities through appointment. And finally, the contracted personnel could establish union and shall be forbidden to go on strike and to make propagandas on this matter (Çağlayan, 2011: 42).

The omnibus bill has undertaken the socialization function of the costs of the crisis. This function has been stated by the Chairman of Istanbul Chamber of Commerce, Tanıl Küçük: “*This application is a surely a substantial opportunity for the enterprises defaulting on taxes and premiums because of the damage of the global crisis. With this opportunity, crisis victims enterprises could have sigh of relief (ISO, March 2011:4).*”

The organic composition of the capital is changed through state intervention with *Real Sector Program* revealed after crisis and new incentive system, company organization and loan guarantee fund and it is possible for the state to make intervention to the process with funds, incentives and new legal regulations in case the profit rates decrease. Economic measure programs are substantial in terms of incentives. Some of them are the decreasing of VAT collected due to the housing sale in the Real Sector program from 18 percent to 8 percent for three months, discount in the Special Consumption Tax collected from the vehicles for three months, making the night tariff used in industry widespread, discount in Special Consumption Tax enforced for the white appliances for 3 months.

The state brought into the question that the industry is supported by the funds in terms of using the accumulation strategy for exportation as an incentive other than tax system. It can be said that a substantial amount of fund could be formed by increasing 500 million Turkish Liras of the capital of Eximbank and fund raising of 75 million Turkish Liras from the budget to Small and Medium Industry Development Organization fund. Medium Termed Program for 3 years, which is one of the most important economic documents of the state in case of crisis and provides substantial data for preparing budget, is preparing the general route for post-crisis period between the years 2009-2012. This route is especially a program that meets

the demands such as Autonomous Revenue Administration of “Turkish Industrialists’ and Businessmen Association”; financial rule of IMF and tax easement in merges. Continuance with IMF with which “Turkish Union of Chamber and Commodity Exchanges” and industrial organizations have become partners and giving treasury based loans for SMEs consist of “industrialism with high added value” namely the trend of increase in the production of relative plus value. The aim of fulfilling the development through private sector will be initiated to be enforced when the public infrastructure investments have initiated to enforce the models increasing the participation of the private sector (Ministry of Finance, 2009:15). The regulation that forms the institution of reorganization of the company debts through conciliation by making amendments in Law of Execution and Bankruptcy and reorganization of the debts by capital companies’ making conciliation with the creditors and continuance of their activities in 9. *Development Plan* is able to solve the problems that the industrialists have had in financing. The state makes the regulation in accordance with the demand of the changing state, the function of the capital. It is aware that it has to establish the economic institutions independent from the politics have taken many supportive measures such as tax to support the capital accumulation for exportation and incentive funds and change the indebtedness mechanism so as to solve the financial problem of the industrialists. Legal regulations that enable to go to international arbitration have been made to increase the foreign investment and to assure the investors. Decreasing the income and corporate tax rates for simplification and enforcement of the tax system, constriction of exemption and release, enforcement of the special consumption tax, concluding of the different taxation enforcements over the investment instruments, making regulations concerning abolishment of the investment discount at the end of a transition period of 3 years, making discounts in income tax and value added tax in some sectors by benefitting from the improvements in public finance, decreasing the agency costs over the financial sector and reorganization of Revenue Administration are the indications of financial organization consistent with the demands of the capital (DPT, 2006:18).

CONCLUSION: IS THE CRISIS A CHANCE OR DESTRUCTION?

The year 2009 would be the year “to make the crisis a chance” as Rahmi Koç has said. Although the crisis means destruction, damage, collapse and closure, it was referred as “chance”, “construction of future” and “new investments” in Turkey. The growing companies during the crisis are Hisarlar Group, requesting to meet 75 African companies so as to receive the distributorship of multi tractor with Turkar brand, with which they plan to manufacture 300 tractors, Sarar Group which will mostly focus on Islamic countries and the sale of scarves, Alfemo Group, meeting with Morocco in North Africa and aiming to get in the market of South Africa, TAT Group exporting into 80 countries in 5 continents and considering to get in West Africa, Carlo Potti Group exporting into Middle East and Africa markets in men’s wear. New situation in North Africa and Middle East in 2011 after the crisis resulted in loss for the investments that many Turkish industrialists consider a resolution of the crisis. Ford Otomotiv Sanayi, Mercedes Benz Türk, Oyak Renault, Honda Turkey, Türk Traktör ve Ziraat Makineleri have been in the first 50 companies to have profit most in accordance with the report of “500 Major Industry Institutions of Turkey” of ISO and Ford Otomotiv, TOFAŞ, Oyak-Renault, Mercedes Benz Türk, BMC Sanayi ve Ticaret have been in the list of “The first 50 Companies to Employ Most”.

The business world is making the crisis a chance by exploring the world’s least known regions with the opportunities of the capital accumulations internationalized during the crisis. This period is calling the state for duty with the incentives programs, tax easements, funds

formed with new measure programs. The productive capital is placing the industrialism perception with high added value by increasing the labour productivity by employing qualified, educated workers with lower wages together with the less qualified workers with flexible in production process and without benefits. The losers of the crisis are primary savers, the ones who couldn't transit from absolute plus value to relative plus value and the ones who have not got into a new market. However the major losers are the labourers with fewer benefits against the capitalists with 10.4 percent decrease in employment, 14.2 percent in working hours, 8.5 percent in wages.

REFERENCES

- BUĞRA, A. (1994). Devlet ve İşadamları [State and Businessmen]. trans. F. Adaman, İstanbul: İletişim.
- ÇAĞLAYAN, Z. (2009). Büyüme Stratejimiz İhracat Odaklı Olmalıdır [The Strategy of Economic Growth should be focused on Exporting]. Retrieved from [http://www.sasad.org.tr/uploaded/2023_ihracat\(3\).pdf](http://www.sasad.org.tr/uploaded/2023_ihracat(3).pdf)
- DPT (2006). 9. *Development Plan (2007-2013)*. Retrieved from <https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/kalkinma-plani-9-genel-kurul.pdf>
- DPT (2008). Orta Vadeli Plan 2009-2012 [Medium Term Programme (2009-2012)] Retrieved from Retrieved from <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/22,ovp2009-2012pdf.pdf?0>
- ERCAN, F. (2009a). Kriz: Tekrar ve Fark [Crisis, Repetition and Difference]. Retrieved from <http://sendika8.org/2009/05/kriz-tekrar-ve-fark-fuat-ercan>
- ERCAN, F. (2009b). Conceptual Mechanisms of Mapping the Capital [Conceptual Plans for Mapping the Capital]. Praxis Journal, 19(2), 9-55.
- ERCAN, F. (2010). Bu Bir Temizlik Harekâtı Ortalık Toz Duman [Here the Cleaning Operation: In a Cloud of Dust and Smoke] Retrieved (February 26, 2010) from <http://www.bianet.org>.
- ERGÜDER, B. (2009). Krizin Türkiye’de Sermaye Üzerindeki Yıkıcı/Yaratıcı Gücü ve Sermayenin Talepleri [The Destroying/ Creating Power of Crisis on Capital and Capital’s Demands in Turkey]. 2008 Almanac Analysis (77-89). İstanbul:SAV.
- GÜLTEKİN-KARAKAŞ, D. (2009). Hem Hasımız, Hem Hısımız: Türkiye’de Finans Kapitalin Dönüşümü ve Banka Reformu [The Transformation of Finance Capital and Banking Reform in Turkey: Both Enemies and Relatives]. İstanbul:İletişim.
- ISO (2011). İstanbul Sanayi Odası Dergisi [Istanbul Chamber of Industry]. 540, (March 2011). Retrieved from http://spm.etu.edu.tr/images/news/iso_03-2011.pdf
- KÜÇÜK, T. (2013).Editör Yazısı [Editorial], İstanbul Sanayi Odası Dergisi [Istanbul Chamber of Industry Journal], 565. 3-4.
- POULANTZAS, N. (2004). Devlet, İktidar, Sosyalizm [State, Power, Socialism]. trans. T. Ilgaz, İstanbul: Versus.
- TISK (2011). TISK Akademi [TISK Academy]. 49. Retrieved from http://tisk.org.tr/tr/e-dergiler/akademi/eylul_2011/index.html

Newspapers

- Anka new agency, 19th June 2009.
- Cihan new agency, 29th April 2009.
- İhlas new agency , 28th April 2009.
- Radikal Newspaper, 20th April 2009.
- Referans Newspaper, 14th January 2009.
- Referans Newspaper, 7th April 2009.
- Vatan Newspaper, 30th May 2009.
- Zaman Newspaper, 22th October 2008.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ YOLUNDA BİR ADIM: KOMİSYON BAŞKANLIĞI SEÇİMİ ÜZERİNE BİR SINAV

Didem SAYGIN

Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü; e-posta: didemsaygin@gmail.com

Mehlika Özlem ULTAN

Dr. Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: ozlemultan@gmail.com

Özet

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) 1951 yılında Paris Antlaşmasıyla ilk olarak "Yüksek Otorite" adı altında bir araya gelen, elinde bulundurduğu yetkilerle giderek güçlenen Avrupa Komisyonu, günümüzde Avrupa Birliği'nin (AB) yürütücü organı olarak hareket etmektedir. Yetkileri açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Komisyon'un, kurucu antlaşmaların kendilerini yenilemeleriyle birlikte değişimlere uyum sağlayarak kurumlar içerisindeki rolü yerleşmiştir. Yasa teklifleri hazırlama, bütçe üzerinde Parlamentoyla birlikte hareket etme, Uluslararası Antlaşmaların yapılmasında müzakereci yetkileriyle AB'nin itici gücüdür. Ancak buradaki asıl önemli nokta, bu itici gücün liderliği konumundaki Komisyon başkanlığı makamının oldukça önemli bir konuma gelmiş olmasıdır.

Bu çalışmada, önceleri atama yöntemiyle belirlenen Komisyon başkanlığı görevinin 2014 Parlamento seçimleri sonrasında ilk defa göreve seçilerek gelmesinin sağladığı değişim irdelenecektir. Bu irdeleme yapılırken, Avrupa Komisyon başkanlığı seçim yöntemlerindeki değişim Kurucu Antlaşmalar ve temel raporlar dikkate alınarak değerlendirilecektir. Böylece Mayıs 2014 Parlamento seçimleri öncesi ve sonrasında Avrupa Komisyon başkanlığı seçim sisteminin Lizbon Antlaşması ardından geldiği nokta daha net açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Komisyonu, Avrupa Komisyonu Başkanı, Komisyon Başkanlığı Seçimi, Demokrasi.

A STEP IN THE DEMOCRACY IN THE EUROPEAN UNION: AN EXAMINATION ON THE CHOICE OF COMMISSION PRESIDENCY

Abstract

The European Commission, which was first established as a "High Authority" by the European Coal and Steel Community (ECSC), by the ECSC Treaty signed in Paris in 1951, has become the executive organ of the European Union today with its ever increasing powers. The status of the commission, which has a very important place in terms of its powers, stems from the model difference between the ECSC Treaty and the European Economic Community and the European Atomic Energy Community treaties. However, the most important point here is that the position of the presidency of the Commission, which is the leader of this is the driving force, has become a very important position.

In this study, the change caused by the election of the commission president, elected in 2014 after the parliamentary elections, which was an assigned position previously, will be discussed. In this discussion, the change in methods of taking charge in the European Commission will be assessed in consideration of the Founding Treaties and other official documents/fundamental reports. Consequently, before and after the May 2014 Parliamentary Elections, this study attempts to shed a light on the present status of the election system for the European Commission Presidency, after the Lisbon Treaty.

Keywords: *European Commission, European Commission Presidency, Elections of the Commission Presidency, Democracy.*

1. Giriş

Avrupa Komisyonu, bütünleşme yolundaki ilk adım olan 1951 Paris Antlaşması'nın imzalanmasıyla "Yüksek Otorite" adı altında varlığını göstermeye başlamış ve Avrupa Birliği'nin (AB) en önemli kurumlarından biri haline almıştır. "Yüksek Otorite" olarak başladığı göreve, Kurucu antlaşmalarla yetkilerinde değişiklik yapılarak Avrupa Komisyonu adı altında devam etmiştir. AB'nin entegrasyon süreciyle Komisyon, hem üye sayısında, hem üyelerin seçim aşamasında, hem de başkanlık seçimlerinde değişime uğramıştır. Komisyon'un yetkisini kendisinden daha az yetkiye sahip olan Parlamento ile paylaşmaya başlayacak olması ve Birliğin yürütücü görevlerini yerine getirmesiyle, Komisyon başkanlığı görevi de gittikçe daha önemli hale gelmektedir. Kurucu antlaşmalardaki başkanlık seçimlerine ilişkin değişim, Komisyon başkanlığında da kendisini göstermektedir. Özellikle Avrupa Birliği'nin bir nevi yürütme organı olarak görev yapan Komisyon'un uzlaştırıcı ve müzakereci rolü ile yasa teklifi hazırlama yetkileri düşünüldüğünde, Komisyon başkanlığı görevinin ne denli önemli ve siyasi bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Seçilen Komisyon başkanının Avrupa Parlamentosu onayına sunuluyor olması, başkanın statüsünü daha da siyasileştirmekte, ayrıca Birliğin demokratikleşme sürecindeki tartışmalara da katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Komisyon başkanlığı'nın geldiği sürecin, Lizbon Antlaşmasıyla getirilen son değişiklikler de dikkate alınarak, temel Kurucu Metinler ve raporlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılması amaçlanmaktadır. Sürekli revizyon içerisinde olan Birlikte, 2014 Parlamento seçimleri sonucunda Hükümet ve Devlet Başkanlarının kimi desteklediği ve Komisyon başkanlığı koltuğuna kimin oturduğu gibi konular, Avrupa Birliği'nin Parlamento bir sisteme yakın olup olmadığını göstermektedir. Bu süreçte, Avrupa Birliği liderlerinin mi

yoksa halkların mı iradelerinin etkili olduğu, seçimler sonucu atanan Komisyon başkanlığı çerçevesinde irdelenmiştir. Bu konudaki değerlendirme yapılırken de çalışmanın ilk kısmında, Maastricht Antlaşması'na kadar olan temel metinlerdeki ve hazırlık aşamasında önerilen raporlardaki durum ile Maastricht Antlaşması sonrası Komisyon başkanlığına yönelik uygulanan temel değişimlere yer verilecektir. Maastricht Antlaşması sonrası temel metinler sırasıyla Amsterdam ve Nice Antlaşmaları, Anayasa Taslağı ve Lizbon Antlaşmasının getirdiği değişikliklere, Mayıs 2014 Avrupa Parlamentosu seçim sonuçları da dikkate alınarak yer verilecektir. Konuyla ilgili güncel gelişmelere odaklanılması düşüncesiyle, ilk kısım daha kısa tutulmuş, özellikle Lizbon Antlaşması sonrası dönem, 2014 yılı Parlamento seçimleri ve Komisyon başkanlık seçimlerine etkisi detaylı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel dayanağı da bu bağlamda şekillenmektedir. Sonuç olarak, Lizbon Antlaşması sonrası ilk Komisyon başkanlığı seçiminin beraberinde getirdiği ortam, mevcut değişiklikler ve adaylara yansımaları üzerinde durulması planlanmaktadır.

2. Maastricht Antlaşması Öncesi Avrupa Komisyonu Başkanlık Seçimleri

7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması; Topluluktan ilk defa "Birlik" olarak söz eden, Kurucu Antlaşmaları tadil eden ve önemli birçok değişikliği içeren temel antlaşma metni niteliğindedir. Çalışmanın bu kısmında, Maastricht Antlaşması'na kadar olan temel metinlerin alınmasının nedeni; Antlaşmanın mevcut olan bütünleşme hareketine yeni bir ivme kazandırması ve kurumsal açıdan birçok revizyonu bünyesinde barındırması gibi özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu revizyon hareketinden faydalanan kurumlardan biri de Komisyon'dur. Bu aşamada Maastricht Antlaşması öncesi, Komisyon ile ilgili düzenlemeler değerlendirilecektir.

2.1. Kurucu Antlaşmalarda Yer Alan Düzenlemeler

Avrupa Topluluğu'nun oluşumu 1951 yılında imzalanan ve 1952 yılında yürürlüğe giren Paris Antlaşması ile başlamıştır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran bu antlaşmayla Avrupa Topluluğu'nun ilk 4 kurumu; Yüksek Otorite, Ortak Meclis, Bakanlar Konseyi ve Adalet Divanı şeklinde faaliyet göstermeye başlamıştır (AKÇT Antlaşması 7. Madde, 18.01.2016). 6 yıllık bir süre için seçilen Yüksek Otorite'nin üyeleri (AKÇT Antlaşması 9. Madde, 18.01.2016), 6 yıllık süre sonunda tekrar yenilenmekteydi. Bu dönemde ilk Altılar denilen, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Lüksemburg ve Belçika tarafından Yüksek Otorite'nin 9 üyesinden 8'i atanacak ve 9. üye ise atanmış olan 8 üyenin en az 5'inin olumlu oyuyla seçilmekteydi. 8 üyenin atanması sürecinde oybirliği gerekmekteydi, ancak oybirliği sağlanamaması durumunda üyelerin 6'da 5'inin oy çokluğu ile başkanın atanması mümkün olmaktadır (Tezcan 2007: 56; AKÇT Antlaşması 10. Madde, 18.01.2016). Yüksek Otorite'nin sahip olduğu geniş yetkiler, bir denetim mekanizmasının gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Yüksek Otorite'nin denetimi adına, Parlamento'ya Yüksek Otorite'yi 3'te 2 çoğunlukla görevden alma yetkisi verilmiştir (Dinan 2005: 75). Yüksek Otorite ile ilgili diğer konulara değinmek gerekirse; Yüksek Otorite'nin aynı milliyete sahip 2'den fazla üye içerememesi ve her üye ülkeden de en az bir üyenin Komisyon'a katılabilmesi söz konusu olmaktadır (AKÇT Antlaşması 9. Madde, 18.01.2016). Ayrıca, Yüksek Otorite'nin başkanı ve başkan yardımcısı iki yıllık bir dönem için atanmakta ve atamaları yenilenebilmekteydi (AKÇT Antlaşması 11. Madde, 18.01.2016).

AKÇT'nin başarılı bir şekilde varlığını devam ettirmesinin ardından, 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanan Antlaşmayla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) da bütünleşme hareketine katılmıştır.¹ Bu üç Topluluk içinde Kurumların mevcut varlıklarını ayrı ayrı sürdürüyor olmaları, kurumsal açıdan dikkat çekici konulardan biridir. Bu ayrı yapıyı birleştirmek adına, Roma Antlaşmaları ile aynı tarihte "Bazı Ortak Kurumlara İlişkin Antlaşma" imzalanmış ve bu Antlaşmayla her üç Topluluk içinde ayrı bulunan Parlamento ve Adalet Divanı tek çatı altında toplanmıştır (Can 2013: 42). 5 Nisan 1965 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe giren Füzyon Antlaşmasıyla² da AKÇT'nin Yüksek Otoritesi ve AAET ile AET'nin Komisyonları, tek bir Komisyon çerçevesi altında toplanmıştır (Akdemir 2012: 47).

AAET Antlaşması'nın (AAET Antlaşması, 18.01.2016) Bölüm III, 124. ve 135. Maddeleri arasında Komisyonla ilgili düzenlemelere yer verilmiş olup, Madde 130'a göre, Komisyon başkan ve başkan yardımcılarını iki yıllığına göreve atanmakta, atamaları görev sonrasında yenilenebilmekteydi. Madde 127'de Komisyon başkanının tüm Komisyon üyelerinin ortak kararıyla atanması gerektiği ifade edilmiştir. AET Antlaşması'nda (AET Antlaşması, 18.01.2016) ise Komisyonla ilgili kısımlar Bölüm III, Madde 155-163 arasında yer almaktadır. Komisyon'un 9 üyeden oluştuğu ise, Madde 157'de belirtilmektedir. AAET'nin 127. Maddesi ve AET'nin 158. Maddesi Komisyon üyelerinin görev süresini 4 yıl olarak düzenlemiştir ve bu görev sürelerinin yenilenebileceği ifade edilmiştir. Buna göre, Yüksek Otorite döneminde belirlenen 6 yıllık sürenin 4 yıla çekildiği görülmektedir (AKÇT Antlaşması 9. Madde, 18.01.2016). Komisyonların birleştirilmesinden sonra girilen yeni süreç, tek bir Komisyon oluşumuyla gerek Komisyon üyelerinin gerekse Komisyon başkanının atanmasına yönelik çeşitli raporların düzenlenmesine yol açmıştır. Aşağıda bu raporlara yer verilecek ve değerlendirilmeleri yapılacaktır.

2.2. Raporlardaki Düzenlemeler

Kurucu metinlerdeki düzenlemelerin yanı sıra, hazırlanan bir takım raporlarda da Komisyon başkanlık seçimlerine ilişkin öneriler yer almıştır. Yapılan düzenlemelerin temelini daha iyi anlayabilmek açısından, bu bölümde Komisyon başkanlığı seçimini etkileyen başlıca raporlar üzerinde durulması planlanmaktadır.

Bu raporlardan ilki 25 Mart 1972 yılında Georges Vedel başkanlığındaki Komitenin hazırladığı rapor olan Vedel Raporu'dur.³ Bu raporun 7 bölümü (Vedel Raporu, 07.01.2016), Komisyon başkanlık seçimlerine yönelik düzenlemelere ilişkin ifadelerle yer vermektedir. Vedel Raporu, Komisyon üyelerinin tamamının Parlamento'nun onayına sunulmasını gereksiz görmekte, sadece Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından önerilen Komisyon başkanının Parlamento'nun onayına sunulmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Başkanın Parlamento'nun onayına sunulmasının, yetkilerini güçlendirerek politikleştireceği konusu

¹ Bu Topluluk Antlaşmaları üye ülkelerdeki onay aşamalarının tamamlanması nedeniyle 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

² Bu Antlaşmanın orijinal ismi "Treaty establishing a Single Council and a Single Commission of the European Communities" dir. Metnin orijinal için bkz, <http://www.cvce.eu/obj/treaty-establishing-a-single-council-and-a-single-commission-of-the-european-communities-8-april-1965-en-be427f35-bec6-4872-9afa-e9602d628aea.html> (Erişim Tarihi: 21.01.2016).

³ Bu Raporun orijinal adı İngilizce olarak "Report of the Working Party examining the problem of the enlargement of the powers of the European Parliament" şeklindedir.

üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Komisyonun gücünün artırılması ve daha sağlam temellere oturtulması üzerinde duran raporun bu bağlamda, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nda yapılan değişikliği anımsattığı düşünülmektedir. Sonuç olarak bakıldığında, üye devletler tarafından önerilen adayın Parlamento'nun onayına sunulması durumunun 1979 yılında doğrudan seçimlerle faaliyete geçmiş olan Parlamento'nun güçlenmesine de katkı sağlamış olduğu açıktır.

Vedel Raporu'nun hemen ardından 9-10 Aralık 1974 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanları'nın Paris'te yaptıkları zirvede Belçika Başbakanı Leo Tindemans'tan Avrupa'nın birliğine yönelik bir rapor hazırlanması istenmiştir. Bunun üzerine Tindemans, 1976 yılında "Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76" (07.01.2016) ismiyle bir rapor hazırlayıp, sunmuştur. Bu rapor, kurumsal anlamda değişiklikler öneren bir rapor niteliği taşımaktadır (Dinan 2005: 361-362).

Tindemans Raporu'ndan yaklaşık on yıl sonra hazırlanan Spinelli Planı (Draft Treaty Establishing The European Union, 13.01.2016) ise, Altiero Spinelli⁴ öncülüğünde hazırlanmış ve 14 Şubat 1984 tarihinde Parlamento'nun onayıyla kabul edilmiştir. İlgili raporun 28-30'uncu Maddeleri arasındaki kısımlar Avrupa Komisyonu'na ilişkin ifadeleri barındırmaktadır. Özellikle Madde 25'te, Komisyon başkanının atanmasına yönelik bilgilere yer verildiği görülmektedir.⁵

Spinelli Planı da Tindemans Raporu'ndaki gibi Komisyon başkanının, Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan Avrupa Konseyi tarafından atanmasını öngörmektedir. Bununla birlikte, Komisyon'un Parlamento karşısında güvenoyu almasını da gerekli kılmaktadır. Tindemans Raporu'nda olduğu gibi Spinelli Planı'nda da Komisyon başkanının, Komisyon üyelerinin oluşumunda Avrupa Konseyi ile işbirliği içerisinde olması gerektiği belirtilmiştir. Komisyon'un Parlamento seçimlerinden 6 ay sonra göreve başlaması yönünde bir süre kısıtlamasının getirilmesi, Komisyon üyelerini Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan Avrupa Konseyi'yle istişare içerisinde belirleyen Komisyon başkanının bir an önce belirlenmesini gerekli kılmaktadır.

3. Maastricht Antlaşması Sonrası Avrupa Komisyonu Başkanlık Seçimleri

Bu bölümde Maastricht Antlaşması ve sonrasında Komisyon başkanlığı ile ilgili değişimler ve düzenlemeler ele alınacaktır. Maastricht Antlaşması, resmi adıyla "Avrupa Birliği Antlaşması", 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Antlaşma, Topluluğa "Birlik" adının verildiği ilk Kurucu Antlaşma olma özelliği de taşımaktadır. Antlaşma 5 anahtar hedefin ihtiyacına yanıt vermeye çalışmaktadır. Bu hedefleri kısaca (Maastricht Antlaşması, 20.01.2016):

- Kurumların demokratik meşruiyetini güçlendirmek

⁴ Crocodile restoranında bulunan bu nedenle aynı isimle anılan Avrupa Parlamenterlerinden oluşan ve yeni bir Avrupa Antlaşması isteyen Crocodile (Timsah) Grubunun önde gelen üyesidir.

⁵ Spinelli Planı'ndan Türkçeye çevrilmiştir. İlgili kısımlar -Komisyon, Parlamento seçimlerinden 6 aylık süreçten sonra göreve başlayacaktır. -Her Parlamento döneminin başında Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan Avrupa Konseyi⁵, Avrupa Komisyonu Başkanı'nu atayacaktır. Başkan, Avrupa Konseyine danıştıktan sonra Komisyonu oluşturacaktır. -Komisyon kendi programını Avrupa Parlamentosuna sunacaktır. Parlamento tarafından güvenoyu alabilirse görevine başlayabilecektir. Eski komisyon, yeni Komisyon güvenoyu alana kadar görevinde kalacaktır.

- Kurumların etkinliğini arttırmak
- Ekonomik ve Parasal Birlik kurmak
- Topluluğun sosyal boyutunu geliştirmek
- Ortak bir Dış ve Güvenlik Politikası oluşturmak, şeklinde ifade etmek mümkün olmaktadır.

Maastricht Antlaşması'nın bu hedefler doğrultusunda, hem genişleyen hem de derinleşen bir Birliğin atması gereken önemli adımlara yönelik ifadeler barındırdığı görülmektedir. Antlaşmanın Komisyon açısından getirdiği yeniliklere bakıldığında, Başlık III, Madde H/10 (Maastricht Antlaşması, 20.01.2016)'da Komisyon üyelerinin 5 yıllık bir süre için tayin oldukları ve görev sürelerinin yenilenebilir olduğu belirtilmektedir. Üye devlet hükümetleri ortak bir onay aşamasıyla, Avrupa Parlamentosu'nun danışma niteliğindeki görüşünü aldıktan sonra uygun gördükleri kişiyi Komisyon başkanı olarak tayin etmektedir. Bu aşamadan sonra üye devlet hükümetleri Komisyon başkanı ile istişare içerisinde Komisyon üyelerini belirlemektedir. Gerek Komisyon başkanı gerekse Komisyon üyeleri Avrupa Parlamentosu'nun güvenoyuyla ve Devlet ve Hükümet Başkanlarının ortak bir onayı ile atanmaktadır. Aynı Antlaşmanın 11. Maddesine göre, Komisyonun üyeleri içerisinden bir veya iki başkan yardımcısı atanabilmektedir.

Maastricht Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra fark edilen aksaklık ve eksiklikler Amsterdam Antlaşması'yla tamamlanmaya çalışılmıştır. Hükümetler arasında gerçekleştirilen Konferanslar ve Zirveler sonrasında, 2 Ekim 1997 tarihinde Amsterdam Antlaşması imzalanmış, 1 Mayıs 1999 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmayla, Maastricht Antlaşması'ndaki üç sütunlu yapının işleyişine ivme kazandırılması ve Birliğin kurumsal alandaki sıkıntılarına çözüm getirilmesi amaçlanmıştır. Komisyon başkanının atanması konusu da bu değişikliklerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Topluluğu (AT) Antlaşması'nın 214. Maddesinde (Eski madde 158) bu değişiklik açıkça ifade edilmektedir. Buna göre (Avrupa Topluluğu Antlaşması, 30.08.2016):

“Komisyon üyeleri 5 yıllık bir süre için atanırlar. Görev süreleri yenilenebilir. Üye Devletlerin Hükümetleri Komisyon Başkanı olarak atamak istedikleri kişiyi ortak bir görüşle aday olarak gösterir ve bu aday Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanır. Üye devletlerin hükümetleri, Komisyon Başkanı adayının ortak görüşüyle Komisyon üyeleri olarak atamak istedikleri kişileri aday olarak gösterirler. Komisyon Başkanı ve diğer üyeler, Avrupa Parlamentosunun güvenoyuna sunulurlar. Avrupa Parlamentosu onay verdikten sonra Komisyon Başkanı ve diğer üyeler, üye devlet hükümetleri tarafından ortak onay ile atanırlar.”

Maastricht Antlaşması'yla, Komisyon başkanının atanması sürecinde, Parlamento'nun danışma amaçlı olarak görüşü alınırken; Amsterdam Antlaşması'nda bundan farklı olarak Devlet ve Hükümet Başkanlarının ortak kararı çerçevesinde Komisyon başkanlığı için bir aday belirlenmekte ve bu aday Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanırsa göreve başlayabilmektedir (Avrupa Topluluğu Antlaşması 214. Madde, 30.08.2016). Yani başka bir deyişle, Avrupa Parlamentosu'nun Komisyon başkanlığı atamasındaki yetkisi Maastricht Antlaşması'na göre arttırılmaya çalışılmış, Parlamento artık sadece danışma

amaçlı görüş bildirmenin ötesinde, onay aşamasında da etkin hale getirilmiştir. Tindemans ve Spinelli Raporlarında da belirtildiği gibi, Parlamento'nun onay aşamasında aktif duruma getirilmesi, Komisyon başkanlığı gibi etkin bir pozisyonun politikleştirilmesine de imkân sağlayacaktır. Parlamento'nun Komisyon başkanlığı seçiminde rolü ne kadar arttırılırsa, bu durum Komisyon başkanına o kadar fazla siyasi kimlik kazandırmaktadır.

Amsterdam Antlaşması'nın mevcut eksiklikleri gidermede yeterli olamaması, genişleme sürecinin hızlanarak devam etmesi ile birlikte artan uyumlaştırma sorunlarına çözüm oluşturmak amacıyla, 26 Şubat 2001'de Nice Antlaşması (Nice Antlaşması, 30.08.2016) imzalanmış ve 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Nice Antlaşmasıyla AT Antlaşması'nın 214. Maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir (Nice Antlaşması, 2003):

“Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde toplanan Bakanlar Konseyi, Komisyon Başkanı olarak atamak istediği kişiyi oy çokluğu ile belirler ve Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanır. Bakanlar Konseyi, nitelikli oy çokluğuyla ve Komisyon Başkan adayının da ortak görüşü ile her üye devletten gelen öneriler değerlendirilerek belirlenen diğer Komisyon üyelerinin listesini kabul eder. Komisyon Başkanı ve üyeleri Avrupa Parlamentosunun onayına sunulur, Avrupa Parlamentosunun onayından geçtikten sonra, Komisyon Başkanı ve diğer üyeler, Konsey tarafından nitelikli oy çokluğuyla atanır.”

Nice Antlaşması'ndan önce üye devletlerin ortak mutabakatı ve Avrupa Parlamentosu'nun onayıyla belirlenen Komisyon Başkanı, Nice Antlaşması'ndan sonra Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde toplanan Konsey'in nitelikli oy çokluğu ile belirlenmeye başlamıştır (Nice Antlaşması, 30.08.2016; Saygın, 03.02.2016). Bu Komisyon başkanlığı seçimi için önemli bir gelişmedir. Maastricht Antlaşması'nda Komisyon başkanı oybirliği ile seçiliyorken, Nice Antlaşması'yla Komisyon başkanı, Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi'nin nitelikli oy çoğunluğuyla seçilir hale gelmiştir. Ancak bu nitelikli çoğunluk sistemi 2004 yılında pek etkili olamamış 17-18 Haziran 2004 tarihinde Brüksel Zirvesi'nde İngiltere tarafından veto edilmiştir (Tezcan 2007: 72). Her ne kadar Maastricht Antlaşması'ndaki oybirliği sisteminin değiştirilerek, nitelikli çoğunluk yöntemiyle üye devletlerin veto etme yetkisi kısıtlanmaya çalışılsa da uygulamada farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Komisyon başkanının yetkilerinin antlaşmalarla arttırılmaya çalışılsa da, uygulamada üye devletlerin etkinliğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Nice Zirvesi'nden sonra AB liderleri Laeken Zirvesi'nde AB'nin geleceğine yön vermeye çalışmışlardır. Laeken Zirvesi'nde, bir AB Anayasa Taslağı oluşturulması ve bu reformların bu taslak çerçevesinde yapılması kararlaştırılmıştır (Akıllı 2010: 36). 29 Ekim 2004 tarihinde AB Anayasa Taslağı tüm üye devletlerde onaylanma aşamasına gelmiş fakat Mayıs 2005'te Fransa'da, Haziran 2005'te de Hollanda'da halkın referandumla Anayasa'yı reddetmesi (Saraçlı 2008: 82) yeni düzenlemeler yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Referandumlarla kabul edilmeyen bu Anayasa taslağında Komisyon başkanı atanmasına yönelik düzenlemeler 1-27 maddeleri arasında yer almaktadır (Anayasa Taslağı, 20.01.2016; Avrupa Birliği Anayasası, 2005: 30-31).

Anayasa taslağının Komisyon başkanının seçimine ilişkin, ilgili maddelerinin ilk kısmında, Parlamento’da yapılacak oylamanın önemini vurgulandığı görülmektedir. Parlamento tarafından başkan adayı onaylanmadığı takdirde Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan Avrupa Konseyi’nin bir ay içerisinde yeni bir adayı Parlamento’ya sunması gerekmektedir. Bu düzenleme ile Parlamento’ya başkan adayını reddetme yetkisi verilmekte ve Parlamento’nun Komisyon başkanlığı üzerindeki yetkisinin artırıldığı görülmektedir. Parlamento artık sadece bir danışma organı olarak faaliyet göstermenin ötesinde, gerektiğinde başkan adayını reddedebilecek konuma gelmiştir.

Anayasa Taslağı’nın yürürlüğe girememesi Lizbon Antlaşması’nın önünü açmıştır. 13 Aralık 2007 tarihinde Antlaşmanın taslağı imzalanarak, üye ülkelerin onay sürecine sunulmuştur (Can 2013: 47). “Avrupa Birliği Antlaşması” ve “Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma” olarak iki kısımdan oluşan Lizbon Antlaşması 1 Aralık 2009 tarihinde üye ülkelerdeki onay aşaması tamamlanınca yürürlüğe girmiştir.

4. Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Parlamentosu Seçimi ve Komisyon Başkanlığı Seçimine Etkisi

Lizbon Antlaşması’yla Komisyon başkanlığı seçimlerinde gelinen son durum Avrupa Birliği Antlaşması Madde 17(7)’de açıkça belirtilmiştir (Lizbon Antlaşması, 20.01.2016; Can, 2009: 31-32).

Komisyon başkanı olacak kişinin Avrupa Parlamentosu’nda en fazla sandalyeye sahip olacak partinin desteğini alması gerektiğine yönelik ifadeye Lizbon Antlaşması’nda yer verilmiştir. Lizbon Antlaşması’nda da belirtildiği gibi eğer aday Parlamento’nun çoğunluğunu sağlayamazsa Devlet ve Hükümet Başkanları’ndan oluşan Avrupa Konseyi, yeni bir adayı bir ay içerisinde Avrupa Parlamentosu’na sunmak durumundadır. Ayrıca Avrupa Konseyi, başkan adayı önerirken Parlamento seçimlerini de dikkate almalıdır ki bu durum daha önce Anayasa Taslağı’nda da belirtilmiştir.

“Komisyon başkanının belirlenmesinde Parlamento sonucunun dikkate alınması” konusu her ne kadar Avrupa Parlamentosu’na Komisyon başkanının belirlenmesinde önemli bir rol verse de; “Parlamento seçim sonuçlarına göre birinci olan partinin adayı zorunlu olarak Avrupalı liderler tarafından Komisyon Başkanı olmak üzere atanacaktır” şeklinde bir durum söz konusu değildir. Zira Mayıs 2014 Avrupa Parlamentosu seçimleri öncesi ile sonrasında adayların ve Hükümet ve Devlet Başkanlarının bu yöndeki tavırları, ayrıca seçim sonrası sürecin işleyişi incelendiğinde tek sesliliğin olduğu söylenememektedir. Özellikle Parlamento seçim sonuçları Komisyon başkanı atama sürecinde muhalif seslerin çıkmasına ve beraberinde Avrupalı liderlerle Parlamento arasında yaşanan kısa süreli çekişmelere neden olmuştur.

2014 Avrupa Parlamentosu seçimleri öncesinde, Parlamento’daki tüm siyasi gruplar (Avrupa Parlamentosu’nda Tüm Siyasi Gruplar ve Dağılımları, 13.03.2016), Komisyon başkan adaylarını açıklamıştır. Merkez sağ partiler tarafından Avrupa Komisyon başkan adayı olarak, 18 yıl boyunca Lüksemburg’da Başbakanlık yapan Jean Claude Juncker gösterilmiştir. Juncker, ‘Avrupa Halk Partisi’nin Komisyon başkan adaylığı için 7 Martta Dublin’de yapılan seçimlerde Avrupa Komisyonu’nun iç pazardan sorumlu üyesi Michel Barnier ile yarışmış, delegelerin 382’si Juncker için oy kullanmış, böylece Barnier 245 oyla Komisyon başkan adaylığını kaybetmiştir. Avrupa’daki liberallerin tek çatı altında toplandığı ‘Avrupa için

Liberaller ve Demokratlar İttifakı' ise Komisyon başkan adayı olarak Guy Verhofstadt'ı göstermiştir (Euractiv, 07.03.2016). Guy Verhofstadt, 2004 yılındaki seçimlerde Nice Antlaşması'yla getirilen nitelikli çoğunluk kuralına rağmen Almanya ve Fransa'nın desteğini almış, ancak İngiltere'nin vetosuyla Komisyon başkanlığı görevine getirilememiştir (Tezcan 2007: 75). Merkez sol hareketi, aynı çatı altında toplayan 'Avrupa Sosyalistler Partisi' Komisyon başkanlığı için Martin Schulz'u aday olarak gösterirken, 'Yeşiller Partisi' ise Ska Keller'i aday olarak göstermiştir. Parlamento seçimleri öncesi bu 4 aday da kendi politikalarını halkın önünde sunabilmiş ve başkan adaylarına ilk kez sorulara yanıt verebilme imkânı sağlanmıştır. Daha önce Komisyon başkanı seçimi, üye devletlerin kapalı kapılar arkasında sürdürdükleri sıkı müzakereler sonucu belirlenirken, ilk defa başkan koltuğuna oturabilmek için kampanyalar düzenlenmiş, EurActiv'in desteğiyle gerçekleşen canlı yayımla adaylar kendilerini ifade etme, halkın sorularını yanıtlama imkânına erişmişlerdir.

Tüm bu çalışmalar ve kampanyalarla birlikte 22-25 Mayıs 2014 tarihleri arasında AB'ye üye olan ülkeler arasında Lizbon Antlaşması sonrası ilk Avrupa Parlamentosu seçimleri yapılmış ve %42.54 katılım oranıyla⁶ 751 Parlamenter seçilmiştir (Avrupa Parlamentosu 2014 Avrupa Seçim Sonuçları, 31.08.2016). Bu Parlamento seçimleri, ilginç bir şekilde sonuçlanmış, AB karşıtı olan partiler seçimlerden galip çıkmıştır. Özellikle ülke bazında seçim sonuçlarına bakıldığında, İngiltere'de Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin (United Kingdom Independence Party-UKIP) %26.77 oy oranıyla birinci sırada olması dikkati çekmektedir (Avrupa Parlamentosu 2014 İngiltere Seçim Sonuçları, 31.08.2016). Euro karşıtlığıyla bilinen bu parti, seçimlerde en fazla oy oranına sahip olmuştur ancak bu konuda yalnız değildir. Çünkü Parlamento seçimlerinin genelinde AB karşıtlarının yüksek oy oranları dikkat çekmektedir. Bunlar arasında %24.86'lık oy oranıyla Ulusal Cephe (Front National-FN) Fransa'daki seçimlerde birinci çıkmış, François Hollande'in Sosyalist Partisi ise %13.98 ile üçüncü sırada kalmıştır (Avrupa Parlamentosu 2014 Fransa Seçim Sonuçları, 31.08.2016). Fransa'da Hollande'ın partisinin seçimde üçüncü sırada yer bulması ve Sosyalist Parti'nin Ulusal Partiye göre gerilerde kalması aslında Fransız halkının Sosyalist Partiye olan bir tepkisi olarak da algılanmaktadır. Bu nedenle seçim sonuçlarından çıkan AB karşıtlığı durumunu, ülkelerin kendi ulusal süreçleri içerisinde değerlendirmekte fayda bulunmaktadır (Spier, 31.08.2016). Almanya'daki duruma bakıldığında ise Angelina Merkel'in partisi olan Hristiyan Demokrat Birliği'nin (CDU/CSU) %35.3'lük oran ile seçimlerde birinci olduğu görülmektedir. AB karşıtlığıyla tanınan Yunan sol partisi SYRIZA, %26.60'lık oy oranıyla muhafazakârları geride bırakarak birinci parti olmuştur (Avrupa Parlamentosu 2014 Yunanistan Seçim Sonuçları, 31.08.2016). Yunanistan'daki sonuçlar da Fransa ve İngiltere'deki gibi şaşırtıcı olmuş, mevcut hükümete bir tepki olarak değerlendirilmiştir. Genel olarak Parlamento seçimleri, AB karşıtlarının çoğunlukla Parlamento'ya katılımı ile sonuçlanmıştır. Bu durum AB'nin hem mevcut gidişatına, hem de üye ülke hükümetlerinin politikalarına yönelik bir tepki olarak algılanmakla birlikte, AB politikalarında değişiklik gerektiğinin de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lizbon Antlaşması'nda yapılan değişiklikle en çok oy alan partinin başkan adayına Komisyon başkanlığının bırakılması gerektiği anlaşıldığından Avrupa Parlamentosu seçim sonuçları bu durumda daha önemli hale gelmektedir. Bu sonuçlara göre iki büyük parti olan

⁶ 2009 yılı Parlamento seçimlerinde katılım oranı %43'tü. Katılımcı sayısında son beş yılda çok fazla bir değişim olmadığı gözlenmiştir.

Avrupa Halk Partisi-EPP (Merkez sağ) ve Sosyalist ve Demokratların-S&D seçimlerin ilk sırasında yerini almasıyla EPP'nin adayı Juncker ile S&D'nin adayı Schulz arasında başkanlık yarışının yaşanması söz konusu olmuştur. Özellikle EPP'nin Parlamento'da yüksek oyu alan parti olması, Juncker'in seçilme olasılığını güçlendirmiştir. Ancak burada asıl dikkat çeken konu, Hükümet ve Devlet Başkanlarının bu seçim sonuçlarından sonra kimi Komisyon başkanlığı koltuğuna oturtacaklarıdır. Bu durum Avrupa Birliği açısından iki şekilde önem arz etmektedir. İlk olarak, daha önce Parlamento'nun seçim sonuçları dikkate alınmadan kapalı kapılar ardında Hükümet ve Devlet Başkanlarının yaptığı Komisyon başkanı ataması yerini, seçimlerle ortaya konan ve halkın iradesine dayanan bir karar verme mekanizmasına bırakmıştır. Bu süreçte Hükümet ve Devlet Başkanları tarafından Avrupa Parlamentosu seçimleri dikkate alınmadan yapılan bir atama, Birliğin demokratikleşme sürecinde gerilemesine ve halkın Birliği kendisinden izole bir organizasyon olarak görmesine neden olabilecektir. Son Parlamento seçimlerinde Avrupa karşıtlarının yüksek oranda oy alması halkın Birliğe olan inancındaki azalmanın bir göstergesidir. İkinci konu ise, Birlik içerisinde Avrupa karşıtlarının Parlamento seçimleriyle çoğunluğa ulaştığı son seçimleri destekleyici bir durum ortaya çıkması ve üye ülke halklarının Birliğe olan inancının daha da azalması söz konusu olabilecektir.

Ancak son Parlamento seçimleri ve Komisyon başkanlığı sonuçları, Lizbon Antlaşması'yla değişen Komisyon başkanlığı seçiminin, halkla Birlik arasında kopukluk olduğu gerekçesiyle sürekli eleştirilen AB'ye yeni bir ivme kazandırdığı, Parlamento'ya Komisyon başkanlığı seçiminde de yer verilerek Birliğin demokratikleşmesinin bir adım ileri taşındığını gösterir niteliktedir. Bu noktada Parlamento seçimleri dikkate alınarak atanan bir başkan, Birliği her açıdan güçlendirecektir. Her ne kadar Komisyon üyeleri Avrupa Parlamentosu tarafından belirlenmese de başkanın Avrupa Parlamentosu tarafından belirlenmesinin, Avrupa Birliği'nin Parlamenter bir sisteme yaklaşması ile sonuçlanabilecektir.

Lizbon Antlaşması'nın getirdiği "*Komisyon Başkanlığı atama değişikliği*"ne yönelik yeni düzen, 2014 Mayıs Parlamento seçimleri sonucunda başarıya ulaşmıştır. Avrupa Parlamentosu seçimlerinden en yüksek oyu alan Avrupa Halk Partisi'nin desteklediği aday olan Jean-Claude Juncker, Avrupa Zirvesi sonrasında Komisyon başkanı olarak atanmıştır. Ancak bu sürecin çok da kolay olduğu düşünülmemelidir. Seçimler boyunca Juncker'ı desteklediğini gizlemeyen Almanya Başbakanı Merkel'in Parlamento seçimleri sonrasında desteğini devam ettirmesine karşın (BBC News, 31.08.2016), İngiltere ve Macaristan Juncker'ın atanması konusunda sıkı bir muhalefet gerçekleştirmiştir. İngiltere'nin baskıları mevcut durumu değiştirmemiş, Hükümet ve Devlet Başkanları tarafından Avrupa Zirvesi sonrası David Cameron'un baskılarına rağmen Juncker önerilmiş ve Avrupa Parlamentosu onayına sunulmuştur. Böylece Juncker, Avrupa Komisyonu'nun ilk Avrupa Parlamentosu tarafından belirlenen başkanı olmuş, "seçilmiş başkan" (president elect) tabiriyle AB tarihi içerisindeki yerini almıştır. Bu durumda, Lizbon Antlaşması sonrası yapılan ilk seçimlerde, Avrupa Parlamentosu ile üye ülkelerin hükümetleri arasındaki yarış Avrupa Parlamentosu kanadının kazandığı söylenebilmektedir. Juncker'ın başkanlık seçimini kazanmasında Merkel'in desteğinin önemi yadsınamaz. Sonuç olarak, Juncker başkanlığındaki Komisyon 1 Kasım 2014 tarihi itibarıyla göreve başlamış bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'ne yönelik üye ülkelerin vatandaşlarından kopuk olması ve kurumsal işleyişinde yeterince demokratik olmadığı yönünde yapılan eleştirilerin, Komisyon başkanlığı seçimiyle bir nebze azaltılması açısından bir gelişme yaşanmıştır. Bu seçim sonucunda, Komisyon gibi Birliğin yürütme erkini elinde bulunduran bir organa, Avrupa vatandaşlarının siyasi tercihlerinin yansıtılmasının önemi oldukça büyüktür. Birlik içerisinde yasama, yürütme ve yargı organı olarak kesin bir ayırım mevcut olmasa bile, Komisyon Birliğin yürütme organı, yani bir nevi hükümeti olarak görev yapmaktadır. Üye ülkelerde hükümetlerin seçimle iş başına gelen vekillerden oluşmasına rağmen, Birlik içinde hükümet gibi görev yapan Komisyon atanmış kişilerden oluşmaktadır. Lizbon Antlaşması ile yapılan yeniliklerle, mevcut durumda en azından Komisyon başkanının seçimle iş başına gelecek olması, AB vatandaşlarının Birliğe olan tepkisinin azaltılması amaçlanmakta, ayrıca Komisyon'un daha siyasi hale gelmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda, artık Komisyon başkanı üye ülkelerin belirlediği kişiler arasından ve Avrupa Parlamentosu tarafından seçilecektir.

Parlamento seçimlerinde en fazla oyu alan aday üzerinde uzlaşılması sonucu AB Zirvesinde İngiltere ve Macaristan'ın yoğun muhalefetine rağmen üye ülkeler arasında Juncker yönünde uzlaşma sağlanmıştır. Burada bir ilk olarak, Avrupa Zirvesi'nde oybirliği değil de nitelikli çoğunlukla karar alınmıştır. Daha önceki Komisyon başkanlığı seçimi kapalı kapılar ardında, halktan uzak pazarlıklar sonucu belirlenirken; bu seçimler halkın karşısında daha şeffaf bir şekilde yapılmıştır. Bu durumda Avrupa Parlamentosu'nun arttırılan gücü de yadsınmamalıdır.

5. Sonuç

Komisyon, Birliğin itici gücü olarak müzakereci, arabulucu ve yasa teklifi hazırlama gibi görevleriyle Birliğin en önemli ve aktif organıdır. AKÇT Antlaşmasında "Yüksek Otorite" olarak elinde bulundurduğu yetkilerini, Bakanlar Konseyi ve Avrupa Parlamentosu ile paylaşarak çalışmalarına devam etmektedir. AKÇT döneminde tek başına görev yapan Komisyon, AAET ve AET'nin kuruluşuyla üç ayrı kurum haline gelmiş; ancak 1965 yılındaki Füzyon Antlaşması'yla tüm Komisyonlar birleştirilmiştir. Komisyon'un ilk kurulduğu aşamada sahip olduğu yetkilerin genişliği ve bu nedenle ilerleyen dönemlerde yetkisinin daraltılması süreci sonucunda, Komisyon'un günümüzdeki yapısı ortaya çıkmıştır. Artık Birliğin yürütme organı gibi faaliyet gösteren ve önemli yetkileri elinde bulunduran Komisyon'un başkanının kim olacağı da önem teşkil etmektedir. Çünkü başkan, hem Komisyon üyelerinin belirlenmesinde, hem de Komisyonu yönlendirme konusunda kilit isim olarak görev yapacaktır. Bu nedenle gerek revizyon içeren çalışma raporlarında, gerekse temel metinlerde Komisyonun yetkilerine ilişkin düzenlemeler yapılırken aynı zamanda başkan ve üyelerinin atanmasına yönelik çalışmalar da yapılmıştır. 1972 Vedel, 1975 Tindemans Raporlarında ve bunları takiben 1984 Spinelli Çalışma Planı'nda, Maastricht Antlaşması öncesi Komisyon üyelerinin ve başkanının atanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Burada dikkat çekici husus, Parlamentonun Komisyon başkanı atamalarında yetkisinin giderek arttırıldığıdır. Böylece hem Komisyon başkanının demokratik meşruiyeti arttırılmış, hem de Raporlarda da belirtildiği gibi, Komisyon başkanına siyasi bir nitelik kazandırılmıştır. Ancak Parlamento'nun onay aşamasında yetki artırımına gidilirken Hükümet ve Devlet Başkanlarından oluşan Konsey'in de Parlamentoyla birlikte bu atanma sürecinde aktif rol aldığı göz ardı edilmemelidir. Nice Antlaşması sonrasında Komisyon başkanlığı

atamasında önemli bir değişiklik yapılmış, Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından toplanan Bakanlar Konseyi, Anayasa Taslağında yerini Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi'ne (Avrupa Konseyi) bırakmıştır. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nda da mevcut durum devam etmiştir. Sonuç olarak Komisyon başkanlığı seçimi Birliğin en önemli organlarından biri olan Komisyon'un oluşumu ve işleyişi açısından önem teşkil etmektedir. Parlamentonun etkinliğinin bu karar aşamasında artmasıyla, Parlamento içindeki mevcut siyasi partilerin ağırlıkları ve Parlamento seçimleri Komisyon başkanlığı seçimi öncesinde gündeme taşınır hale gelmiştir. Parlamento seçimlerinin hemen ardından yapılacak olan Komisyon başkanlığı ataması, bu atama sonrasında üyelerinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Başkanın atanmasında Parlamento seçimlerinin dikkate alınması durumu, gerek Anayasa Taslağı gerekse Lizbon Antlaşması'yla temel metinlerde de yer almıştır. Ancak Lizbon Antlaşması'nın diğer metinlerden farklı yanı, Parlamento'yu Komisyon başkanlığı seçimlerinde daha etkin kılmaktan kaynaklanmaktadır. 2014 Mayıs ayında yapılan Avrupa Parlamentosu seçimleri paralelinde Komisyon başkanının atanması AB açısından önemli bir gelişmedir. Daha önceki seçimlerde, Birliğin yürütme organı olarak değerlendirilen Komisyon'a başkan seçilmesi konusunda, Avrupa Parlamentosu dikkate alınmamıştır. Sadece Avrupalı liderlerin kararları ön planda olurken, bu sistemle bir nevi bu tek taraflılık ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Adayların, adaylık aşamasında seçim maratonuna katılmaları, kampanya ve çalışmalarını halk ile paylaşımları, demokratikleşmenin önemli adımları olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle seçimlerden birinci olarak çıkmış Komisyon başkan adayının başkanlık koltuğuna önerilmesi ve bunun Hükümet ve Devlet Başkanları tarafından desteklenmesi, AB açısından da önem teşkil etmektedir. Parlamentonun da desteğini alarak seçilen Komisyon başkanı, konumunu daha da meşrulaştırmaktadır. Bu yönden Jean Claude Juncker'ın Komisyon başkanlığı, hem AB'nin mevcut imajı hem de Avrupa halklarının güvenini sağlama açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- 2000, Amsterdam Antlaşması, No: 162, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- 2003, Nice Antlaşması, No: 174, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- 2005, Avrupa Birliği Anayasası, İlbiz Yayınevi, İstanbul.
- AAET Antlaşması, [online], http://aei.pitt.edu/37146/1/Euratom_Treaty_1957.pdf, [Erişim Tarihi: 18.01.2016].
- AET Antlaşması, [online], http://www.cvce.eu/obj/treaty_establishing_the_european_economic_community_rome_25_march_1957-en-cca6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e.html, [Erişim Tarihi: 18.01.2016].
- AKÇT Antlaşması, [online], <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF>, [Erişim Tarihi: 18.01.2016].
- AKDEMİR, E., 2012, 'Avrupa Bütünleşmesi Tarihçesi', Avrupa Birliği Teoriler, Kurumlar, Politikalar, (Ed). Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara.
- AKILLI, E., 2010, Laeken Zirvesinden Lizbon Antlaşması'na: Anayasalaşamayan Anayasallaşma Süreci, Uluslararası Hukuk ve Politika, 6 (24), 35-54.
- Anayasa Taslağı, [online], <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:FULL:EN:PDF>, [Erişim Tarihi: 20.01.2016].
- Avrupa Parlamentosu 2014 Avrupa Seçim Sonuçları, [online], <http://www.results-elections2014.eu/en/election-results-2009.html>, [Erişim Tarihi: 31.08.2016].
- Avrupa Parlamentosu 2014 Fransa Seçim Sonuçları, [online], <http://www.results-elections2014.eu/en/country-results-fr-2014.html#table02>, [Erişim Tarihi: 31.08.2016].
- Avrupa Parlamentosu 2014 İngiltere Seçim Sonuçları, [online], <http://www.results-elections2014.eu/en/country-results-uk-2014.html>, [Erişim Tarihi: 31.08.2016].
- Avrupa Parlamentosu 2014 Yunanistan Seçim Sonuçları, [online], <http://www.results-elections2014.eu/en/country-results-el-2014.html#table02>, [Erişim Tarihi: 31.08.2016].
- Avrupa Parlamentosu'nda Tüm Siyasi Gruplar ve Dağılımları, [online], <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/007f2537e0/Political-groups.html>, [Erişim Tarihi: 13.03.2016].
- Avrupa Topluluğu Antlaşması, [online], <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/EUAmsterdam-treaty.pdf>, [Erişim Tarihi: 30.08.2016].
- BBC News, [online], http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140610_ab_komisyon_yeni.shtml, [Erişim Tarihi: 31.08.2016].

- CAN, H., 2009, Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları, Adalet Yayınevi, Ankara.
- CAN, H., 2013, Avrupa Birliği Hukuku, Sürat Yayınları, İstanbul.
- Council of Europe, [online], <http://www.coe.int/aboutcoe/index.asp?l=en&page=nepasconfondre>, [Erişim Tarihi: 11.02.2016].
- DINAN, D., 2005, Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Euractiv, [online], <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/avrupa-merkez-saginin-komisyon-baskan-adayi-juncker-oldu-029295>, [Erişim Tarihi: 07.03.2016].
- Lizbon Antlaşması, [online], <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF> [Erişim Tarihi: 20.01.2016].
- Maastricht Antlaşması, [online], www.europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties_maastricht_en.htm, [Erişim Tarihi: 20.01.2016].
- Nice Antlaşması, [online], <http://www.eurotreaties.com/nicetreaty.pdf>, [Erişim Tarihi: 30.08.2016].
- SARAÇLI, M., 2008, Avrupa Birliği Anayasası ve Reform Antlaşması, Uluslararası Hukuk ve Politika, 4 (14), 2008, [online], http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=ebsco&ano=92386_e761c31ee9084127e4622f17f4f91117&?, [Erişim Tarihi: 10.02.2016].
- SAYGIN, D., 2014, Avrupa Birliği Komisyon Başkanlığı Seçimlerinde 2014'e Doğru, 03.02.2014, [online], <http://www.uiportal.net/avrupa-birligi-komisyon-baskanligi-secimlerinde-2014e-dogru.html>, [Erişim Tarihi: 03.02.2016].
- SPIER, T., Deutsche Welle, [online], <http://www.dw.de/kar%C5%9F%C4%B1tlar-bir-b%C3%BCt%C3%BCn-de%C4%9Fil/a-17663933>, [Erişim Tarihi: 31.08.2016].
- Spinelli Planı, Draft Treaty Establishing The European Union, [online], <http://www.eurotreaties.com/spinelli.pdf>, [Erişim Tarihi: 13.01.2016].
- TEZCAN, E., 2007, Avrupa Komisyonu, USAK Yayınları, Ankara.
- Tindemans Raporu, Bulletin of The European Communities, Supplement 1/76, [online], http://www.cvce.eu/obj/vedel_report_25_march_1972-en-a4f5b134-99b9-41b3-9715-41769dfea12a.html, [Erişim Tarihi: 07.01.2016].
- Vedel Raporu, [online], http://www.cvce.eu/obj/vedel_report_25_march_1972-en-a4f5b134-99b9-41b3-9715-41769dfea12a.html, [Erişim Tarihi: 07.01.2016].

2008 KÜRESEL KRİZİNİN TURİZM İSTATİSTİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ÇOK DEĞİŞKENLİ İSTATİSTİKSEL TEKNİKLER VE TOPSIS METODU İLE ANALİZİ

Selay GİRAY

Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
E-mail: selaygiray@marmara.edu.tr

Özlem YORULMAZ

Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
E-mail: yorulmaz@istanbul.edu.tr

Özlem ERGÜT

Arş.Gör.Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
E-mail: ozlem.ergut@marmara.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 145 ülkenin uluslararası turizm performansları sıralamasını üç temel göstergeyi (turizm harcamaları, turizm gelirleri ve gelen turist sayısı) ve 2008 küresel ekonomik kriz etkisini dikkate alarak değerlendirmektir. Çalışmada ülke grupları, Türkiye'nin bu gruplardaki yeri ve ülkelerin sıralaması Faktör Analizi, Kümeleme Analizi ve TOPSIS metodu ile 2006-2012 yılları arasındaki veriden hareketle değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye için analiz derinleştirilerek küresel krizin turizm firmaları mali oranlarına etkisi irdelenmiş ve analiz kapsamındaki turizm firmaları mali oranlar açısından performanslarına göre sıralanmıştır. Elde edilen bulgulara göre kriz öncesi ve sonrası dönem için, kümeleme analizine göre ülke grupları ve faktör analizine göre ülke sıralamaları birbiriyle uyumlu sonuç vermiştir. Faktör Analizine göre ilk sıralarda yer alan Fransa, Çin, ABD ve İspanya gibi ülkelerin TOPSIS metoduna göre de ilk 10'da yer aldığı görülmüştür. Türkiye'nin içinde bulunduğu küme kriz öncesi ve sonrası dönemde değişmemiş, bununla beraber hem Faktör Analizi hem de TOPSIS yöntemine göre kriz sonrası sıralaması yükselmiştir. Türkiye'deki turizm firmalarının mali oranlarının kriz sonrasında oynaklığının azaldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Küresel Kriz, Faktör Analizi, TOPSIS, Kümeleme Analizi

JEL Sınıflaması: C38, C44

ANALYSING THE EFFECTS OF 2008 GLOBAL ECONOMIC CRISES ON TOURISM STATISTICS WITH MULTIVARIATE STATISTICAL TECHNIQUES AND TOPSIS

ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate tourism performance rankings of 145 countries considering three main criteria (tourism revenue, tourism expenditure and number of tourist arrivals) and the effects of 2008 global economic crisis. In this study, classification and rankings of countries and the place of Turkey in the rankings have been investigated using factor analysis, cluster analysis and TOPSIS method for the years between 2006-2012. Furthermore, the analysis has been deepened for Turkey, the effects of crisis on Turkish tourism companies have been examined using their financial ratios. Findings reveal that country classifications and rankings are compatible for period before economic crisis and period after economic crisis. The results of both Factor Analysis and TOPSIS indicate that France, China, United States and Spain are belong to ranking of first 10 countries. The classification of Turkey remains the same before and after the crisis, however after the economic crisis, the ranking of Turkey has been moved up according to Factor Analysis and TOPSIS. The volatilities of financial ratios of Turkish tourism companies have been decreased after the period of economic crisis.

Keywords: Tourism, Economic Crises, Factor Analysis, TOPSIS, Cluster Analysis

JEL Classification: C38, C44

1.GİRİŞ

Ülkeler için büyük önem arz eden turizm sektörü yapısal özellikleri açısından diğer sektörlerden farklı bir yapı sergilemektedir. Turizm sektörü gelişmekte olan, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler için ekonomik büyüme, döviz girdisi, yeni istihdam alanları oluşturabilme ve gelir açısından farklı anlamlar taşımaktadır. Gelir sağlama faktörünün yanı sıra turizm, ekonomide yarattığı canlılık ve sağladığı döviz geliri ile de ödemeler dengesi açığının kapatılmasında önemli bir yere sahip olduğu için kalkınma planlarında geniş bir yer kaplamaktadır. Dünyada hızlı bir gelişme sergileyen ve büyüyen sektörlerin başında yer alan bu sektör, gerek istihdam gerekse ülkeye gelir sağlayıcı etkisiyle ülke ekonomisine sağladığı yararların yanı sıra kültürel gelişmenin hızlanması, döviz girdisi ve yabancı sermaye girişi ile kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

Turizm yalnızca ekonomik bir olgu olmayıp; sosyal, kültürel, coğrafi, siyasal yönleri de olan, toplumu ve sosyal yapıyı etkisi altına alan ulusal ve uluslararası platformdaki harekettir (Civelek, 2010: 331). Ödemeler dengesine olumlu katkısı ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmesi sektörün önemini açıkça göstermektedir (Dilber, 2007: 209).

Dünya'daki turizm gelirindeki artış ile birlikte turizm, ülkelerin üzerinde önemle durduğu alanlardan biri haline gelmiştir. Ülkelerin bu alandaki paylarını arttırmak için gerçekleştirdiği turizm hareketleri de hızla artış göstermeye başlamıştır. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, çok değişkenli istatistiksel tekniklerin kullanıldığı çalışmalara rastlamak mümkündür. Türkiye'nin de turizm sektörünün dünya ülkeleri içindeki yerinin saptanması ve mevcut durumdan hareketle yeni hedef ve amaçların belirlenmesi için çok değişkenli istatistiksel analizlerin kullanılması yararlı olacaktır.

2. 2008 KÜRESEL KRİZİ

2008 ekonomik krizi, 2007 yılının ortasında ABD’de ipotekli konut kredilerinde (mortgage) ortaya çıkmış ve 2008 yılının ikinci yarısında ABD’deki bazı finans kuruluşlarının batmasıyla küresel bir boyut kazanarak, ABD ve Avrupa’da finans krizine yol açmıştır (Ateş, 2011: 3)

FED’in faiz artırımını politikaları öncesi dönemde konuta olan aşırı talep, konutların fiyatlarının yükselmesi ile sonuçlanmıştır. FED’in 2004 Haziranında başladığı faizleri arttırma politikasını 2006 yılının ortasına kadar devam ettirmesiyle kredi maliyetlerinin büyük boyutlara ulaşması sonucu konut sektöründeki canlılık, 2005 yılı sonlarından itibaren yerini durgunluğa bırakarak, yeni inşaata başlanan ev sayısında ve ev fiyatlarında düşüşler meydana gelmiştir (Babalı, <http://www.mfa.gov.tr/abd-ekonomisi-ve-mortgage-krizi-nereye-gidiyor.tr.mfa>). Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ile kredi türev ürünlerinin risklerinin yanlış ölçülmesi, kimi zamanda finansal mühendislik teknikleri kullanılarak ölçülemez hale getirilmesi akabinde denetleyici yapının eksiklikleri finansal kurumları etkilemiş ve mortgage kredi krizi olarak adlandırılan durum küresel bir likidite krizine dönüşmüştür (Demir ve Diğerleri, 2008: 1).

Küreselleşmiş finansal piyasalar arasındaki sıkı bağlantılar nedeni ile ABD mortgage piyasalarında başlayan ve daha sonra likidite krizine dönüşen bu problem ABD bankalarının borç verme riskini yabancı yatırımcılara aktarması sonucu başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Susam ve Bakkal, 2008: 75).

Krizin ortaya çıkışından sonraki süreçte finansal krizin reel sektör üzerindeki etkileri de ortaya çıkmaya başlamıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010: 385). Gelişmekte olan ülkeler büyük oranda sermaye hareketleri ve ihracat nedeni ile krizden etkilenmiştir. ABD ve Avrupa ülkelerinde büyümenin düşmesi, dış talebin gerilemesine yol açmış, gelişme yolundaki ülkelere yapılan ithalat azalmaya başlamıştır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin, dış ticaret gelirlerinin düşmesine ve dolayısıyla ekonomilerinin küçülmeye başlamasına yol açmıştır (Göçer, 2013: 172).

Ekonomik olarak küçülmeye başlayan ülkelerde, işsizlik hızla artması, iç talebi düşürmüş ve ekonomik kriz derinleşmeye başlamıştır. Kriz Türkiye ekonomisini de sermaye girişi ve ihracat kanallarından etkilemiştir (Göçer ve Özdemir, 2012: 196).

2001 krizinden sonra yapısal bir dönüşüm yaşayan ve yeniden yapılandırılan Türk Bankacılık sektörünün risklere duyarlı olması küresel krize karşı daha dayanıklı olmasını sağlamıştır. 2001 krizi sonrasında bankacılık kesiminde yaşanan bu yapısal dönüşüm sayesinde küresel krizin Türk finans sektörüne etkisinin diğer ülkelere kıyasla sınırlı kaldığı söylenebilir (Ertuğrul ve Diğerleri, 2010: 62). Türkiye ekonomisi, 1994 ve 2001 krizlerinde mali sektör yönünden etkilenmiş olmasına rağmen, 2008 küresel ekonomi krizi doğrudan reel sektörü etkilemiştir (Ünal ve Kaya, 2009: 9).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Yürütülen literatür taraması sonucunda turizm alanında çok değişkenli analiz tekniklerinin kullanıldığı çalışmaların dört başlık altında sunulabileceği belirlenmiştir. Birinci grupta yer alan çalışmalar farklı tekniklerin öngörü başarı performanslarının karşılaştırıldığı ve tahmin amaçlı çalışmalardan oluşurken; ikinci grupta ise ülkeler arası karşılaştırmaların yapıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Zaman serileri yardımıyla turizmin makroekonomik göstergelerle arasındaki ilişkinin ekonometrik yöntemler ile inceleyen çalışmalar üçüncü

grupta yer almaktadır. Son grup ise belirli bir il veya ilçede uygulanan anketler sonucunda elde edilen verilerin analiz edildiği çalışmalardan meydana gelmektedir

İlgili gruplarda yer alan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir:

Karagöz (2016) "Turist Akımında Oynaklığın ARCH Modelleriyle Ölçülmesi: Türkiye Örneği" isimli çalışmasında 1996-2011 dönemi aylık verilerini kullanarak turizm talebindeki oynaklığı çeşitli ölçüler ile test etmiştir. ARCH ve GARCH modellerinin tahmini sonucunda Türkiye'ye gelen turist miktarındaki oynaklığın kısa dönemli denebilecek bir kalıcılık sergilediği ve bu oynaklığın asimetrik olup, pozitif şokların negatif şoklara nazaran oynaklık üzerinde daha etkili oldukları bulunmuştur.

Kızılkaya, Sofuoğlu ve Karaçor (2016) "Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı" isimli çalışmalarında 1980-2014 dönemi verilerini kullanarak Türkiye'de turizm gelirleri, uluslararası turist sayısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemek istemişlerdir. Bu doğrultuda ARDL sınır testi ve uzun dönem eşbütünleşme katsayıları tahminleri kullanılarak yapılan analiz sonucunda, hem uzun hem de kısa dönemde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür.

Balıkçoğlu ve Oktay (2015) "Türkiye'de Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Kamu Politikaları Doğrultusunda Değerlendirilmesi" adlı çalışmalarında Türkiye'deki ekonomik büyüme ve turizm arasındaki nedensellik ilişkisini kamu politikaları doğrultusunda incelemeyi amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda 2003:1-2014:2 verilerini kullanarak turizmle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile incelemiş ve analiz sonucunda ekonomik büyümeden turizme doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ergül (2014) "BİST-Turizm Sektöründeki Şirketlerin Finansal Performans Analizi" isimli çalışmasında 2005-2012 dönemine ait BİST'de işlem gören turizm şirketlerinin mali tablolarını kullanarak bu şirketlerin finansal performanslarını ELECTRE ve TOPSIS yöntemleri ile karşılaştırmalı olarak test etmiştir. Yapılan çalışma sonucunda en yüksek finansal performanslı şirketin belirlenmesinde bu yöntemlerin karar vermede başarılı olduğu saptanmıştır.

Giray (2013), "Ülkelerin Turizm İstatistikleri Bakımından Farklı Kümeleme Analizi Metotları İle Sınıflandırılması ve Türkiye'nin Bu Oluşumdaki Yeri" isimli çalışmasında dünya ülkelerini turizm göstergelerine göre farklı kümeleme analizi yöntemleri (klasik kümeleme ve bulanık kümeleme yöntemleri) yardımıyla kümelemiş ve elde edilen bulguları karşılaştırmıştır. Türkiye'nin yerinin de araştırıldığı çalışmada, Türkiye'nin her iki yöntemin uygulanması sonucunda aynı ülkelerle aynı kümede yer aldığı görülmüştür.

Kaya ve Canlı (2013) "Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Belirleyeni: Panel Veri Yaklaşımı" isimli çalışmalarında seçilmiş 24 OECD ülkesinden Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm talebi, 1990-2010 ve 1990-2008 dönemleri için panel veri yöntemi ile tahmin edilmiştir. Farklı değişkenler kullanılarak oluşturulan üç model sonucunda Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm talebinin en önemli belirleyenin gelir değişkeni olduğu, ayrıca göreceli fiyat düzeyi ile turizm talebi arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Güzel ve Köroğlu (2013) "Turistlerin Milliyet Bazında Davranış Kalıplarının ve Karakteristik Özelliklerinin Belirlenmesi: Turist Rehberleri Üzerinde Bir Araştırma" isimli çalışmalarında turistlerin karakteristik özellikleri ve davranış kalıplarının belirlenmesi

amacıyla 136 turist rehberi ile bir anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Turistler karakteristik özellikler açısından çoğunlukla sıcakkanlı, eğlenceli ve kibar olarak değerlendirilirken, olumsuz olarak cimri, kaba ve kibirli olarak değerlendirilmiştir. Davranış kalıplarına açısından incelendiğinde ise turistlerin turlarda alışveriş yapmaları, grup psikolojisine uymaları ve ülkeye özgü her şeyi öğrenme istekleri olumlu; yeme-içme, görgü, hijyen kurallarına uymamaları ise olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Şahin, Uysal ve Kuru (2012) "Türkiye Turizm Politikasının Shift-Share Analizi" isimli çalışmalarında Türkiye, Fransa, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs ve İsrail'e 2000-2008 yıllarında dünyanın farklı bölgelerinden gelen yabancı turist sayılarındaki değişim ve ülkelerin paylarının nasıl dönüştüğünü analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye incelenen ülkeler içerisinde tüm bölgelerden gelen turist sayısında bir pay artışı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir ve Kervankıran (2011) "Turizm ve Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar Örneği" isimli eserde halkın turizme ve turizmin etkilerine karşı yaklaşımlarının belirlenmesi amacıyla 1025 kişiye anket uygulanmıştır. Anket sonucunda halkın turizmin ildeki gelişim sürecine olumlu yaklaştığı, turizm yatırımlarının artması gerektiğini düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Durgun ve Gövdere (2011) "2008 Küresel Krizinin Antalya Konaklama İşletmelerine Etkileri Üzerine Bir Analiz" isimli çalışmalarında 2008 küresel krizinin Antalya turizm sektörünü etkileyip etkilemediği belirlemek amacıyla 270 konaklama işletmesi ile yapılan anket sonucunda, konaklama işletmelerinin kriz sonucunda pazar paylarının, satışlarının ve yatırımların azalması, oda fiyatlarının ve kar marjlarının düşmesi ve çalışan personel sayısının azaltılması yönünden etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Çokişler ve Türker (2011) "Doğu Karadeniz Bölgesinin Yerli Turist Profili Ve Pazar Bölümlendirmede Kullanımı" isimli çalışmalarında Doğu Karadeniz Turlarına katılan turist profilinin belirlemek ve bu profil doğrultusunda pazar bölümlendirme önerisinde bulunmak amacıyla 299 kişi ile anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Anket sonuçlarının analizi neticesinde farklı pazar bölümlendirmelerinin yapılabileceği bu bölümlerden; üniversite mezunları, memurlar, emekliler ve mutfak kültürüne ilgi duyanların ön plana çıktığı görülmüştür.

Değer (2010) "Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme: 1980-2005 Türkiye Deneyimi" isimli çalışmada mal ihracatı ve turizmden elde edilen döviz gelirlerinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerine etkilerini araştırmak amacıyla 1980-2005 dönemi için regresyon analizi uygulamıştır. Aynı zamanda turizm ve mal ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini saptamak amacıyla da Johansen eş-bütünleşme testi yapılmıştır. Mal ihracatının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde ise anlamlı etkiye sahip olduğu elde edilen başlıca bulgulardır.

Aslan (2008), "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz" isimli çalışmada turizmle büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek ve bir ilişkili olması durumunda bu ilişkinin yönünü ortaya koymak amacıyla 1992:1-2007:2 dönemi için turizm gelirleri, gayri safi milli hasıla ve reel döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi tespit etmeye çalışmıştır. Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri sonucunda ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında uzun dönemli dolaylı bir ilişkinin mevcut olduğu saptanmıştır.

Aktaş (2005), "Türkiye'nin Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denklemine Belirlenmesi" isimli çalışmada turizm gelirlerini etkileyen

değişkenleri belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirmiştir. 1980-2000 dönemi için turizm gelirlerini etkileyen değişkenler olarak Türkiye'ye gelen turist sayısı, Türkiye'de hizmette olan turistik yatak kapasitesi, dolar döviz kuru Alman markı cinsi döviz kuru, seyahat acentelerinin sayısı, Türkiye'de izin verilen yabancı sermaye miktarı, devlet bütçesinden tanıtım ve reklam amacıyla turizm sektörüne aktarılan miktar alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda turizm gelirlerini etkileyen en önemli değişkenlerin turist sayısı ve seyahat acentesi sayısı olduğu belirlenmiştir.

Albeni ve Ongun (2005), "Antalya Turizminin Türk Turizmi İçerisindeki Yeri ve Krizlerin Antalya Turizmi Üzerindeki Etkisi", adlı eserlerinde krizlerin turizm üzerindeki etkisini araştırmak aynı zamanda sektörünün karşı karşıya kaldığı başlıca sorunları belirlemek amacıyla Antalya'da turizm işletmeleri ile anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada tanıtım eksikliği, kalifiye eleman yetersizliği, altyapı ve üstyapı yetersizliği, sektörel planlamanın yetersizliği, yöre halkı tarafından turizm bilincinin yeterince oluşmuş olmaması, artan turist sayısına karşın turizm gelirlerinin yeterince artırılamaması, turizmin senenin tümüne yayılamamasının başlıca sorunlar olduğu belirlenmiştir.

Uysal, Erdoğan, Mucuk (2004) "Türkiye'de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1992-2003)" isimli çalışmalarında Türkiye'nin 1992-2003 dönemi için turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla birim kök testi (ADF), Granger nedensellik testi ve regresyon analizi uygulamışlardır. Yapılan analiz sonucunda ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında bir ilişkinin mevcut olduğu ve turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Kasman ve Kasman (2004), "Turizm Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi" adlı eserlerinde Türkiye'deki ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki uzun dönemli ilişki 1963-2002 dönemi için Johansen (1988) eşbütünleşme testi ve Pesaran, Shin ve Smith'in (2001) sınır (bounds) eşbütünleşme testi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonucunda ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında uzun dönem ilişkisinin mevcut olduğu ve yapılan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre de turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi tek yönlü olarak etkilediği bulunmuştur.

4. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Bu çalışmanın amacı 2008 küresel krizi öncesi ve sonrasında dünya ülkelerinin uluslararası turizm açısından kümelenmesini ve sıralanmasını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çok değişkenli analizler yardımıyla (faktör analizi ve klasik kümeleme analizi (k Ortalamalar)) elde edilen bulgular analiz edilip küme yapıları belirlenerek, Türkiye'nin bu yapı içerisindeki yeri de ortaya konulmuştur.

Çalışma kapsamında Dünya Bankası'ndan elde edilen 2006-2012 dönemi verileri kullanılmıştır. Yapılan düzenlemeler sonrasında 145 kayıp gözlemsiz ülke verisi ile çalışmaya devam edilmiştir.

Çalışmada kullanılan üç değişken (X_1 , X_2 , X_3) aşağıda yer almaktadır:

X_1 : Turizm harcamaları (İthalatın yüzdesi olarak)

X_2 : Geliş sayısı

X_3 : Turizm gelirleri (İhracatın yüzdesi olarak)

Turizm Harcaması: Ziyaret edilen ülkede kalınan süre içinde ziyaretçi tarafından veya ziyaretçi adına yapılan tüketim harcamalarıdır. Bir ülkedeki yabancı ziyaretçilerin yapmış

oldukları harcamalar o ülke için turizm geliri o ülke vatandaşlarının yurtdışında yapmış oldukları harcamalar ise o ülkenin turizm gideridir (Önen, 2008: 2).

5.METODOLOJİ

Çalışmanın bu kısmında, çalışma kapsamında kullanılan TOPSIS, faktör analizi ve kümeleme analizi yöntemleri özetlenmiştir.

5.1. Faktör Analizi

Birçok disiplin tarafından kullanılan faktör analizi, geniş bir uygulama alanına sahiptir. Orijinal veri kümesi yerine daha az sayıda bağımsız değişkenden oluşan bir alt değişken kümesine ulaşarak, sonrasında uygulanacak analizler için (varsayımlara uygun) girdi sağlamak (örneğin çoklu bağlantı problemini ortadan kaldırmak ya da azaltmak) ve değişkenler arasındaki ilişkiden hareketle, kavramsal olarak anlamlı ve kolay anlaşılır olan faktörler elde etmek bu analizin iki temel amacını oluşturur.

Faktör Analizi uygulama sürecinde veri matrisinin açıkladığı değişimi en yüksek düzeyde açıklayabilecek sayıda faktörlere ulaşmak amaçlanır. Analizin uygulanma sürecinde değişkenler arasındaki korelasyon matrisi önemli bir yer tutar, eğer veri kümesinde metrik değişkenler yer alıyorsa Pearson korelasyon katsayısı tercih edilir. Faktörler tahmin edilirken kullanılan çeşitli yöntemler mevcuttur. Bu yöntemlerin bir kısmı temel bileşenler yöntemi, en çok olabilirlik yöntemi, genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi, temel eksen faktörü şeklinde sıralanabilir. En sık başvurulan yaklaşım temel bileşenler yöntemidir. Bu yaklaşımda korelasyon matrisinin açıkladığı toplam varyans dikkate alınmaktadır. Bir diğer sık kullanılan yaklaşım olan temel eksen faktör yaklaşımında ise ortak varyans dikkate alınır (Albayrak, 2006: 141). En iyi açıklayıcılığı sağlayan uygun faktör sayısı belirlenirken çeşitli kriterlerden faydalanılır. Bu kriterlere örnek olarak Kaiser Ölçütü, Eğim Grafiği, Birikimli Varyans Oranı gibi çeşitli ölçütler verilebilir.

5.2. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi verilerin birbirlerine benzerlikleri bakımından kümelerde toplanmasını sağlayan çok değişkenli analiz yöntemlerinden biridir. Kümeleme analizinin genel amacı, gruplanmamış verileri benzerliklerine göre sınıflandırmak (gruplamak) ve araştırmaya uygun, işe yarar özetletici bilgiler elde etmede yardımcı olmaktadır (Tatlıdil,1996: 329). Kümeleme analizinde amaç nesnelere küme içerisinde çok benzer, kümeler arasında farklı olacak biçimde kümelemektir. Böylece aynı küme içerisinde yer alan birimlerin benzerlikleri fazlayken, diğer kümede yer alan birimlerle olan benzerlikleri az olacaktır. Yapılan kümeleme analizi sonrasında kümeleme başarılıysa birimler, geometrik olarak işaretlendiğinde birbirlerine oldukça yakın, farklı kümeler ise birbirlerinden oldukça uzak olacaktırlar (Uçar, 2008: 350).

Kümeleme analizinde kovaryans matrisine ve ölçek düzeylerine ilişkin ise herhangi bir varsayım bulunmamaktadır (Manly, 1994: 280). Kümeleme analizinde küme sayısı önceden bilinmemekte ve sadece verilerin mevcut durumundan yola çıkarak kümeler elde edilmektedir. Bu nedenle sonuçlar gelecek tahmininde kullanılamamaktadır (Turanlı ve Diğerleri 2006: 97). Kümeleme analizinde değişken sayısının 3-4 katı büyüklükte bir örnekleme çalışılması önerilmektedir (Kalaycı, 2005, s.358).

Kümeleme analizi işleyişini üç aşamada özetlemek mümkündür. İlk aşama, bir benzerlik veya uzaklık ölçüsünün seçilmesidir. Sonraki aşama ise kullanılacak kümeleme yöntemine (hiyerarşik veya hiyerarşik olmayan) karar verilir. Son aşamada ise küme sayısı belirlenerek kümeleme sonucu yorumlanır.

Kümeleme analizinde verilerin kümelere ayrılmasında uzaklık ve benzerlik ölçülerinden yararlanılmakta ve bu ölçüler yardımıyla gözlemler homojen gruplara ayrılmaktadır. Çok çeşitli uzaklık/benzerlik ölçüsü olmakla birlikte kullanılacak olan ölçünün seçimi ölçek türü ve veri tipine bağlı olarak değişmektedir.

Kümeleme analizinde pek çok teknik bulunmakla birlikte bunları hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yöntemler olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür. Hiyerarşik kümeleme yöntemleri, kümeleri peş peşe birleştirme sürecidir. Bu grupta yer alan yöntemler uygulanırken küme sayısı önceden bilinmemektedir. Bu teknikler kendi içerisinde birleştirici (toplama, yığmacı) hiyerarşik ve ayırıcı (bölücü) hiyerarşik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İki teknik arasındaki temel fark nereden başlangıçlarıdır. Uygulamada sıklıkla kullanılan hiyerarşik kümeleme yöntemleri; Tek Bağlantı (Single Linkage-En Yakın Komşuluk), Tam Bağlantı (Complete Linkage-En Uzak Komşuluk), Ortalama Bağlantı (Average Linkage), Ağırlıklı Ortalama Bağlantı, Merkez (Centroid) bağlantı, Medyan bağlantı, Ward'dır (Oktay ve Diğerleri, 2008: 54). Küme sayısı hakkında bir ön bilgi varsa veya birim sayısı fazla ise hiyerarşik olmayan yöntemler tercih edilmektedir. Hiyerarşik olmayan yöntemlerde n birim sayısı k ise küme sayısı olmak üzere n adet birim k adet kümeye ayrılmaktadır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinde sıklıkla kullanılan yöntem k-ortalama'dır.

Kümeleme analizinde araştırmacılar için karar verilmesi gereken kritik noktalardan biri küme sayısının belirlenmesidir. Hiyerarşik yöntemlerin kullanılması durumunda küme sayısına analiz sonucunda elde edilen, kümelerin görselleştirilmesini sağlayan dendograma bakılarak karar verilmektedir. Hiyerarşik olmayan tekniklerde ise küme sayısı hakkında bir ön bilgi mevcuttur.

5.3. TOPSIS

Çok amaçlı karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution) yönteminin temeli Hwang ve Yoo'nun 1981 yılı çalışmalarına dayanmaktadır. Yöntem, bu çalışma referans gösterilerek 1992 yılında Chen ve Hwang tarafından geliştirilmiştir (Demireli, 2010: 104). TOPSIS yöntemi ideal çözüme en yakın uzaklıkta ve negatif ideal çözüme en uzak bir çözüm belirler fakat yöntem bu uzaklıkların göreceli önemini dikkate almaz (Ertuğrul ve Özçil, 2014: 267). Yöntemde, her bir kriterin monoton bir şekilde artan ya da azalan fayda eğilimine sahip olduğu varsayılmaktadır (Yayar ve Baykara, 2012: 32).

Pozitif ideal çözüme benzerlik indeksi olarak tanımlanan TOPSIS yönteminin işleyişi kısaca şöyle özetlenebilir (Özgüven, 2011: 155):

İlk aşamada başlangıç matrisi yani karar matrisi (A) oluşturulur. Matrisin satırlarında sıralanması istenen alternatifler (ülkeler, firmalar vs.) yer alır. Matrisin sütunlarını ise yani kriterler (incelenen özellikler, değerlendirme faktörleri) oluşturmaktadır. a_{ij} elemanlarından oluşan A matrisi (m x n) boyutundadır.

İkinci aşamada normalleştirilmiş karar matrisi (R) oluşturulur. Bu matris aşağıdaki eşitlik (1) yardımıyla hesaplanır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (1)$$

Üçüncü aşamada ağırlık değerleri belirlenerek ağırlıklandırma işlemi gerçekleştirilmektedir. Karar verici kriterlerin eşit derecede önem düzeyine sahip olmadığını

düşünüyorsa, kriterlere verilecek ağırlık değerlerini belirler. Karar vericinin subjektif görüşüne dayanan ağırlık değerlerinin toplamı 1'dir (Alp ve Engin, 2011: 69). Ağırlıklar kullanılarak ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisi (V) elde edilir.

Dördüncü aşamada pozitif ve negatif ideal çözüm belirlenir. İdeal çözüm seti kriter sayısı kadar (n) eleman içermektedir.

Pozitif ideal çözüm ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisinin en iyi performans değerlerinden oluşurken negatif ideal çözüm en kötü değerlerinden oluşur (Supçiller ve Çapraz, 2011: 11)

Pozitif ideal nokta A^* ile gösterilmektedir.

$$A^* = \{ v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^* \} \quad (2)$$

Negatif ideal çözüm kavramında tam tersi söz konusu olacak; negatif ideal çözüm en kötü performans değerlerinden oluşacaktır.

Negatif ideal nokta A^- ile gösterilmektedir.

$$A^- = \{ v_1^-, v_2^-, \dots, - \} \quad (3)$$

Beşinci aşamada her bir alternatifin bu 2 ideal noktaya mesafeleri hesaplanır. Bu mesafeler, Öklit Uzaklığı yaklaşımından yararlanılarak bulunur (Özer ve Diğerleri, 2010: 253).

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (4)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (5)$$

Uzaklıklar yardımıyla bir alternatifin ideal çözüme göreli yakınlık değeri aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (6)$$

C_i^* değeri 0 ile 1 arasında değişmekte olup, 1 olması ilgili karar noktasının pozitif ideal çözüme mutlak yakınlığını, 0 olması ise ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını gösterir (Özer ve Diğerleri, 2010: 253).

Altıncı ve son aşamada ise alternatifler ideal çözüme göreli yakınlık değerlerine göre sıralanır (Ustasüleyman, 2009: 38).

6.BULGULAR

Verilerin analiz edilmesi sürecinde faktör analizi ve kümeleme analizi uygulamalarında IBM SPSS 21.0, TOPSIS analizinde ise R programından yararlanılmıştır.

6.1. Faktör Analizi Bulguları

2006-2012 periyodundaki verilere yıl bazında tekrar edilerek uygulanan Faktör Analizi bulguları aşağıdaki tabloda özetlendiği gibidir.*

Ülkelerin 2008 küresel krizi öncesindeki turizm performanslarını karşılaştırmak için 2006 yılı verilerine Faktör Analizi uygulanmıştır. Uygulanan Faktör Analizi sonucunda bir faktörün öz değerinin 1'den büyük olduğu görülmüştür. Ardından faktör skorları sıralanmıştır. Bulgulara göre son küresel kriz öncesinde seçili göstergeler ve analiz kapsamındaki ülkeler temelinde turizm performansı en iyi olan ilk üç ülke Fransa, Çin ve İspanya'dır. Diğer ülkelerin sıraları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 1. 2006 Yılı İçin Ülkelerin Turizm Performanslarının Faktör Analizi Sıralaması

Fransa
Çin
İspanya
Amerika Birleşik Devletleri
İtalya
Meksika
Malezya
Türkiye
Hong Kong SAR, Çin
Hollanda
....
Lübnan
Tuvalu
Maldivler

Türkiye küresel kriz öncesi dönemde 2006 yılında ise 8. sırada yer almaktadır

Küresel krizin gerçekleştiği yıl olan 2008 yılı için ülkelerin seçili turizm göstergelerine uygulanan Faktör Analizi sonucunda yine 1 faktörün öz değerinin 1'den büyük olduğu görülmüştür. Bulgulara göre küresel krizin gerçekleştiği yılda seçili göstergeler temelinde turizm performansı en iyi olan ilk üç ülke Fransa, Çin ve Amerika'dır. Kriz öncesi duruma göre İspanya en iyi üç ülke içerisinde yer alırken, krizin gerçekleştiği yıllarda turizm performansı açısından 4. ülke olmuştur.

* Tablo 1-3'de özet bulgular mevcut olup, tüm ülkelerin sıra numaralarının yer aldığı tablo ekte yer almaktadır.

Tablo 2. 2008 Yılı İçin Ülkelerin Turizm Performanslarının Faktör Analizi Sıralaması

Fransa
Çin
Amerika Birleşik Devletleri
İspanya
İtalya
Türkiye
Meksika
Ukrayna
Malezya
Hong Kong SAR, Çin
...
Maldivler
Palau
Tuvalu

Türkiye, bulgulara göre küresel krizin gerçekleştiği yılda seçili göstergeler temelinde turizm performansı en iyi olan 6. ülke olmuştur.

Küresel kriz sonrası durumun saptanması için ülkelerin 2012 verilerine uygulanan Faktör Analizi sonucunda da 1 faktörün öz değeri 1'den büyük elde edilmiştir. Bulgulara göre küresel kriz sonrasında 2012 yılında seçili göstergeler temelinde turizm performansı en iyi olan ilk üç ülke Fransa, Amerika ve Çin'dir.

Tablo 3. 2012 Yılı İçin Ülkelerin Turizm Performanslarının Faktör Analizi Sıralaması

Fransa
Amerika Birleşik Devletleri
Çin
İspanya
İtalya
Türkiye
Meksika
Hong Kong SAR, Çin
Almanya
Cezayir
...
Maldivler
Vanuatu
Palau

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'nin yine 6. sırada yer aldığı görülmektedir.

Üç döneme ait Faktör Analizi ile ulaşılan ülke sıralamaları bulguları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4. Faktör Analizi Bulgularına Göre Ülke Sıralamaları Özet Tablosu

Kriz Öncesi (2006)	Kriz Dönemi (2008)	Kriz Sonrası (2012)
1. Fransa	1. Fransa	1. Fransa
2. Çin	2. Çin	2. Amerika
3. İspanya	3. Amerika	3. Çin
4. Amerika	4. İspanya	4. İspanya
5. İtalya	5. İtalya	5. İtalya
6. Meksika	6. Türkiye	6. Türkiye
7. Malezya	7. Meksika	7. Meksika
8. Türkiye	8. Ukrayna	8. Hong Kong, Çin
9. Hong Kong, Çin	9. Malezya	9. Almaya
10. Hollanda	10. Hong Kong, Çin	10. Cezayir

2006 yılında seçili göstergeler temelli turizm performans sıralamasında 8. sırada yer alan ülkemizin, 2012 yılında 6. sıraya yükseldiği dikkat çekmiştir.

6.2. Kümeleme Analizi Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde standartlaştırılmış değişkenlere Kümeleme Analizi uygulanmıştır. Kümeleme Analizi uygulamasında k Ortalamalar tekniği tercih edilmiştir. Küme sayısı belirlenirken literatür taraması göz önünde bulundurulmuştur.*

Çalışmada da küme sayısı 3 olarak alınmıştır.

Analiz kapsamındaki ülkelerin yıllara göre kümelere dağılımı Tablo 5-Tablo 7'de belirtildiği gibi elde edilmiştir.

Tablo 5. Kümelerde Yer Alan Bazı Ülkeler (2006)

Küme No	Ülkeler
<i>Küme 1</i>	Çin, Fransa, İtalya, Meksika, İspanya, Türkiye, Amerika, ...
<i>Küme 2</i>	Maldivler, Palau, Macao, Antigua ve Barbuda, ...
<i>Küme 3</i>	Arjantin, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Yunanistan, Hindistan, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, Polonya, Rusya, Singapur, ...

* 2010 yılı turizm istatistiklerine göre ülkelerin Bulanık Kümeleme analizi ile incelendiği çalışmada turizm konusunda dünya ülkelerinin üç kümeye ayrılmasının uygun olduğu saptanmıştır (Giray, 2013).

Tablo 6. Kümelerde Yer Alan Bazı Ülkeler (2008)

Küme No	Ülkeler
<i>Küme 1</i>	Çin, Fransa, İtalya, İspanya, Türkiye, Amerika, ...
<i>Küme 2</i>	Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finaldiya, Yunanistan, Hong Kong, Hindistan, Japonya, Kazakistan, Litvanya, Lüksemburg, Maldivler, Malta, Meksika, Hollanda, Polonya, Singapur, ...
<i>Küme 3</i>	Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Kıbrıs, Danimarka, Almanya, Kırgızistan, Norveç, Rusya, İngiltere, ...

Tablo 7. Kümelerde Yer Alan Bazı Ülkeler (2012)

Küme No	Ülkeler
<i>Küme 1</i>	Avusturya, Çin, Fransa, Almanya, Hong Kong, İtalya, Malezya, Meksika, İspanya, Türkiye, Amerika, İngiltere, ...
<i>Küme 2</i>	Arjantin, Avustralya, Azerbaycan, Belçika, Brezilya, Kanada, Japonya, Kazakistan, Lüksemburg, Rusya, Singapur, ...
<i>Küme 3</i>	Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Maldivler, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, ...

Birinci küme, gelen turist sayısının diğer kümelere göre en yüksek olduğu kümedir. İkinci kümede ise turizm harcamaları oranı diğer iki kümeye kıyasla en düşüktür. Üçüncü küme turizm geliri oranı en yüksek olan kümedir.

Tablo 8. Kümelere Ait Ortalama Değerleri

2012	Küme 1	Küme 2	Küme 3
X_1	4,9	7,54	4,06
X_2	40380538	3455580	3495757
X_3	7,58	8,49	24,67

Türkiye; Fransa, Amerika, Çin, İspanya, İtalya ve İngiltere (Birleşik Krallık) gibi ülkelerle birlikte 1. kümede yer almaktadır. Bulgular literatürdeki benzer çalışmalarla örtüşmüştür.

Sonuçlar Diskriminant Analizi ile desteklenmek istenmiş; belirlenmiş 3 kümeye ilişkin üyelik değerleri kullanılarak gerçekleştirilecek analiz sonucunda yüksek bir doğru sınıflandırma elde edilip edilmeyeceği kontrol edilmiştir. Küme üyelik değerleri yardımıyla, normallik ve homojenlik varsayımı altında uygulanan Diskriminant Analizi sonucunda doğru

sınıflandırma oranı % 95,2 olarak elde edilmiştir. Bu oranın oldukça yüksek olduğu dikkat çekmiştir.

6.3. TOPSIS Bulguları

Çalışmaya ilişkin TOPSIS bulguları aşağıdaki gibi özetlenebilir.*

Tablo 9. TOPSIS Bulgularına Göre Ülke Sıralamaları Özet Tablosu

Kriz Öncesi (2006)	Kriz Dönemi (2008)	Kriz Sonrası (2012)
1. Fransa	1. Fransa	1. Fransa
2. Maldivler	2. İspanya	2. Amerika
3. İspanya	3. Amerika	3. İspanya
4. Amerika	4. Çin	4. Çin
...
39. Türkiye	15. Türkiye	13. Türkiye
...
144. Myanmar	144. Congo	144. Angola
145. Papua Yeni Gine	145. Angola	145. Congo

2006 yılında seçili göstergeler temelli turizm performans sıralamasında 39. sırada yer alan ülkemizin; 2008 yılında 15. sıraya, 2012 yılında ise 13. sıraya yükseldiği dikkat çekmiştir.

Son olarak 2008 küresel krizinin Türkiye turizm sektörüne etkisi firmalar bazında incelenmiştir. Çalışma kapsamında BIST’de işlem gören turizm firmalarının mali oranları kullanılmıştır. İlgili oranlar belirlenirken benzer çalışmalar göz önünde bulundurulmuştur. Bu firmaların isimleri aşağıda belirtildiği gibidir.

Tablo 10. İMKB’de İşlem Gören Bazı Turizm Firmaları

Kodu	Firma Adı
AYCES	Altinyunus Çeşme Turistik Tesisler A.Ş
METUR	Metemtur Otelcilik ve Turizm İşletmeleri A.Ş
NTTUR	Net Turizm Ticaret ve Sanayi A.Ş
PKENT	Petrokent Turizm A.Ş
TEKTU	Tek-Art İnşaat Ticaret Turizm Sanayi ve Yatırımlar A.Ş

Değişkenler belirlenirken literatür (ve farklı mali oran grupları) göz önünde bulundurulmuştur. İlgili oranların isimleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

* Tablo 9’da özet bulgular mevcut olup, tüm ülkelerin sıra numaralarının yer aldığı tablo ekte yer almaktadır.

Tablo 11.Çalışma Kapsamında Kullanılan Mali Oranlar

<i>Finansal Oranlar</i>	<i>Hesaplanma Şekli</i>	<i>Değişken Kodu</i>
Borçlanma Oranı	Toplam Borçlar / Özsermaye	B₁
Kaldıraç Oranı	Toplam Borçlar / Toplam Aktifler	B₂
Döner Varlıkların Devir Hızı Oranı	Net Satışlar / Döner Varlıklar	F₁
Duran Varlıkların Devir Hızı Oranı	Net Satışlar / Duran Varlıklar	F₂
Net Kar Marjı Oranı	Net Kar / Net Satışlar	K₁
Özsermaye Karlılığı Oranı	Net Kar/ Özsermaye	K₂
Cari Oran	Döner Varlıklar/ Kısa Süreli Borçlar	L₁
Asit-Test Oranı	(Döner Varlıklar - Stoklar)/ Kısa Süreli Borçlar	L₂

Çalışmanın bu alt başlığı kapsamında değerlendirilen veriler Borsa İstanbul'un internet sitesi ve Matriks veri dağıtım ekranından derlenmiştir.

Tablo 12.Turizm Firmalarına Ait Mali Oranlar (2008) ve Betimleyici İstatistikler

Firmalar/2008	B₁	B₂	F₁	F₂	K₁	K₂	L₁	L₂
AYCES	0.17581	0.14952	11.38347	0.13177	-0.29574	-0.0453	0.35674	0.29342
METUR	5.03428	0.83428	0.15183	0.11245	-4.19768	-1.63644	0.87529	0.457574
NTTUR	0.91791	0.4786	0.23634	0.12444	-6.64735	-1.03931	0.79297	0.45675
PKENT	1.66422	0.62465	3.61034	0.67959	0.06255	0.09531	0.25605	0.23571
TEKTU	0.29583	0.22829	2.98087	0.37861	-0.13778	-0.05998	0.5077	0.47357
<i>Medyan</i>	0.91791	0.4786	2.98087	0.13177	-0.29574	-0.05998	0.5077	0.45675
<i>MAD</i>	1.1002	0.371	4.07	0.028	0.447	0.229	0.373	0.025

Tablo 13. Turizm Firmalarına Ait Mali Oranlar (2012) ve Betimleyici İstatistikler

Firmalar/2012	B₁	B₂	F₁	F₂	K₁	K₂	L₁	L₂
AYCES	0.20739	0.17177	4.69096	0.193	0.06342	0.01419	0.6196	0.57405
METUR	4.60055	0.82144	0.38178	1.33307	0.72407	1.20354	1.72786	0.49429
NTTUR	0.48795	0.32793	0.5252	0.06688	0.65388	0.05772	0.54888	0.53711
PKENT	0.9812	0.49525	3.37692	1.06732	-0.14794	-0.2377	0.50587	0.36765
TEKTU	0.09714	0.08854	0.38675	0.07207	0.17051	0.01136	2.69755	2.69276
<i>Medyan</i>	0.48795	0.32793	0.5252	0.193	0.17051	0.01419	0.6196	0.53711
<i>MAD</i>	0.579	0.248	0.2127	0.187	0.471	0.065	0.168	0.064

Turizm sektöründe öne çıkan çeşitli firmaların 2008 ve 2012 yıllarına ait mali oranları sırasıyla Tablo 12 ve Tablo 13'de yer almaktadır. Firmaların mali oranları betimleyici istatistiklerle değerlendirilirken, negatif değerler olması ve aykırı gözlemler yer alması sebebiyle merkezi eğilim ölçüsü olarak Medyan ve merkezi dağılım ölçüsü olarak Medyan

Mutlak Sapma (MAD) tercih edilmiştir. 2008 ve 2012 yılları kıyaslandığında, B_1 , F_1 ve K_1 mali oranlarındaki farklılık dikkat çekmektedir.

Küresel krizin yaşandığı 2008 yılı için hesaplanan medyan mutlak sapma değerleri incelendiğinde B_1 , ve F_1 mali oranları açısından değişimin oldukça fazla olduğu, F_2 ve L_2 oranları açısından ise firmalar arasında değişkenliğin çok az olduğu görülmüştür.

2012 yılında mali oranların geneli için oynaklığın azaldığı dikkat çekmiştir. 2008 yılına benzer şekilde 2012 yılında da L_2 oranı açısından firmalar arasında değişkenlik çok azdır. Bunun yanı sıra K_2 değişkeni için hesaplanan medyan mutlak sapma değeri de sıfıra oldukça yakın elde edilmiştir.

Özet olarak mali oranların tümünde 2012 yılında -küresel krizin gerçekleştiği yıla kıyasla- daha kararlı bir yapı (oynaklığın/ değişkenliğin daha az olduğu) gözlenmiştir. Türkiye'deki turizm sektörünün bir kesitini yansıtan bu veri kümesinden yola çıkılarak çalışma kapsamındaki mali oranlar arasında küresel krizin etkisinin en fazla B_1 , F_1 ve K_1 mali oranlarında görüldüğünü söylemek mümkündür. Diğer ülkeler arasındaki sıralamada yansımayan bu yapı, Türkiye için analiz derinleştirildiğinde görülebilmektedir.

Son olarak bu turizm firmaları performanslarına TOPSIS metoduyla sıralanmış, küresel kriz ve sonrasında bu sıralamanın yapısı gözlenmiştir.

Tablo 14. 2008 Yılı TOPSIS Metoduna Turizm Firmalarının Sıralamaları

FİRMALAR	Skor	Sıra
AYCES	0.6703376	3
METUR	0.2481773	5
NTTUR	0.3992336	4
PKENT	0.6704177	2
TEKTU	0.7245296	1

Bu sıralama 2012 yılında ise aynı metotla aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

Tablo 15. 2012 Yılı TOPSIS Metoduna Turizm Firmalarının Sıralamaları

FİRMALAR	Skor	Sıra
AYCES	0.4541932	3
METUR	0.5084202	2
NTTUR	0.4298251	4
PKENT	0.3780352	5
TEKTU	0.5154679	1

Küresel krizin gerçekleştiği yıl performans açısından sonuncu sırada yer alan METUR, 2012 yılında 2. sırada yer almıştır. AYCES her iki sene de 3. sıradadır, NTTUR da benzer şekilde her iki senede de 4.sıradadır. 2012 yılında performansı diğer 4 firmaya göre en düşük olan PKENT'tir. Oynaklığın yaşandığı bu iki firma diğer üç firmaya göre nispeten daha küçük ölçekli olduğundan, ilgili sıralama yapısının çok şartıcı olmadığı söylenebilir.

7. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı 2008 küresel krizi öncesi ve sonrası ülkelerin uluslararası turizm istatistiklerine göre performanslarının incelenmesi ve Türkiye'nin bu oluşumdaki yerinin irdelenmesidir. Çalışma kapsamında 145 ülke verisi Faktör Analizi, Kümeleme Analizi ve TOPSIS metotları kullanılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında Dünya Bankası'ndan derlenen ülke verilerine Faktör Analizi uygulanıp uygulanamayacağı öncelikle Bartlett Küresellik testi ile sınanmış ve uygulanabilir yapının bulunduğu görülmüştür. Çalışma kapsamındaki üç uluslararası turizm göstergesi, uygulanan faktör analizi sonucunda bir faktörde toplanmıştır. Analiz sonucunda ulaşılan faktör skorları sıralanmış ve kriz öncesi turizm performansı seçili göstergelere göre en olumlu olan üç ülkenin Fransa, Çin ve İspanya olduğu saptanmıştır. Bu dönemde Türkiye 145 ülke içinde 8. sırada yer almıştır. Kriz sonrası dönemde ise en yüksek performanslı ülkeler Fransa, Amerika ve Çin olmuştur. 2008 küresel krizinin bu sıralama üzerinde etkisi ülkemiz açısından şöyle özetlenebilir: Kriz öncesi (2006 yılında) 8. sırada yer alan Türkiye kriz sonrası (2012 yılında) 6. sırada yer almıştır.

Çalışmanın sonraki aşamasında 145 ülke uluslararası turizm istatistikleri baz alınarak sınıflara ayrılmış; standartlaştırılmış değişkenlerle Klasik kümeleme (k ortalamalar) analizi uygulanmıştır. Sınıf (küme) sayısı literatür taraması göz önünde bulundurularak 3 olarak belirlenmiştir. Bu tespit Diskriminant Analizi ile de desteklenmiştir. Oluşan kümelerin betimleyici istatistik değerleri yardımıyla küme profilleri belirlenmiştir. Kriz öncesi ve sonrası kümeleme yapıları incelendiğinde Türkiye'nin Çin, Amerika, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerle hep aynı kümede yer aldığı görülmüştür. Çalışma kapsamındaki en güncel veriler olan 2012 yılı verileriyle yapılan analiz sonucunda Türkiye, gelen turist sayısının diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu kümede Avusturya, Çin, Fransa, Almanya, Hong Kong, İtalya, Malezya, Meksika, İspanya, Türkiye, Amerika, İngiltere (Birleşik Krallık) gibi ülkelerle birlikte yer almıştır. Bu küme kapsamında dünyanın uluslararası turizm istatistikleri açısından ilk 10 ülkesinde yer alan çoğu ülke bulunmaktadır. Türkiye'nin 2012 yılında uluslararası turizm istatistiklerine göre ilk 10 ülkede yer aldığı hatta İngiltere'yi geçip 6. sıraya yükseldiği düşünülürse bu sonucun yapısal olarak beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Turizm harcamaları oranının en yüksek olduğu 2. kümede Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Japonya, Lüksemburg, Rusya, Singapur gibi ülkeler yer almaktadır. Turizm gelirleri oranının en yüksek olduğu 3. kümede ise Çek Cumhuriyeti, Maldivler, Malta, Polonya, Portekiz gibi ülkeler bulunmaktadır. Ülkemizin içinde bulunduğu 1. kümede gelen turist sayısı diğer kümelere göre en yüksek olup turizm harcamaları oranı oluşan diğer iki kümenin ortalama değerlerinin arasında bir değer olarak elde edilmiştir. Turizm gelirleri oranı değişkeni açısından bu küme, oluşan kümeler arasında en düşük ortalama değerine sahiptir.

Kümeleme Analizi bulgularının Faktör Analizi bulgularını desteklemekte olduğu görülmüştür. Özetle Türkiye'nin her iki metot uygulaması sonucunda da aynı ülkelerle benzer konumda yer aldığı görülmüştür. Küresel kriz bu durumu değiştirmemiştir.

Çok değişkenli analiz teknikleri ile ulaşılan bu başlıca bulgu, çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS ile de desteklenmek istenmiştir. TOPSIS bulgularına göre 2006 yılında çalışma kapsamındaki değişkenler temelli turizm performans sıralamasında 39. sırada yer alan ülkemizin; 2008 yılında 15. sıraya, 2012 yılında ise 13. sıraya yükseldiği dikkat çekmiştir. Küresel kriz sonrasında ülkemiz turizm performansı açısından diğer ülkelere göre sıralamada daha alt sıralara düşmemiş, aksine çalışma bulgularına göre sıralamada yeri ilk başlara yükselmiştir. Desteklenen bu temel bulgu sonrasında Türkiye için analiz derinleştirilmiştir. BİST'de işlem gören turizm firmalarının mali oranları kullanılarak 2008

küresel krizin Türkiye turizm sektörüne etkisini firmalar bazında incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 2012 yılında, küresel krizin gerçekleştiği yıl olan 2008 yılına göre mali oranlarda bir iyileşme olduğu; küresel krizin yaşandığı yıl mali oranların genelinde oynaklık, kriz sonrası döneme göre daha fazla olduğu görülmüştür. Dolayısıyla krizin etkisinin mali oranların geneline yansıdığı söylenebilir. Son olarak TOPSIS metodu ile turizm firmaları performanslarına göre sıralanmış; küresel krizin gerçekleştiği yıl bu sıralama TEKTU, PKENT, AYCES, NTTUR ve METUR şeklinde iken, 2012 yılında ise TEKTU, METUR, AYCES, NTTUR ve PKENT olarak gerçekleşmiştir. Sıralamada yeri değişen firmaların diğerlerine göre nispeten daha küçük ölçekli olduğu dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak çalışmada birbirlerini tamamlayacak şekilde kullanılan farklı çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinin ve nicel karar tekniklerinden TOPSIS metodunun tutarlı sonuçlar verdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra çalışma bulguları literatür ile paraleldir. Türkiye, uluslararası turizm verileri itibarı ile dünya ülkeleri içinde son derece önemli bir konumdadır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin bu konumunun 2008 küresel krizinden etkilenmemiş olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Cengiz (2005), "Türkiye'nin Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denklemine Belirlenmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2), 163-174.
- Albayrak, Ali Sait (2006), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikler*, Asil Yayınevi, Ankara.
- Alp, Selçuk ve Taylan Engin (2011), "Trafik Kazalarının Nedenleri ve Sonuçları Arasındaki İlişkinin TOPSIS ve Ahp Yöntemleri Kullanılarak Analizi ve Değerlendirilmesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Yıl:10, Sayı 19, 65-87.
- Albeni, Mesut ve Utku Ongun (2005), "Antalya Turizminin Türk Turizmi İçerisindeki Yeri ve Krizlerin Antalya Turizmi Üzerindeki Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.10, Sayı.2, 93-112.
- Aslan, Alper (2008), "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz", Munich Personal RePEc Archive (MPRA) Paper No: 10611, 1-11 <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/10611/>
- Ateş, Davut (2011), "Ekonomik Kriz Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşmenin Geleceği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt.12 (1), 1-16, <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/viewFile/1/12>
- Babalı, Tuncay, "ABD Ekonomisi ve Mortgage Krizi Nereye Gidiyor?" <http://www.mfa.gov.tr/abd-ekonomisi-ve- mortgage -krizi-nereye-gidiyor .tr.mfa> Erişim Tarihi: 3.12.2016.
- Balıkçıoğlu, Eda ve Kutay Oktay (2015), "Türkiye'de Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Kamu Politikaları Doğrultusunda Değerlendirilmesi", *Sosyoekonomi*, Cilt.23 (25), 113- 125 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000130623>
- Chen Shu-Jen ve Ching, Lai Hwang (1992), *Fuzzy Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*, Springer –Verlag, Berlin.
- Ching, Lai Hwang, ve Paul Yoon (1981), *Multiple Attribute Decision Making In: Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*, Springer-Verlag, Berlin.
- Chandraand, Menezes (2001), "Applications of Multivariate Analysis in International Tourism Research: The Marketing Strategy Perspective of NTOs", *Journal of Economic and Social Research*, 3 (1), 77- 98.
- Civelek, Ayşen (2010), "Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri", Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, Cilt.13(1), 331-350. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/selcuksbmyd/article/viewFile/5000084579/5000078667>
- Çokişler, Nazim ve Ali Türker (2015), "Doğu Karadeniz Bölgesinin Yerli Turist Profili ve Pazar Bölümlendirmede Kullanımı", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt.44, 33-57, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1517646680_3-%20Naz%C4%B1m%20%C3%87oki%C5%9Fler.pdf

- Değer, M. Kemal (2006), "Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme: 1980-2005 Türkiye Deneyimi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.20, Sayı.2, 67-86, e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/view/1025003694
- Demir, Faruk, Ayşegül Karabıyık, Emine Ermişoğlu ve Ayhan Küçük, (2008), "ABD Mortgage Krizi", *BDDK Çalışma Tebliği*, Sayı:3, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/raporlar/calisma_raporlari/5176abdmortgage05082008x.pdf
- Demireli, Erhan (2010), "TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt.5(1), 101-112.
- Dilber, İlkay (2007), "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt.14(2), 205-220.
- Durgun, Ayşe ve Bekir Gövdere (2008), "Küresel Krizinin Antalya Konaklama İşletmelerine Etkileri Üzerine Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.XXX, Sayı.1, 139-159.
- Ergül, Nuray (2014), "BİST- Turizm Sektöründeki Şirketlerin Finansal Performans Analizi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.4(1), 325-340.
- Ertuğrul, Cemil, İpek Evren ve Olcay Çolak (2010), "Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt.8(13), 59-72, dergipark.ulakbim.gov.tr/yead/article/download/5000170299/5000153725
- Ertuğrul, İrfan ve Abdullah Özçil (2014), "Çok Kriterli Karar Vermede TOPSIS ve VIKOR Yöntemleriyle Klima Seçimi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.4(1), 267-282, http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/2052549987_JFEAS_4_1_14.pdf
- Giray, Selay (2013), "Ülkelerin Turizm İstatistikleri Bakımından Farklı Kümeleme Analizi Metotları İle Sınıflandırılması ve Türkiye'nin Bu Oluşumdaki Yeri", *International Conference on Eurasian Economies*, 17-18 Eylül, Rusya, 695-704.
- Göçer, İsmet (2013), "Küresel Ekonomik Krizin Etkileri: Panel Veri Analizi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 29, 163-188, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c16s29/makale/163-188.pdf>
- Göçer, İsmet ve Abdullah Özdemir (2012), "2008 Küresel Krizinin Yayılma Süreci ve Etkileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.14(1), 191-210, <http://ismetgocer.com/wp-content/uploads/2016/03/Afyon-2008-Krizi.pdf>
- Güzel, F. Özlem ve Özlem Köroğlu (2013), "Turistlerin Milliyet Bazında Davranış Kalıplarının ve Karakteristik Özelliklerinin Belirlenmesi: Turist Rehberleri Üzerinde Bir Araştırma", *14. Ulusal Turizm Kongresi*, Erciyes Üniversitesi, 6-9 Aralık, Kayseri, 449-473.
- Şahin, Mehmet ve Bahattin Hamarat (2002), "G10, Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi", *ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VI*, Ankara, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/P397.pdf>

- Kalaycı, Şeref (2005), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil, Ankara.
- Karagöz, Kadir (2016), "Turist Akımında Oynaklığın Arch Modelleriyle Ölçülmesi: Türkiye Örneği." *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.9(1), 131-141.
- Kasman, Saadet ve Adnan Kasman (2004), "Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı 220, 122- 131,
<http://www.iif.com.tr/index.php/iif/article/view/iif.2004.220.8128>
- Kaufmanand, Rousseeuw (1990), *FindingGroups Data: An Introductionto Cluster Analysis*. John WileyandSonsInc, New York, <http://tr.scribd.com/doc/90234560/Finding-Groups-in-Data-An-Introduction-to-Cluster-Analysis-Leonard-Kaufman-Wiley-2005-355S>
- Kaya, A. Ayşen ve Berna Canlı (2013), "Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Belirleyenleri: Panel Veri Yaklaşımı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.13, Sayı.1, 43-54, <http://yasinnuricakir.com/wp-content/uploads/2014/10/T%C3%BCrkiye-ye-Y%C3%B6nelik-Uluslararası-Turizm-Talebinin-Belirleyenleri.pdf>
- Kızılkaya, Oktay, Emrah Sofuoğlu ve Zeynep Karaçor (2016), " Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt.23(1), 203-215, <http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C23S12016/203-215.pdf>
- Manly, Bryan (1994), *Multivariate Statistical Method*, Chpaman &Hall, London.
- Oktay, Erkan, Hüseyin Özer, Alaattin Kızıltan, Selahattin Kaynak (2008), "Bilgi Ekonomisi Göstergelerine göre Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Hiyerarşik Kümeleme Metotlarıyla Kümelenmesi", *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt.45, Sayı.522.
- Önen, Oğuzhan (2008), *Dünyada ve Türkiye'de Turizm*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.
- Özgüven, Nihan (2011), "Kriz Döneminde Küresel Perakendeci Aktörlerin Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.25(2), 151-162
<http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/view/1025006577/1025006147>
- Özer, Ali, Meryem Öztürk ve Abdulkadir Kaya (2010), "İşletmelerde Etkinlik ve Performans Ölçmede VZA, Kümeleme ve TOPSIS Analizlerinin Kullanımı: İMKB İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.14(1), 233-260 <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisobil/article/view/1020002820/1020002732>
- Öztürk, Serdar ve Bekir Gövdere (2010), "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.15(1), 377-397,
dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/download/5000122424/5000112729
- Özdemir, Mehmet Ali ve İsmail Kervankıran (2011), "Turizm ve Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı.24, 1-25,

<http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/2629/674-1307-1-SM.pdf?sequence=1>

Supçiller, Aliye Ayça ve Ozan Çapraz (2011), "AHP-TOPSIS Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi Uygulaması", *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı.13, 1-22, <http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi13/ieis13m1.pdf>

Susam, Nazan ve Ufuk Bakkal (2008), "Kriz süreci Makro Değişkenleri Ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?", *Maliye Dergisi*, Cilt.155, 72-88. https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/155/05.Nazan.SUSA_M_Ufuk.BAKKAL.pdf

Şahin, Mehmet, Özge Uysal ve Elif Kuru (2012), "Türkiye Turizm Politikasının Shift-Share Analizi", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt. 32(1), 95-122, <http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2012-1/5sahin-uysal-kuru.pdf>

Tatlıdil, Hüseyin (1996), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*, Cem Web Ofset, Ankara.

Turanlı, Münevver, Ünal Özden ve Serdar Türedi (2006), "Avrupa Birliği'ne Aday ve Üye Ülkelerin Ekonomik Benzerliklerinin Kümeleme Analiz ile İncelenmesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.9, 95-108, www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d2/s9/m01135.pdf

Uçar, Nezihe (2008), "Kümeleme Analizi", Şeref Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Teknikler*, 3.Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Ustasüleyman, Talha (2009), "Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Ahs-TOPSIS Yöntemi", *Bankacılar Dergisi*, Cilt.69, 33-43.

Uysal, Doğan, Savaş Erdoğan ve Mehmet Mucuk (2004), "Türkiye'de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1992-2003)", *SÜ İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt.4(8), 163-170, sead.selcuk.edu.tr/sead/article/download/382/377

Ünal, Ali ve Hüseyin Kaya (2009), "Küresel Kriz ve Türkiye", *Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi*, İstanbul.

Yayar, Rüştü ve Halid Velid Baykara (2012), "TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama", *Business and Economics Research Journal*, Cilt 3(4), 21-42, <https://www.berjournal.com/tr/topsis-yontemi-ile-katilim-bankalarinin-etkinligi-ve-verimliliği-uzerine-bir-uygulama>

URL 1: <https://www.matriksdata.com/website/>

URL 2: <http://www.borsaistanbul.com/>

URL 3: <http://data.worldbank.org/>

URL 4: <https://www.r-project.org/>

URL 5: <https://www-01.ibm.com/software/tr/analytics/spss/>

EKLER**EK 1. 2006 Yılı İçin Ülkelerin Turizm Performanslarının Faktör Analizi Sıralaması**

Fransa	Svaziland	Ekvador	Gürcistan	Dominika
Çin	Yemen	Guyana	Kosta Rika	Grenada
İspanya	Birleşik Krallık	Kenya	Kırgız Cumhuriyeti	Sudan
Amerika Birleşik Devletleri	İrlanda	Bahreyn	Honduras	Saint Kittsand Nevis
İtalya	Belarus	Endonezya	Hırvatistan	Saint Vincent ve Grenadinler
Meksika	Azerbaycan	Malta	Suudi Arabistan	Lesotho
Malezya	Şili	Lüksemburg	Nijerya	Ermenistan
Türkiye	Rusya	Güney Afrika	Bulgaristan	Tanzanya
Hong Kong SAR, Çin	Hindistan	Batı Şeria ve Gazze	Fas	Vanuatu
Hollanda	Danimarka	Mozambik	Moldova	Kıbrıs
Papua Yeni Gine	Lao PDR	Namibya	Arjantin	Antigua ve Barbuda
Cezayir	Togo	İsveç	Gana	Tonga
Macaristan	Japonya	Peru	Uganda	Lucia
Myanmar	Makedonya	Portekiz	Mali	Samoa
Kanada	Cibuti	Umman	Avustralya	Macao
Çek Cum.	Surinam	Estonya	Nepal	İzlanda
Singapur	İsviçre	Kamboçya	Norveç	Kuveyt
Almanya	Kore	Letonya	Bolivya	Barbados
Avusturya	Yunanistan	Nikaragua	Ürdün	Cabo Verde (Yeşil burun adaları)
Angola	Venezuela	Uruguay	Belize	Bahamalar
Demokratik Kongo Cum.	Finlandiya	İsrail	Dominik Cumhuriyeti	Palau
Vietnam	Belçika	El Salvador	Jamaika	Lübnan
Polonya	Zambiya	Sri Lanka	Fransız Polinezyası	Tuvalu
Tayland	Sierra Leone	Madagaskar	Seyşeller	Maldivler
Romanya	Tunus	Mısır	Mauritius	
Kazakistan	Nijer	Burkina Faso	Moğolistan	
Ukrayna	Slovenya	Malawi	Solomon Adaları	
Bangladeş	Litvanya	Filipinler	Fiji	
Paraguay	Bosna Hersek	Benin	Haiti	
	Panama	Aruba		
	Brezilya	Kolombiya		
	Yeni Kaledonya			

EK 2. 2008 Yılı İçin Ülkelerin Turizm Performanslarının Faktör Analizi Sıralaması

Fransa	Cibuti	Namibya	Aruba	Grenadinler
Çin	Singapur	Peru	Kamboçya	Dominika
Amerika Birleşik Devletleri	Japonya	Brezilya	Bulgaristan	Fiji
İspanya	Bangladeş	Slovenya	Nikaragua	Kıbrıs
İtalya	Hindistan	Kenya	Moğolistan	Mauritius
Türkiye	Surinam	Yeni Kaledonya	Mali	Grenada
Meksika	Polonya	Suudi Arabistan	Fas	Seyşeller
Ukrayna	Svaziland	Lüksemburg	Kosta Rika	Ermenistan
Malezya	Kore	Güney Afrika	Arjantin	Nepal
Hong Kong SAR, Çin	Kanada	Endonezya	Uganda	Nijerya
Cezayir	Belçika	El Salvador	Moldova	Antigua ve Barbuda
Angola	İsviçre	Sierra Leone	Gana	Lucia
Hollanda	Malta	Mozambik	Hırvatistan	Tonga
Demokratik Kongo Cum.	Yemen	Madagaskar	Norveç	Samoa
Myanmar	Tunus	İsrail	Ürdün	Lübnan
Papua Yeni Gine	Danimarka	Burkina Faso	Jamaika	Kuveyt
Romanya	Makedonya	Sri Lanka	Belize	Haiti
Vietnam	Azerbaycan	Honduras	Avustralya	Vanuatu
Avusturya	Venezuela	Bosna Hersek	Sudan	Barbados
Tayland	Birleşik Krallık	Nijer	Dominik Cumhuriyeti	İzlanda
Rusya Federasyonu	Bahreyn	Uruguay	Batı Şeria ve Gazze	Macao SAR, Çin
Almanya	Yunanistan	İsveç	Solomon Adaları	Bahamalar
Macaristan	Ekvador	Mısır	Lesotho	Cabo Verde (Yeşil Burun Adaları)
Kazakistan	Guyana	Portekiz	Tanzanya	Maldivler
Belarus	İrlanda	Letonya	St Kittsand Nevis	Palau
Paraguay	Finlandiya	Estonya	Fransız Polinezyası	Tuvalu
Çek Cumhuriyeti	Umman	Kolombiya	Kırgız Cumhuriyeti	
Şili	Togo	Lao PDR	St Vincent ve	
	Panama	Gürcistan		
	Zambiya	Benin		
	Malawi	Bolivya		
	Litvanya	Filipinler		

EK 3. 2012 Yılı İçin Ülkelerin Turizm Performanslarının Faktör Analizi Sıralaması

Fransa	Burkina Faso	Kenya	Madagaskar	Grenadinler
Amerika Birleşik Devletleri	İrlanda	Bosna Hersek	Fas	Jamaika
Çin	Şili	Estonya	Sri Lanka	Batı Şeria ve Gazze
İspanya	Mozambik	Rusya Federasyonu	Moldova	Dominika
İtalya	Kazakistan	Suudi Arabistan	Dominik Cumhuriyeti	Fransız Polinezyası
Türkiye	Singapur	Danimarka	Filipinler	Azerbaycan
Meksika	Surinam	Mali	Lesotho	Grenada
Hong Kong SAR, Çin	Birleşik Krallık	Panama	Arjantin	Kıbrıs
Almanya	Yemen	Cibuti	Gürcistan	Lucia
Cezayir	Litvanya	Nikaragua	Sudan	Haiti
Angola	Endonezya	Yeni Kaledonya	Uruguay	Samoa
Tayland	Bulgaristan	Nijer	Lao PDR	Aruba
Hollanda	Paraguay	Lüksemburg	Kamboçya	İzlanda
Demokratik Kongo Cum.	Svaziland	Benin	Belize	Antigua ve Barbuda
Avusturya	Makedonya, Senegal	Gana	Hırvatistan	Lübnan
Vietnam	Venezuela, RB	Finlandiya	Kırgız Cumhuriyeti	Bahamalar
Macaristan	İsviçre	Güney Afrika	Nijerya	Kuveyt
Kore	Malta	El Salvador	Avustralya	Tonga
Malezya	Myanmar	Bahreyn	Mauritius	Ermenistan
Ukrayna	Ekvador	Yunanistan	Seyşeller	Cabo Verde (Yeşil Burun Adaları)
Romanya	Guyana	Bolivya	Tanzanya	Tuvalu
Polonya	Malawi	İsrail	Nepal	Macao SAR, Çin
Hindistan	Zambiya	Umman	Norveç	Maldivler
Çek Cumhuriyeti	Tunus	İsveç	Ürdün	Vanuatu
Sierra Leone	Letonya	Mısır	St.Kittsand Nevis	Palau
Belarus	Kanada	Kosta Rika	Solomon Adaları	
Papua Yeni Gine	Namibya	Moğolistan	Uganda	
Bangladeş	Belçika	Kolombiya	Fiji	
Japonya	Togo	Honduras	Barbados	
	Peru	Portekiz	St.Vincent ve	
	Slovenya	Brezilya		

EK 4.Toplu TOPSIS Bulguları

	2006 sıralaması	2008 sıralaması	2012 sıralaması
Cezayir	143	141	142
Angola	142	145	144
Antigua ve Barbuda	19	25	21
Arjantin	61	62	55
Ermenistan	42	42	16
Aruba	91	80	25
Avustralya	54	50	48
Avusturya	28	29	33
Azerbaycan	135	125	29
Bahamalar	11	12	14
Bahreyn	72	76	75
Bangladeş	139	135	139
Barbados	14	17	38
Belarus	137	140	141
Belçika	80	93	81
Belize	55	60	68
Benin	103	99	110
Bolivya	60	89	101
Bosna Hersek	115	95	118
Brezilya	90	86	67
Bulgaristan	62	65	100
Burkina Faso	106	112	140
Cabo Verde(Yeşil Burun Adaları)	13	11	11
Kamboçya	81	66	60
Kanada	41	46	49
Şili	130	134	129
Çin	5	4	4
Kolombiya	83	90	86
Kongo Cum.	141	144	145
Kosta Rika	74	68	87
Hırvatistan	36	30	36
Kıbrıs	29	41	34
Çek Cumhuriyeti	82	84	89
Danimarka	70	72	77
Cibuti	132	139	114
Dominika	27	31	30
Dominik Cumhuriyeti	30	36	58
Ekvador	116	127	125
Mısır	59	51	57
El Salvador	93	104	102
Estonya	101	94	108

Fiji	35	34	44
Finlandiya	114	111	90
Fransa	1	1	1
Fransız Polinezyası	46	47	39
Gürcistan	85	96	64
Almanya	21	22	20
Gana	68	69	106
Yunanistan	37	44	47
Grenada	23	21	26
Guyana	122	130	131
Haiti	47	19	28
Honduras	76	105	93
Hong Kong SAR, Çin	57	54	37
Macaristan	89	91	91
İzlanda	17	16	23
Hindistan	117	118	111
Endonezya	88	73	92
İrlanda	87	75	99
İsrail	94	100	96
İtalya	6	5	6
Jamaika	40	48	31
Japonya	84	88	94
Ürdün	53	59	46
Kazakistan	128	133	120
Kenya	95	103	98
Kore	92	102	82
Kuveyt	15	14	12
Kırgız Cumhuriyeti	79	49	63
Lao PDR	119	87	72
Letonya	98	92	122
Lübnan	10	23	22
Lesotho	31	45	66
Litvanya	118	117	134
Lüksemburg	111	110	105
Macao SAR, Çin	8	6	5
Makedonya	133	132	135
Madagaskar	102	108	84
Malawi	96	122	123
Malezya	48	33	27
Maldivler	2	9	8
Mali	65	83	117
Malta	113	131	127
Mauritius	49	40	61
Meksika	32	35	43
Moldova	71	71	78

Moğolistan	52	79	95
Fas	44	55	56
Mozambik	109	106	136
Myanmar	144	142	128
Namibya	108	115	121
Nepal	64	39	59
Hollanda	75	85	80
Yeni Kaledonya	123	120	116
Nikaragua	107	81	112
Nijer	126	107	107
Nijerya	63	26	51
Norveç	50	52	41
Umman	97	121	88
Palau	9	7	7
Panama	120	119	104
Papua Yeni Gine	145	143	138
Paraguay	140	138	133
Peru	104	116	109
Filipinler	86	77	65
Polonya	51	63	69
Portekiz	69	67	71
Romanya	112	97	103
Rusya Federasyonu	22	27	15
Samoa	18	18	18
Suudi Arabistan	43	43	45
Seyşeller	45	32	54
Sierra Leone	127	113	143
Singapur	100	98	79
Slovenya	121	114	115
Solomon Adaları	56	58	52
Güney Afrika	66	64	73
İspanya	3	2	3
Sri Lanka	105	109	83
St.Kitts ve Nevis	24	37	50
Lucia	16	20	24
St.Vincent ve Grenadinler	25	38	32
Sudan	34	53	74
Surinam	131	137	137
Svaziland	138	136	130
İsveç	77	74	76
İsviçre	78	78	85
Tanzanya	38	56	62
Tayland	58	61	40
Gitmek	134	124	119
Tonga	26	28	19

Tunus	73	82	97
Türkiye	<u>39</u>	<u>15</u>	<u>13</u>
Tuvalu	7	8	10
Uganda	67	70	53
Ukrayna	33	24	35
Birleşik Krallık	12	10	17
Amerika Birleşik Devletleri	4	3	2
Uruguay	99	101	70
Vanuatu	20	13	9
Venezuela, RB	125	126	124
Vietnam	129	128	113
Batı Şeria ve Gazze	110	57	42
Yemen	136	129	132
Zambiya	124	123	126